

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ BİLİM DALI

UYUM VE DAVRANIŞ PROBLEMİ GÖSTEREN
ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNİN DEĞER
ALGILARINA İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Figen Ezgin

İstanbul
Şubat, 2018

**T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**UYUM VE DAVRANIŞ PROBLEMİ GÖSTEREN ÇOCUKLARIN
EBEVEYNLERİNİN DEĞER ALGILARINA İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Figen Ezgin

**Danışman
Prof. Dr. Bülent Dilmaç**

**İstanbul
Şubat, 2018**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jüriniz tarafından Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ (Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Besra TAŞ

Üye Yrd. Doç. Dr. Ali GURBETOĞLU

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın oluşmasının en büyük ilham kaynağı ve de en büyük emektarları, beni masum yüreklerinde sevgiyle büyüten ve aynı zamanda minik öğretmenlerim olan sevgili öğrencilerimdir.

Çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen fakat isimlerini tek tek belirtmediğim tüm hocalarıma, dostlarıma, arkadaşlarıma ve herkese çok teşekkür ederim. Çalışma grubunda olmayı kabul eden ebeveynler ve çocuklarına, kendi kurumum başta olmak üzere işbirliği içerisinde olduğum diğer kurum yetkili ve çalışanlarına da teşekkürlerimi iletiyorum

Evladı olmayı değerli bulduğum muhterem babacığımı rahmetle, hürmetle ve özlemlerle anarken, bu çalışmanın isimsiz emektarı olan anneciğime her türlü desteğinden dolayı minnettarlığımı ifade etmek istiyorum. Hayatının en zor anlarında çalışmama odaklanmamı motive eden ablacığımıza anlayış ve desteğinden dolayı sevgi ve teşekkürlerimi iletmeyi borç bilirim.

Bu çalışmanın ilk aşamasından şu ana kadar ki uzun ve zahmetli sürecinde hep gayretli ve istekli olmamın en büyük nedeni olan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Bülent Dilmaç'a çok teşekkür ediyorum. Tevazu ve tecrübesi ile ufuk açtığı ve rehberlik ettiği çalışmalar arasında benim de çalışmam olduğu için mutlu ve onurluyum.

ÖZET

UYUM VE DAVRANIŞ PROBLEMİ GÖSTEREN ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNİN DEĞER ALGILARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Figen EZGİN

Yüksek Lisans, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bülent Dilmaç
2018

Bu araştırmada çocuklarda görülen davranış ve uyum problemi üzerinde ebeveynlerinin değer algılarının etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme türlerinden ölçüt örnekleme yoluyla seçilmiştir. Ölçüt olarak, katılımcının ebeveyn olması (anne ya da baba), çocuğunun 5-11 yaş aralığında ve okul öncesi eğitime ya da ilköğretime devam ediyor olması esas alınmıştır. Ayrıca bu çocuklarda alanda çalışan uzman tarafından en az bir uyum veya davranış problemi gözlenmiş olması gerekmektedir. Bu ölçütleri karşılayan 30 gönüllü ebeveyn araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır.

Yapılan çalışmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Örneklem grubundaki ebeveynlerle, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yapılan görüşme sonucunda elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Bulgulara göre çalışma grubundaki ebeveynler çocuklarında olumsuz uyum ve davranış problemlerinin ortaya çıkış ve seyrinde önemli bir faktördür. Analiz sonuçları değer algılarının diğer normlarda olduğu gibi ebeveynlik kurumu üzerinde de belirleyici ve yönlendirici olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuklarını önemsedikleri şüphe götürmeyen ve değer kazandırmada temel sorumluluk sahibi olan ebeveynlerin bu sorumluluğu yerine getirebilme konusunda çeşitli hatalar, eksikler ve yetersizlikler içerisinde olduğu görülmektedir. Bunların yanında anne babaların bu süreçte ciddi derecede bilinçsiz, yalnız ve desteksiz olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Ebeveyn, Çocuk, Davranış ve Uyum Problemleri

ABSTRACT

VIEWS OF PARENTS THAT HAVE CHILDREN WITH ADAPTATION AND BEHAVIOR PROBLEMS ABOUT VALUES

Figen EZGİN

**MA, Family Counseling and Education
Thesis Advisor: Prof. Dr. Bülent Dilmaç
2018**

In this study, it was aimed to examine the effect of parents' perception of the problem of behavior and adjustment seen in children. The study group was selected by sampling from the purposeful sampling types. As a criterion, it is assumed that the participant is parent (mother or father), the child is in the age of 5-11 years and pre-school education or primary education continues. In addition, at least one compliance or behavioral problem must be observed by the field worker with these children. 30 volunteers who meet these criteria form the working group of the parental researchers.

Qualitative research method was used in the study. The content analysis technique was used to analyze the data obtained from the interview with the parents in the sampling group using the semi-structured interview technique. According to findings, parents in the study group are an important factor in the emergence and progress of negative adjustment and behavior problems in children. The results of the analysis reveal that the perception of value is also normative and guiding on the parenting institution as well as other norms. Parents who have no doubt about their children and who have a fundamental responsibility for bringing in value seem to have various faults, deficiencies and inadequacies in fulfilling this responsibility. In addition, the fact that parents are seriously unconscious, lonely, and unsupported by this process is a reflection of the fact that.

Keywords: Value, Parent, Child, Behavior and Adaptation Problems

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	5
1.2. Varsayımlar	6
1.3. Sınırlılıklar.....	6
1.4. Terimler (Tanımlar)	6
BÖLÜM II	7
KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. DEĞERLER.....	7
2.1.1. Değer Tanımı ve Özellikleri.....	7
2.1.2. Değerlerin Oluşumu	10
2.1.3. Değerlerin Sınıflandırılması	13
2.1.4. Değerlerin İşlevleri	17
2.1.5. Değerlerin Farklı Değişkenlerle İlişkisi.....	18
2.1.5.1. Değer ve İnanç İlişkisi	18
2.1.5.2. Değer ve Norm İlişkisi.....	19
2.1.5.3. Değer, Tutum ve Davranış ilişkisi	21
2.2. UYUM VE DAVRANIŞ PROBLEMLERİNDE EBEVEYN FAKTÖRÜ	26
BÖLÜM III	36
YÖNTEM	36
3.1. Araştırma Modeli	36
3.2. Çalışma Grubu	36
3.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi	38
3.4. Verilerin Toplanması	39
3.5. Verilerin Analizi	39

BÖLÜM IV	41
BULGULAR, YORUM VE TARTIŞMA	41
BÖLÜM V	101
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
KAYNAKÇA.....	107
EKLER.....	129
EK-1: Görüşme Formu	129

TABLULAR LİSTESİ

- Tablo 1.** Ebeveynlerin Değer Kavramının Tanımına Dair Görüşleri Tablosu.....41
- Tablo 2.** Ebeveynlerin Değerlerin Kaynağına Dair Görüşleri Tablosu.....43
- Tablo 3.** Ebeveynlerin Öncelikli Değerlere Dair Görüşleri Tablosu.....45
- Tablo 4.** Ebeveynlerin Değerlerin Ruh Sağlığına Etkisine Dair Görüşleri Tablosu.....47
- Tablo 5.** Ebeveynlerin, Değerlerin Yönlendirici Etkisine Dair Görüşleri Tablosu.....51
- Tablo 6.** Ebeveynlerin Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Rolüne Dair Görüşleri Tablosu.....54
- Tablo 7.** Ebeveynlerin Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Etkisine Dair Görüşleri Tablosu.....64

BÖLÜM I

GİRİŞ

Aile içinde çocuğun konumu ve yetiştirilmesi konusu, insanlık tarihi boyunca önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu durum karşısında aile kurumu çatısı altında meydana gelen ebeveyn-çocuk ilişkisi ve etkileşimi bilim insanlarının temel çalışma konularından biri haline gelmiştir. Yapılan birçok çalışmada ebeveynlerin sahip oldukları kişilik özelliklerinin ve aile içi ilişkilerin çocuklar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yapılan araştırmalar ebeveyn davranışlarının ve tutumlarının çocukların tüm gelişim alanlarında önemli bir etkisinin var olduğunu göstermiştir.

Alfred Adler (1965), “Çocukları biz ağaçlara benzetmeliyiz; hepsi ışık peşindedirler” diyerek çocuk yetiştirmenin ve eğitiminin hayati önemini özetlemektedir. İslam düşünürü Gazali de; “Çocuk, anne ve babasının yanında ilahî bir emanettir. Onun temiz kalbi, saf, kıymetli, her türlü nakış ve suretten hali bir cevherdir. O, nakşedilen her şeyi kabule uygun, kendisine yönelen her şeye yönelir durumdadır,” diyerek bu sorumluluğu ortaya koymaktadır.

Çocuğun kabiliyetlerinin keşfe açıldığı ve işlenmeye başlandığı ilk ortam ailedir. Bu ortamda değer kazanımının ve karakter oluşumunun çok süratli geliştiği bir süreç yaşanır. Karakter gelişiminin en kritik temelleri bu dönemlerde atılmaktadır (Kaymakcan ve Meydan, 2014).

Çocuğun ailesi içerisinde edindiği izlenim ve eğilimler onun sonraki yaşamına yön verecektir (Jacquin 1969). Çocuklar özellikle ilk yıllarında sürekli aile bireylerini gözlem halindedirler. Bu yüzden anne ve baba hem teoride hem de uygulamada sağlıklı ve ideal bir model olmak zorundadır. Aksi takdirde çocuğun karakter hamuru yanlış şekillenecektir (Yavuzer, 2011). Bu yolla model ve örneklem edinmeleri aynı zamanda onların öğrenme eğitiminin temelini teşkil eder. Çocuk aile üyeleriyle olan ilişkileri üzerinden diğer insanlara, objelere ve hayata dair tutum ve

tavır geliştirir (Deniz, 2011). Sosyalleşme işlevinin yanında kültürün oluşumunda ve gelecek nesillere aktarımında da ailenin öncül rolü önemlidir (Dilmaç ve Şimşir, 2016). Gürcan (2010) değerın sosyalleşme ile paralel kazanılan bir kavram olduğundan yola çıkarak, değer kazanımında en etkin kurumun aile olduğunu, bu kurumda kazanılan güven, cesaret, dostluk ve benzeri değerlerin daha sonra toplumun diğer katmanlarına geçtiğini belirtmiştir.

Alexis Carrel (1973), çocuğun özdeşleşme olgusunun hayatiliğini şu sözleriyle gözler önüne sermektedir; “ Çocuklar anne ve babasının sosyal hayatta taşıdıkları maskeyi değil, gerçek yüzünü alırlar. Onların cehaletini, kabalığını, egoizmini, hainliğini alırlar. Bununla beraber bazı aileler, kendi nesillerinden gelenlere miras olarak, zekalarını, iyilik duygularını, estetik duygusunu ve cesaretlerini bırakırlar” (Akt: Peker, 2013).

Çocuklar gelişim dönemlerinde bir taraftan yeni beceri ve kabiliyetler geliştirirken bir yandan da sosyal hayata uyum sağlamaya çalışırlar. Bu süreç içerisinde birçok sorunla karşılaşmaları oldukça doğaldır. Çocuklar ebeveyn ve diğer faktörlerden dolayı bu olağan süreci sağlıklı yaşayamadıklarında ve engellendikleri durumda, sorunlarının çözümünü gelecek dönemlere aktarırlar. Kendi döneminde çözilemeyen sorunların ileriki dönemlere aktarılması ise beraberinde bir takım davranış ve uyum problemlerini getirebilmektedir. Bu açıdan ebeveyn tutum ve davranışlarının çocukların kişilik gelişim ve uyumunu destekleyici boyutta olması önemlidir (MEB, 2012).

Dönmezer'e (1999) göre, kişiliğin temelleri çocuklukta atılır, ergenlikte sorgulanarak güncellenir, yetişkinlikte ise yaşanılır. Çakmaklı (2009), şahsiyetin oluşumunda güven duygusu, ruh sağlığı (sevgi+kabullenme+tutarlılık+uyumlu aile ilişkileri), genetik özellikler ile sosyal çevrenin etkisi üzerinde durmaktadır. Bu temel unsurların eksik olması durumunda çocukta bazı anormallikler ve hatta hastalıklar ortaya çıkacaktır. Saldıran, rahatsız eden, yalan söyleyen, çalan, asi davranan, suça meyleden çocuklar gibi daha birçok uyumsuz ve problemlı davranış gösterenler bunlardan bazılarıdır. İhmal edilen çocuklar erken dönemlerde daha çok hafif belirtiler verebilir. Maruz kaldığı muameleyi umursamıyor ve etkilenmiyor gibi görünse de ileriki dönemlere doğru toplum içerisinde sönük bir kişilik geliştirebilir.

Ayrıca bu durum ruhsal çöküntü ve suçluluk duygusu geliştirmenin de habercisi olabilir. Bu yüzden Alfred Adler (2014), çocukların davranışlarının arka planında onların yaşam ve kişiliğinin olduğunu ve bunları bilmeden davranışlarının anlaşılamayacağını söyler.

Yapılan çalışmalara göre, ebeveynlerin tutum ve duygularını dengeleyememeleri durumunda, çocuklarda birçok olumsuzluk ortaya çıkmaktadır (Çakaloz, Pekcanlar Akay, Böber, Eminağaoğlu ve Günay, 2007). Bu bilgiler ışığında, çocukların uyum ve davranış problemlerinin ebeveyn etkileşim ve ilişkileri ışığında incelenmesinin gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, ebeveynlerin davranış ve tutumlarına kaynaklık ettiği düşünülen değer algılarına dair spesifik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, bu konuyu araştıran çalışmaların mevcut olsa bile sayısının fazla olmadığını göstermektedir. Oysa insanın tutum ve davranışlarının anlaşılması için değerler algılarının incelenmesi gerekmektedir (Yapıcı ve Zengin, 2003).

Değerler, genel olarak insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Dilmaç ve Ulusoy, 2012). Değer kavramının bireyin tutum ve davranışlarından zihinsel süreçlerine kadar birçok dinamiğine etkisinden bahsetmek mümkündür. Bu etki doğrudan ya da dolaylı olabilir (Özgüven, 1994). Kaymakcan'da (2010), bireyi tanımak için tutum ve davranışlarına yön veren değerleri iyi bilmek gerektiğini belirtmiştir. Demir (2010), davranışı bir ağaca benzeterek, inancın ve değerlerin onu besleyen unsurlar olduğunu dile getirir. Yörükoğlu (1980), kişinin bilinçli ya da alışkanlık haline gelen davranışlarının altında muhakkak değerler seçimi olduğundan bahseder.

Yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında ebeveynlerin davranışlarına yön veren düşünce ve değer sistemlerinin tespit edilerek gözden geçirilmesi ve analiz edilmesi önemlidir. Bununla birlikte toplumsal ve bireysel değerleri kazanamamış çocukların kişilik gelişim sürecinde çok önemli problemlerle karşılaşması kuvvetle muhtemeldir (Dilmaç, 2007). Ebeveynin ve toplumun değer yargılarını benimseyen çocukların ergenlik döneminde kimlik karmaşası yaşamadığı ve bu doğrultuda yetişkin rollerini benimsedikleri görülmektedir. Değer yargıları ile çatışmaları durumunda ise kimlik oluşturma süreci zorlaşmaktadır. Değer yargılarını benimsemeye özellikle çocukluk

yıllarında ebeveynle sağlıklı özdeşim kurmuş olmak oldukça önemli bir etkidir. Günümüzde çocukların kimlik kazanımını ve ergenlikten yetişkinliğe geçişi sürecini şehir toplumundaki ailelerin geleneksel ailelere nazaran oldukça sorunlu ve güç yaşadıkları görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2011).

Tüm bu araştırma bulguları ve daha birçoğu çocuğun sağlıklı kişilik gelişiminde ve biçimlenmesinde, ebeveynin rolünü ve sorumluluğunu gözler önüne sermektedir. Fakat ne yazık ki, günümüzün toplumsal şartları ve hızlı değişimler ailenin rehberlik etme işlev ve vazifesini ciddi oranda ve olumsuz anlamda etkilemiştir. Etrafımızda neyi nasıl öğreteceğinin bocalamasını yaşayan aile sayısı oldukça fazladır. Aile ve toplumun değerleri arasında boşluklar, zıtlıklar ve kopukluklar olması çocuklarda sağlam bir şahsiyet gelişimine engel teşkil etmektedir (Hökelekli, 2013).

Özellikle günümüz insanı, küreselleşmenin etkisiyle düşünce ve değer sisteminde ciddi bir karmaşıklık ve çeşitlilik yaşamaktadır. Ebeveynler bu baş döndürücü hızlı değişim içerisinde bir yandan da ekonomik ve sosyal hayata uyum sağlama mücadelesi vermektedir. Bu süreç kişilere yeni tercihler ve yaşam tarzları sunmaktadır. Bu durumda bireylerin ve ailelerin bir yandan yaşam kalitesi artarken diğer taraftan hayatına rehberlik eden değerlerinde ciddi oranda değişim gerçekleşmektedir (Bilgin, 2001).

Özetle; anne babanın tutum, davranış ve tercihlerine etki ettiği bilinen değer algılarının, çocuğun psikososyal uyum ve sağlığı üzerinde ciddi bir etken olduğu ve bu değerlendirme sonucu elde edilecek bulgu ve sonuçların ise ilgili sahaya önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamızda uyum ve davranış sorunları olan çocuklara sahip ebeveynlerinin değer algılarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmış ve bu sorunlarda ebeveynin sahip olduğu değer algısının rolü değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çocukların ev ve okul başta olmak üzere birçok sosyal ortamda duygu ve davranışlarını kontrol etme ve uyum gösterme konusunda sorun yaşadıkları gözlenmektedir. Ebeveynler ise bu durum karşısında ölçülü ve sağlıklı bir davranış ve tutum sergilemekte ciddi derecede zorlanmaktadır. Gün geçtikçe artan bu olumsuzluklarla alakalı birçok etmeden bahsedilebilir. Ebeveynin değer algısının ise ne denli önemli bir etken olduğuna dair çok fazla çalışmaya rastlanmamış olması ayrıca bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Değerlerin aile yaşantısındaki yeri ve etkisi de göz önüne alındığında, çalışmanın literatürde ki bu ihtiyacı karşılamada faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anadolu'da "çocuk mu aziz, terbiye mi?" diye farkındalık uyandırma amaçlı bir sorgulayış vardır. Zira çok kıymetli bir varlık olan çocuğun yetiştirilmesi daima büyük sorumluluk olarak görülmüştür. Bilindiği üzere sadece sağlıklı ve ideal olarak yetişmiş bir nesil gelecek nesillere de kendi değerlerini aktarabilecektir. Oysa günümüzde aile kurumunun değişime uğramasından dolayı nesillerimizin toplumsal norm ve değerlerden mahrum ve kopuk yetişmesi gibi büyük bir derdimiz vardır. Çalışmanın bu derdi gündeme taşımasının anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Bulgulardan elde edilecek olan sonucun hipotezimizi desteklemesi durumunda çocuk eğitiminde zorlanan anne babanın kendi değerler algısı hakkında farkındalık kazanması ve kendini bu anlamda tanıyıp değerlendirmesi umut edilmektedir. Ayrıca sahada araştırma yapan kişilere kuramsal bilgi sağlama konusunda faydalı olunması arzu edilmektedir. Bununla birlikte alanda çalışan uygulayıcılara, aileyi de kapsayan önleme, bilinçlendirme, destekleme ve tedavi yaklaşımlarına ağırlık verilerek yeni çözümler geliştirilmesini sağlama konusunda faydalı olması umut edilmektedir.

1.2.Varsayımlar

Araştırmaya katılan ebeveynlerin sorulan sorulara içtenlikle ve doğru olarak cevap verdikleri varsayılmaktadır.

1.3.Sınırlılıklar

Araştırmada ölçülecek olan ebeveynlerin değer algılarına ilişkin görüşleri ‘‘Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu’’nun ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

Bu araştırma sonuçları araştırmanın örnekleminde yer alan çocuklar ve ebeveynleriyle benzer nitelik taşıyan bireylerle sınırlıdır.

Çalışma grubunun çoğunluğu annelerden oluşmaktadır. Bu yüzden ebeveynlik kurumuna ve ilişkilerine dair görüşlerin büyük kısmı annelerin görüşleriyle sınırlı kalmıştır.

1.4. Terimler (Tanımlar)

Değer: Değerler, genel olarak insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünüdür. (Ulusoy ve Dilmaç, 2012).

Uyum ve Davranış Problemleri: Akran ve yetişkin ilişkilerinde yetersizlik, kendinden beklenen duygu ve davranışları sergileyememe, depresif ve mutsuzluk hali, çeşitli korku ve kaygı belirtileri geliştirme gibi durumları ifade etmektedir (Hallahan ve Kuffmann, 2003; Akt:Fazlıoğlu, 2009).

BÖLÜM II

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. DEĞERLER

2.1.1. Değer Tanımı ve Özellikleri

Değer olgusu insan ve toplumu konu edinmesi nedeniyle birçok bilim alanındaki araştırmacıların sürekli ve ilgiyle gündeminde tuttuğu bir konu olmuştur. Değer kavramı hakkında süregelen ve gittikçe gelişen araştırmalara ve çalışmalara rağmen değerın içeriği ve tanımına dair ortak bir görüşten bahsetmek zordur (Dilmaç ve Ulusoy, 2016). Değer kavramının somut ve net ifadeler içerisinde tanımlanması zordur. Bu yüzden literatürlerde değer tanımlanırken bazen değerın bireysel ve toplumsal işlevleri üzerinden, bazen neyin değer olarak belirlendikten sonra betimsel tanımlardan bazen de ölçüt, ilke, inanç, tutum gibi kavramlardan faydalanıldığını görüyoruz.

Değer, “ bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet” olarak tanımlanır (TDK, 2017). Bir başka tanımda Değer, “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inaçtır” (Güngör, 1993). Buna ilaveten “ bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlar” diye tanımlamak mümkündür (Özgüven, 1999).

Değerlerin, davranışlarımızı yönlendiren inançlar ve kurallar bütünü olduğuna dair tanımlar da mevcuttur. Hatta insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran temel özelliklere sahip olmasından bahsetmek mümkündür (Dilmaç ve Ulusoy, 2016).

Buradan hareketle değer tanımını daha da genişleterek” insanların hayatın anlamı ve günlük yaşamların biçimlendirilmesi konusunda alternatif yollar arasından bir tercih

yapmalarını sağlayan yol gösterici nitelikteki soyut yada somut ilke, inanç veya varlıklardan her biri’’ olarak ifade edilebilir (Acar ve Demir, 2002).

Değer olgusunu objektif bulmadıkları için çalışma alanlarının dışında tutan pozitif mantıkçıların aksine sosyal psikologlar ve davranış bilimciler ise değerin daha çok bu boyutuyla ilgilenirler. Onlar için önemli olan değerlerin insan davranışları ile olan ilişkisidir (Dilmaç ve Ulusoy 2016; Güngör, 1998). Hatta eylemi değerlendirirken bu ilişkinin dikkate alınmaması bir önemli eksiklik olarak görülmektedir (Aydın, 2011). Bu yüzden bireyi tanıma sürecinde onun tavır, ilgi ve kabiliyetleri, bireysel ve toplumsal uyum problemleri, zayıf ve güçlü yönleri, başarı durumları, etkilendiği çevresel faktörler gibi birçok özelliğinin yanı sıra değer yargılarının da bilinmesinin önemi vardır (zgven, 2007). Değerler zorunlu olsa da olmasa da, dolaylı ya da dolaysız bütün insan eylemlerini belirler. (Gündüz, 2010; zgven, 1999).

Değer-tutum-inanç etkileşimi ortada olmakla beraber, değerlerin gerek tutumlardan gerekse inançlardan daha geniş bir yelpazeye sahip olduğunu belirtmek gerekir (Bal, 2016). Değerler kişilerin doğru biliş, düşünme, değerlendirme ve davranma durumuna gelebilmesine yardımcı olmaktadır. Aristoles bu durumu ‘‘insanın işini’’ yapabilme durumuna gelmesi olarak ifade eder (Kuçuradi, 1995, Akt; Dilmaç ve Ulusoy, 2016). Değerler gaye ve hedeflerin üstünlüğünü belirlemede etkin ilke ve standartlardır. İnsan benliği iki temel unsurdan teşekkül eder. Bunlardan biri dürtü yani kişinin daha çok doğuştan getirdiği özellikler ikincisi ise gayeleri ve değerleridir. Birey, düşünce yapısının şekillenmesinde etkin olan değerler sistemi sayesinde varlığının ve kimliğinin boyutlarını algılar ve ayrıca bu algılar ışığında dış dünyayı anlamlandırır ve değerlendirme ltleri edinir (Hkeleki, 2013).

Değerler ile ilgili tanımların yanı sıra özelliklerine dair de farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir.

Rokeach bu özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Değerler bireyin düşünce ve eylemlerine yön verir.
2. Değerler bireyin kendini ifade etmesine rehberlik eder.

3. Değerlerin diğer insanlar üzerinde de etki ve ikna gücü vardır.
4. Değerler bireyin sosyalleşmesinde ve rol ediniminde teşvik edici bir işlevselliğe sahiptir.
5. Bireyin politik ve dini tercihlerine tesir etkisi vardır.
6. Değerler insanların hem kendilerini hemde başkalarının özelliklerini, düşüncelerini ve davranışlarını değerlendirme amaçlı kullandığı bir ölçüttür.
7. Değerler, tutum ve eylemlerdeki doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlaki kriterleri tespit etme ve ölçme özelliğine sahiptir (Bircan ve Dilmaç, 2012).

Schwartz ve Bilsky (1987) değerlerin özellikleri ile ilgili görüşleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Akt; Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000):

1. Değerler inanç niteliği taşırlar, görecelidirler ve işlevlik kazandıklarında duygularla ilişki içerisindedirler.
2. Değerler, hem birer motivasyon unsurudurlar. Ulaşılmak istenen hedeflerin, hadiselerin, eylemlerin hem tercih edilmesi hem de değerlendirilmesi sürecinde etkin olan ölçüt ve standartlardır.
3. Değerler, spesifik eylem ve vaziyetlerin üzerindedir.
4. Değerler, kendi arasında önem derecesine göre belirlenmiş bir hiyerarşik sıralamaya tabidir.
5. Değerler bireylerin ve toplulukların ihtiyaçlarının değişimi sürecinden etkilenirler ve onlarda değişime uğrarlar.

Yeşil ve Aydın (2007) ise değerlerin genel özelliklerini şu şekilde aktarmaktadır:

1. Değer kavramına her bilim dalı kendi içerisinde farklı anlamlar yüklemektedir.

2. Değerler, subjektiftir ve somut olmayan özellikler içerir.
3. Değerlerin toplumsal ve ruhsal boyutlarının yanısıra ahlaki ve estetik boyutları da vardır.
4. Değerler hem bireyde hem de cemiyette bulunur.
5. Değerler kişi ve toplulukların tutum ve davranışlarına rehberlik eder.
6. Değerler teoriden çok içselleştirme ve adanma üzerine inşa edilmiştir.
7. Değerler doğuştan değil daha sonradan öğrenilerek ve yaşanılarak kazanılan ilke ve standartlardır.

Fichter (1994) ise, bu özellikleri şu şekilde aktarır:

1. Değerler paylaşılr özelliğe sahiptir. Bireylerin genel yargısından ziyade çoğunluğun genel kabulünü temsil eder.
2. Bireyler değerleri gerçek olarak algırlar ve toplumsal refahın hem korunması hem de ihtiyaçların karşılanması ile birlikte görürler.
3. Değerler içinde çöşku barındırırlar. Bireyler değerleri uğruna can verme de dahil bedel ödemeyi göze alırlar.
4. Değerler kişiler arasında bir düşünce birliğini gerektirdiğinden değerli olan farklı nesnelere soyutlanabilirler.

2.1.2. Değerlerin Oluşumu

Sosyal bilimciler insan davranışlarına önemli oranda rehberlik eden değerlerin oluşumu ve benimsenmesi süreci ile oldukça ilgilenmiş, farklı görüşler ileri sürerek çeşitli kuramlar ortaya koymuşlardır. Bu kuramlar psikodinamik, davranışçı, insancıl ve bilişsel kuramlardır (Şen, 2015).

Psikodinamik kuram, kişinin bir takım duygu ve düşüncelerini bilinçaltında tuttuğunu savunarak değerlerin bilinçdışı tesirinden söz eder. Freud'un görüşlerinden etkilenen bu kurama göre, insan davranışlarına yön veren bilinçaltı süreç kişiden habersiz bir şekilde işlemektedir (Carlton, E. 1995; Akt: Yılmaz, 2006).

Davranışçı yaklaşımçılar ise bilinç dışı ve içsel yaşantılarla değil bilişsel olarak ölçülebilen ve somut olan verilerle yani davranışlarla ilgilenir. Ahlaki gelişim sürecinde sosyal çevrenin etkisi üzerinde durur. Davranışçılara göre ahlaki davranışların oluşumunda çevrenin rolü ve şartlanma etkindir. Bu kuramcılardan Skinner ve Pavlov'a göre ahlaki davranışlar edimsel ve klasik koşullanma ile yani ödülün ve cezanın içinde bulunduğu koşullanma sonucu öğrenilir. Bireyin sosyal kabul gördüğü yani ödül aldığı davranışı yapma eğilimi artarken, sosyal red görerek cezayla karşılaştığı davranıştan ise kaçınma eğilimi artacaktır (Skinner, 2001; Akt: Özen, 2011).

İnsani kuramcılar ise hem davranışçı kurama hem de psikodinamik kurama karşı çıkarlar (Seki, 2014). Adeta bu kuramlara tepki olarak geliştirdikleri temel varsayım ise, insanın özünde iyi bir varlık olduğudur. İnsan doğası gereği kendi sorumluluğunu yerine getirme ve tercihlerini yapmada ihtiyaç duyduğu yeteneğe, güce ve donanımına sahiptir. Bundan dolayı bireyin dışarıdan etki altında bırakılmaması gerektiğini savunurlar. Ayrıca insani yaklaşımçılara göre, kişi geçmişin pişmanlığından ve geleceğin kaygısından uzak durmalı ve anı yaşamaya odaklanmalıdır (Şen, 2015). Maslow'da insan doğasıyla ilgili insani kuramcılarla paralel düşünmekte ve değerleri ihtiyaçların belirlediğini dile getirmektedir. Bireyin tercih ve değerlerini, sahip olduğu kişiliğin, kültürün ve dünya görüşünün belirlediğini öne sürmektedir (Kapu, 2001).

Bilişsel yaklaşımçılar ise benzer uyaranlara verilen farklı tepkileri açıklamaya çalışırlar. Bilişsel kuramlar, biyolojik, ruhsal ya da sosyal ziyade bilgiyi işleme süreçleri, insanların soyutlama yollarının önemine ve günlük karar verme süreçlerinin ele alınmasına önem verirler (Carlton, 1995; Akt: Yılmaz, 2006).

Sosyal öğrenme kuramına göre kişi ahlaki normları ve değerleri ceza-ödül yoluyla ya da model alarak öğrenir. Değerlerin kazanılması çoğu zaman rol öğrenmesi şeklinde

sosyal bir öğrenmedir. Değerler doğuştan getirilmez ve kuşaklara aktarımı sosyal çevredeki rollerin öğrenilmesiyle oluşur. Değerlerin ortaya çıkmasında sosyal kabul, model alma ve taklit etme önemlidir. Değerler toplum tarafından kabul gördükçe güçlenir aksi takdirde değişim ve bozulmaya uğrar. Yani çevre değerlerin oluşumunda ve biçimlenmesinde önemli bir etkidir (Güngör,1998).

Fichter (1994)'e göre ise, değerlerin kaynağını içsel ve dışsal olarak iki düzlemde incelemek mümkündür. Sosyal statü kişiye çevresi tarafından yani dışarıdan verilir. Toplumun kendi kültürü içerisinde değer yüklediği bazı nesnelere sahip olma durumuyla ilişkilidir. Bunlara servet sahibi olma, eğitim durumu vb. örnekler verilebilir. Sosyal saygınlık sahip olunan bu değerlere göre anlam kazanır. Bunlar üzerinde bireyin her hangi bir kontrolü söz konusu değildir Dışsal kaynaklarda değerlerin kaynağı sosyal kişiliğin dışındadır. Diğer düzlemi oluşturan içsel kaynaklar ise kişilerin değerlerini hem yönlendirir hem de değerlendirir. Bizzat kişinin kendi varlığındandır ve bireye saygı duymayı gerektirir. Kişinin dokunulmazlık hakkı, insanlık haysiyeti gibi. Toplumlar tarih içerisinde kişinin varlığına saygı duyma konusunda çeşitli sınavlar vermiş ve ne yazık ki bazı dönemlerde ciddi oranda ihlal ve istismarlar yaşanmıştır. Günümüzde ise kişinin içsel bir değeri olduğunu kabul etme daha yaygındır.

Bireylerin değerlerine göre şekil alan değer yargılarının tümü düşünce ürünüdür. Bireyler bu yargıları bilip teşhis edebilirler. Fakat değerlerin oluşumu ve onların farkına varabilmeleri konusunda bilinçli olamayabilirler (Goldthwait, 1996; Akt: Yılmaz, 2006).

Değerlerin oluşumuyla ilgili kesin olan şudur ki, değer kazanımı toplum içerisinde gerçekleşmektedir. Değerler sosyal rollerin şekillenmesinde önemli bir etkidir. Bireyler bu yolla kazandıkları rolleri gelecek nesillere aktarırlar. Bireylerin çevrelerindeki insanlarla olan iletişimi değer kazanımında önemli bir zemin ve kaynaktır. Ayrıca değer oluşumunda içinde yaşanılan toplumun kültürün de rolü unutulmamalıdır (Yılmaz,2006).

2.1.3. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlerin tanımında olduğu gibi sınıflandırılmasında da güçlük yaşanmaktadır. Temel değerlerin neler olduğu ve nasıl kategorize edileceği konusunda farklı görüşler vardır. Fischter (1994), değerleri sınıflandırırken birbiriyle ilişkili ve çakışık üç temel bakış açısından bahseder: sosyal kişilik, toplum ve kültür. Ayrıca sosyal değerleri farklı kriterler üzerinden düzenler. Bu kriterler ise değerlerin zorlayıcılık derecesi, değerlerin sürekliliği ve değerlerin kurumsal işlevleridir.

Değerler zorlayıcılık derecesine göre sınıflandırılırken sosyal kişiliği etkileme derecesi dikkate alınır. Birey kendini “yapılmalı” veya “yapılmamalı” diye kesin ve katı şekilde belirlenmiş değerlere rıza göstermeye bilinçli olarak zorlar. Tek eşlilik, tek tanrıcılık olumlu, çok eşlilik ve çok tanrıcılığı da olumsuz kriterlere örnek verilebilir.

Sosyal değerler süreklilik gösteren ortaklaşa işlevler düzleminde sınıflandırıldığında ise en yüksek değerler toplum refahı ve sürekliliği için önemli ve vazgeçilmez olana işaret eder. Bu değerlerin de kendi arasında bir ilişki ve denge söz konusudur. Kişisel özgürlük ve sosyal otorite örneğinde olduğu gibi.

Bu düzenlemeler arasında en anlamlı olan ise değerlerin kurumsal işlevlerine göre sınıflandırılmasıdır. Değerleri dini, siyasi, ekonomik gibi birçok açıdan ayırırız. Toplumsal grupların her birinin önemli değerleri vardır ve bu değerlerin “kurumsallaştığı” söylenebilir. Kurumsal değer, kabul edilmiş olan kurumsal örüntüyü güçlendirerek bu örüntü içinde eritilir.

Dilmaç ve Arıcak (2012) ise ortaya koydukları yaklaşımla değerleri dokuz grupta ve şu başlıklar altında açıklamıştır:

1. Toplumsal değerler (yardımseverlik, tevazu, nezaket, saygı, hoşgörü v.s).
2. Kariyer değerleri (kalite, kariyer, eğitim v.s).
3. Entelektüel değerler (beden sağlığı, akıl sağlığı, bilgi, başarı v.s).

4. Manevi değerler (ibadet, din, iman, i huzur v.s).
5. Materyalistik değerler (para, mal/mülk, statü v.s).
6. İnsan onuru (namus, Şeref/onur, adalet v.s).
7. Romantik değerler (aŐk, haz/zevk, eş/sevgili v.s).
8. zgrlk (bağımsızlık, emek, kültür v.s).
9. Fütüvvet (cömertlik, cesaret v.s)

Nelson (1974), değerleri kişisel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler olarak 3 sınıfa ayırmıştır.

1. Bireysel değerler: Seçimlerde, alıŐveriŐte, hobilerde olduğu gibi kişisel tercihlerle ilişkili olan tercihlerdir.
2. Grup değerleri: Belirli bir grubun yeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup aile, dini grup, bir politik grup, bir kulüp veya organizasyon veya bir etnik grup olabilir.
3. Sosyal değerler: Adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerlerdir ve bireyin mevcut toplumsal yapı içerisinde varlığını devam ettirmesine yarar (Michaelis, 1988; Akt: Yazıcı, 2006). Sosyal değerlerin tanımlanmasında sosyalleşme, sosyal bilinç, norm ve grup ruhu gibi kavramlar kullanılmaktadır.

Güngör (1993)'nde, onay verdiği Sprange'in sınıflandırmasında ise değerler estetik, teorik, iktisadi, siyasi, sosyal ve dini olarak 6 baŐlık altında kategorize edilir. Kişiler bu değerlere farklı derecelerde önem verir ya da bunlara karşı bir tavır takınır. Güngör'de bu altı değere ahlaki değerleri de ilave eder ve bu durumu Şöyle izah eder; "Biz araŐtırmamızda klasik değer sıralamasına sadık kalarak bunlara bir de ahlaki değer boyutu ekledik" (Akt: Dilmaç ve Ulusoy, 2016).

Değerlerin araştırılması adlı bir çalışma yapan Allprort, Vernon ve Lindzey (1970), değerleri; estetik, teorik, ekonomik, siyasal, sosyal ve dinsel değerler olarak 6 grup halinde toplamışlardır (Akt: Keskin, 2014).

Yapıcı ve Zengin (2003) ise, değerleri şu şekilde sınıflamaktadırlar; ekonomik değerler, (faydalı olana ve pratiğe önem veren değerler), estetik değerler (ahenk ve uyuma önem veren değerler), sosyal değerler (insanı önemseyen değerler), politik değerler, (güce ve başkaları üzerinde nüfuz sahibi olmaya önem veren değerler), dini değerler (kainatı bir bütün olarak kavrayıp, kendisini de bütünlüğe bağlamaya önem veren değerler), bilimsel değerler, (bilgi, muhakemeye ve sorgulamaya önem veren değerler).

Rokeach ise değerleri, ‘‘Gaye değerler’’; başarı, barış içinde bir dünya, bilgelik, aile güvenliği, heyecan verici yaşam, kendine saygı, zevk ve haz, sosyal itibar, ulusal güvenlik, özgürce seçim, iç huzur, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, eşitlik, mutluluk, erdem, heyecan verici bir hayat, rahat hayat, dini olgunluk ve ulusal güvenlik. ‘‘Araç değerler’’; bağımsız olma, affedicilik, temiz olma, neşeli olma, cesaret, dürüstlük, entelektüellik, Hırslı/tutkulu/idealist olma, açık fikirli-geniş görüşlü olmak, mantıklı olma, idealist olma, sorumluluk, hayal gücü kuvvetli olma, kendini kontrol edebilme, itaatkar olma, sevecen olma, bağımsız olma, kibar olma, yardımsever olma, gerçeklik, tutku olmak üzere iki gruba ayırır. (Akbaş, 2004; Akt: Keskin, 2014).

Schwartz değerleri kategorize ederken Rokeach’ın çalışması üzerinde bir takım değişiklikler yaparak, bireysel ve kültürel olmak üzere, iki boylamda incelemiştir. Bireysel düzeydeki incelemelerde değerlerin bireylerin yaşamlarını yönlendirmedeki etkisi, kültürel düzeyde ise toplumun çoğunluğunun paylaştığı ve sosyal normlara dayanan soyut fikirlerle ilgili bilgi üretmek amaçlanır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

Dilmaç (1999)’ın, ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında, bireylerin hayatlarına yön veren temel değerler sıralanmıştır. Buna göre;

1. İnsanları sevme; insanlara olan sevgi sonsuzdur. Kişiler arası birliktelik, refah ve yaşama verilen önem esas alınır.

2. Uyumlu olma; kişiler arası ilişkilerde yapıcılık ve denge.
3. Hırsları kontrol etme; Kişiler içsel arzularını kontrol ederek hırs ve şehvetlerini dengede tutarlar.
4. Başkalarını mutlu etmek için çaba harcama; kişiler diğer insanlara da kendi mutluluğu için sarf ettiği çabayı harcar.
5. Otokontrol; kişinin kendi dünyasını sorgulaması ve kontrol altına alması.
6. İyi insan olma; zihnen ve kalben sevginin gücüne inanır ve insan sevgisi ile doludur.
7. Manevi değerlere inanma; Bu değerler kişide var olan fakat istenmeyen özellikleri silmeye çalışırlar. Dine göre kişiler arasında ayrımcılık yoktur.
8. Yardımsever olma; yardımsever bireyler, insanların zor zamanlarında onlara tüm desteklerini sağlarlar.
9. Tecrübeli ve bilgili olma; deneyim ve hayata yönelik bilgiler elde etmektir. Yalnızca dürüst, akıllı, temiz olmak yetmez. İnsan bilgi ve tecrübesi ile topluma yön vermek, fayda sağlamak ve toplumu eğitmek için de çaba harcamalıdır.
10. Dostluk; tüm zenginlikleri dost bildiği kişiler ile paylaşır, dostlarını koşulsuz kabul eder.
11. Evlat yetiştirme; anne babalar evlatlarına, maddi imkanlardan çok temel insani değerleri ve prensipleri aşılar.
12. Eser oluşturma; kişiler yaşamları süresince sanatkar edasıyla, ortaya bir eser çıkarmalıdır. Bu sayede manevi yönden de zenginleşir.

2.1.4. Değerlerin İşlevleri

Değer kavramının tanımından yola çıkıldığında işlevi hakkında fikir edinmek mümkündür. Değerler bireylerin ve birlikteliklerin sosyal değer yargılanmasında bir araç işlevi görür. Bu sayede kişinin toplum içerisinde sahip olduğu statüyü görmesine yardım eder. Ayrıca kişilerin dikkatlerinin faydalı ve önemli kültür nesnelere üzerine yoğunlaşmasında da rol oynarlar. Bir başka işlevi ise, en ideal düşünce ve eylemlerin seçiminde yol gösterici olmalarıdır. Kişiler değerler vasıtasıyla sosyal rollerini benimser ve bu rollerin gereklerini yerine getirirler. Toplum tarafından kabul gören davranışların yerine getirilmesi, kabul görmeyenlerin ise engellenmesini ve toplumsal dayanışmayı sağlarlar (Fichter, 1994).

Keskin'de (2016), bu işlevleri, Toplumsal işlevler ve Bireysel İşlevler olarak iki gruba ayırmıştır.

Toplumsal işlevleri:

1. Sosyal düzeni sağlayan araçlar geliştirme,
2. Toplumsal davranış kriterleri ve standartlarını belirleme,
3. Toplumsallaşmanın temelini oluşturma,
4. Kültürel unsurları inşa etme,
5. Toplumsal uzlaşma ile süreç içerisinde yerleşme,
6. Hiyerarşik yapı gösterme,
7. Farklılık gösterme,
8. Yaptırım güçlerinin olması diye sıralar.

Bireysel İşlevler ise:

1. Öğrenilme ve üstlenilme
2. Bireye pozisyon sağlama,
3. Bireye rehberlik etme,
4. Kılavuzluk yapma,
5. Günlük hayat organize etme,
6. Bireyler arası ilişkileri düzenleme,
7. Bireyi ideal ve doğru olana teşvik etme,
8. Bireyi ideal ve doğru olanı yapmaya zorlamadır.

2.1.5. Değerlerin Farklı Değişkenlerle İlişkisi

2.1.5.1. Değer ve İnanç İlişkisi

Güngör (1998) değeri, “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır” şeklinde tanımlamıştır. Schwartz’a göre, değerler inançlardır. Fakat tamamen nesnel değillerdir ve duygulardan arınmamışlardır. Bu değerler işlevlik kazandığında vazgeçilmez ve zaruri bir şekilde güçlü duygularla iç içe geçen inançlardır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

Değerler ve inançlar kişiye hayatı anlama ve yorumlamada bir bakış açısı kazandırır. Ayrıca davranışların biçimlenmesinde de bireye rehberlik eder (Akıncı, 2005). İnançlar neyin ne olduğunu izah ederken, değerler de neyin ne olması gerektiğini açıklar. Yani, değerler, doğru -yanlış ve iyi-kötüyü belirleyen kriterlerdir. Hem inançlar hem de değerler çocukluk döneminden itibaren öğrenilen kültürel öğelerdir. İnançlar, değerlerin oluşumunda ve benimsenmesinde etkilidir (Şişman, 2011).

Değerler, inançlarla ilişkili olmakla beraber aynı zamanda inancın ürünüdürler. Sahip oldukları özelliklerden dolayı da inançlardan ayrılırlar ve daha üst düzeyde bir bilişsel organizasyon içindedirler (Çalışkur, 2008). İnanç sistemi dini unsurların yanı sıra toplumun farklı motif ve unsurlarını da ihtiva eder. Bunlar içerisinde önemli yeri olan toplumun değerler sistemi de, dini inançlarla uyum içerisindedir. Rokeach (1973) inançları 3 bölüme ayırır; tanımlayıcı veya varoluşçu inançlar, değerlendirici inançlar ve örf ve adetlerle yaşama yerleşmiş inançlar. Değerlerin ise bir inanç olduğunu söyler ve üçüncü gruba dahil eder. Bireyin davranış biçimleri ile gayelerinin tercih edilebilirliğinin bu yolla ölçüldüğünü öne sürer. Değerlerin inançlar içerisinde önemli bir yeri vardır (Akt:Yılmaz, 2006).

Hökeleki'de (1985), Allah'a inanmış ve bağlanmış kişinin değerler sistemi içerisinde bir yaşam sürdüğünü ifade eder. İnançlar sevgi, saygı, fedakarlık, itaat, yardımlaşma gibi insani değerleri öne çıkararak, bunlara uymayı teşvik eder. Yani inançlar değerlere kaynaklık ettiği gibi değerlerin korunmasında ve pekişmesinde de etkindir. Değerleri önem sıralamasına göre düzenleyen inançlar değer çatışmasının da önüne geçmektedir. Ayrıca inançların toplumu inşa etme gibi bir gayesi ve işlevliği vardır (Keskin, 2014).

2.1.5.2. Değer ve Norm İlişkisi

TDK (2017) sözlüğünde norm; “*Yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural, düzgü*” olarak tanımlanır. Sosyal yaşam içinde bireylerin tavır ve eylemleri belli kurallara ve standartlara tabidir. Peterson ve Cosner'a (2006) göre, normların davranış ve ilişkilerin şekillenmesi üzerinde güçlü bir etkisi vardır (Akt: Yılmaz, 2006).

Gibbs (1965), sosyal normları tanımlarken aşağıdaki özelliklerden bahseder:

1. Belirli sosyal bir durumda davranışın ne olması gerektiği konusunda görüş birliği olması,
2. Davranışın ne olacağı hakkında grubun üzerinde anlaşığı bir beklenti olması

3. Beklenen davranış yapılmadığı zaman herkesin ‘ceza vericiliği’ üzerinde anlaştığı bir tepki.(Akt: Bircan ve Dilmaç 2015)

Rokeach’a göre (1973), değerler ve normları birbirinde ayıran üç özellik vardır:

1. Değerler, bir davranış şeklini veya var oluşun son durumunu açıklarken, normlar sadece davranış biçimi ile ilgilidir.
2. Değerler, özel durumları açıklarken, normlar, belirli bir durumda belirli kalıplar dahilinde davranmak için gerekli bilgileri verir.
3. Değerler kişisel ve içsel olgularken, normlar bireyin dış çevresi ile ilgili ortak olgulardır.

Değer temel bir ilkeyi, norm ise bu ilkenin spesifik durumlarda uygulanışını gösteren kurallardır. Toplumda başarılı olmak ilkesi bir değeri, bunun nasıl başarılabileceğinin kuralları ise normlar yansıtır (Hofstede, 1980). Aynı şekilde “büyüklerin küçükleri sevmesi gerekir” yargısı bir değeri, bu yargının çocuğun çevresindeki bireylere nasıl uygulayacağını açıklayan kural ise normu yansıtır. Normlar bireyin sosyalleşme süreci içerisinde öğrenilen ve bireylerin hayatlarında bir alışkanlık şeklinde sürdürülen kurallardır (Aiken, 1985). Değerlerin, normlardan daha geniş ve soyut olması, değerleri normların destekleyicisi ve belirleyicisi haline getirmektedir. Normları anlamlı kılan temelini kültürel değerlerden almış olmasıdır. Aksi takdirde normlar toplumlar için anlamlı olmaktan çıkar. Yani başka bir ifadeyle değerler, normları şekillenmesi ve onların toplumsal yapı içinde kabul görmesini sağlamaktadır (Başaran, 1991; Akt: Koca, 2009).

Birey hangi sosyal normu kabullenmiş ise duygu, düşünce ve davranışlarını da ona göre düzenler. Sosyal normlar bireylerin içinde buldukları sosyal çevre veya grup tarafından kabul görmelerini sağlar. Birey bu sayede çevrenin maddi-manevi imkanlarından faydalanır aynı zamanda ayıplanma ve dışlanma riskinden korunur. Sosyal rollere gösterilen bu uyum bazen de olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin, kişi kendini hayati risk taşıyan durumlara sokabilir ya da anarşiyi mazur görebilir (Baş ve Dilmaç, 2015)

2.1.5.3. Değer, Tutum ve Davranış ilişkisi

Değerler, tutumların ve davranışların belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde önemli etkenlerdir (Mermer, 2011). İnsanın yaşamı, kabullendiği değerler sistemi üzerinden şekillenir (Şişman, 2011). Değerler veya değer yargıları kişinin hedeflerine, ideallerine, düşünme biçimine, davranışlarına kaynaklık ederek, kişilerin yaşama dair görüşlerini ve yaşam felsefelerini tamamlar. Bireyin tutarlı davranmasına öncülük ederek karakter bütünlüğü sağlar (Knafo ve Schwartz, 2004; Akt: Keskin, 2014).

Tutum ve değer kavramları arasındaki ilişkiye dair farklı görüşler mevcuttur. Bazı psikologlar ve sosyologlar bu iki kavram arasında güçlü bir bağ olduğunu ileri sürerek bu iki sözcüğü bazen eş anlamlı olarak kullanmış ve tutumları değerlerle açıklamaya çalışmışlardır (Campbell, 1963; Thomas, 1927; Akt: Yapıcı ve Zengin, 2003). Kişinin takındığı tutumda, obje ve olaylara karşı aldığı tavırda değerlerin rolü büyüktür. Örneğin çevre değerleri duyarlılığı yüksek olan bir kişi, yere tükürme eylemine karşı bir tutum takınır (Ersoy, 2006).

Ünal (1981) ve Güngör'e (1998) göre ise; tutumların işlenmiş ve gelişmiş bir organizasyonu olan değer sistemi bireylerin bütün arzu ve ihtiyaçlarını içermektedir. Bu hâliyle değerler bir yandan bireyin davranışına yön verirken, öte yandan onun çevresini algılama ve yargılamasına zemin hazırlayan bir izafet çerçevesi olarak işlev görmektedir. Buradan yola çıkarak değerlerin, paylaşılan ve genelleşen tutumları temsil ettiği kabul edilebilir (Yapıcı ve Zengin, 2003). Güngör'e (1998) göre, hem tutumun ve değerlerin üç ortak özelliği vardır; bilgi, duygu ve hareket. Biz değere sahip olduğumuz zaman onun hem tutulması gereken bir yol olduğunu düşünür hem duygusal bir bakış açısı geliştiririz hem de o değer bizi belli bir yönde hareket ettirmeye iter. Bu ortak özelliklere bakarak değer ve tutum kavramının bazı psikologlar tarafından aynı anlamda kullanıldığını belirten Güngör, Rokeach'ın değer ve tutumun farklı kavramlar olduklarını vurguladığını belirtmektedir.

Rokeach (1973), aşağıdaki farkları ortaya koyarak, tutum ve değerlerin birbirinden ayrı tutulması gerektiğini savunmaktadır.

1. Değer tekil bir inancı yansıtırken, tutum tümü belirli bir nesne ya da duruma yönelik çeşitli inançlar organizasyonudur.
2. Değerler; nesne ve durumun üstünde bir olgu iken, tutumlar belirli nesne veya duruma odaklanmışlardır.
3. Değerler bir standarttır, tutum ise standarttan uzak bir terimdir.
4. Birey istenilen davranış biçimleri ve varlığının son durumuna ilişkin öğrenilmiş inançlar kadar değere sahipken, belirli nesne ve durumlara doğrudan ya da dolaylı olarak karşılaştığı kadar tutuma sahiptir. Bu yüzden insanların tutumları değerlerinden çok daha fazladır.
5. Kişiliğin oluşumunda tutumlara göre çok daha merkezi bir yerde bulunan değerler, tutumların belirleyicileri konumundadır.
6. Değerler tutumlardan daha dinamiktir ve motivasyonla daha ilişkilidir. Tutumların motivasyon ile bağlantılı olduğu kabul edilse dahi, tutumlar bir değer kazanılması için araç olarak görülür.

Değerler, sosyal uyum, egonun korunması ve kendini gerçekleştirme gibi fonksiyonlarla doğrudan ilgiliyken, tutumların ilgisi dolaylıdır (Akt: Baş ve Dilmaç, 2015).

Kağıtçıbaşı'na (2005) göre, tutumlar gözlenememekle beraber gözlenebilen eylemlere yol açmaktadırlar ve genetik yollarla değil sonradan kazanılırlar. Ayrıca zamanla değişmeye ve gelişmeye açık bir yapıdadırlar.

Allport ve ark. (1960) ise, değerlerin daha geniş tutumlar olduğunu ileri sürmüş ve tutumun çok çeşitli tanımlarını yapmıştır. Ayrıca tutumun üç önemli özelliğinden bahsetmektedir; tecrübe ile organize edilen, bağlı olduğu bütün durum ile objelerin varlığında harekete geçen ve olumlu-olumsuz tepkiler karşısında hazır bulunan. Katz ve Stotland (1959), tutumların basit yaklaşım ve de geri çekilme ötesinde daha

karışık bir yapısı olduğunu ileri sürerler ve tutumu bilişsel, duyuşsal ve eylemsel olarak 3 boyutlu olarak ele almışlardır.

1. Bilişsel Öğe: Daha çok inançları ve bilgiyi esas alan tutumlardır. Öyle ki bu tutumlar, doğru olmayan bilgi ve yanlış olan inanış içerse de bilgiye dayanır. Kuvvetli ya da zayıf bir duyuşsallıkla birlikte olsalar dahi bilişsel elementler olarak bağımsız hareket ederler.
2. Duyuşsal Öğe: Olumlu yada olumsuz hisler içeren bu tutumlar, bazen mantığı zorlar derecede duyuşsal elementler içerir. Kişilerin siyasal tutumları buna örnek verilebilir. Kişinin karşılaştığı bir obje karşısında vereceği cevabı belirleyen ve uygun hale getiren his boyutunu ifade eder.
3. Eylemsel Öğe: Eylem ögesi diğer öğelerden bağımsızdır. Örneğin eğitimde tutumların bilişsel ve duyuşsal tarafı ön planda tutulmaktadır. Eğitim planlaması yapılırken tutumların davranışsal boyutunun da kazandırılması amaçlanmalıdır.

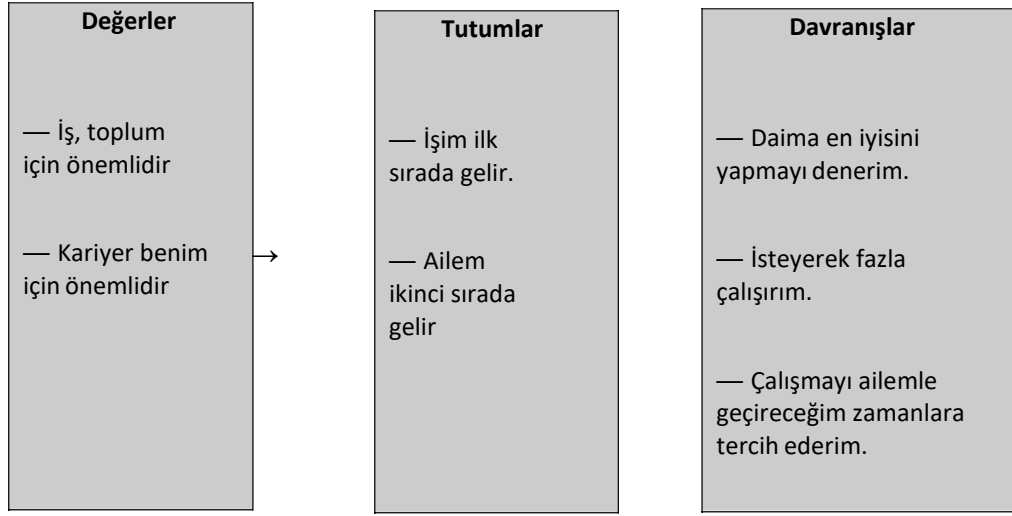
Mc Guire (1969), tutumların fonksiyonlarını dört kategoride toplamıştır:

1. Uyum sağlayıcı fonksiyonlar, yaşamın bir çok sahasında oldukça faydalı işlev gören tutumlardır. Örneğin çocuğun sıcak bir nesneye teması sonrasında edindiği öğrenme, daha sonra aynı objeyle karşılaştığında kendini korumasını sağlayan bir tutum olarak ortaya çıkacaktır.
2. Bilişsel fonksiyonlar, tutumların basite indirgeyen fonksiyonları vardır. Karmaşık evrende bu fonksiyon yoluyla basit genellemelere ulaşılır.
3. İhtiyaçların doyurulması fonksiyonları, ihtiyaçların temini ile ilgili tutumlardır. Örneğin iyi arkadaş edinimi, güzel yeme-içme, düzenli ve temiz bir çevre gibi birçok duruma karşı olumlu tutum geliştiririz.

4. Ego savunma fonksiyonları, bireyin kendini tanıma ve desteklemesinde etkindir. Bireyin tehdit olarak algıladığı kişiye karşı tutumu örnek verilebilir (Akt: Köklü, 1995).

Sosyal psikolojide değerlerin tutumlara tesir ettiğini savunur. Şerif (1996), tutumu, psikolojik bir sürecin değerlerle damgalanmış bir nesne veya duruma ilişkin olarak bireyin olumlu mu yoksa olumsuz mu duygusal tepki göstereceğini belirleyen sürekli bir hazır olma durumu olarak tanımlamaktadır. Tutumların nesne ve olaylara karşı olumlu ve olumsuz tavır almalarında, değerlerin rolü büyüktür. Örneğin çevre değerleri hassasiyeti yüksek olan bir kişinin, yere tükürme eylemine karşı bir tutum takınması olağandır.

Bütün bunlar da gösteriyor ki, soyut bir kavram olan değerlerin kendini göstermesi tutumların biçimlenmesi ile gerçekleşir. İnsan değer verdiği meselelere karşı olumlu tutum geliştirirken, değersiz gördüklerine karşı ise olumsuz tutumlar geliştirecektir. Değerler, tutumlardan daha yüksek ve genel organizasyonlardır. Yani değerler, bireylerin inandıkları nihai hedefler olan geniş ve kapsamlı yargılar iken, tutumlar inanılan bu yargıların özel ve pratiğe dönük yüzünü yansıtır. Bireyler yaşam tecrübelerinden, bilgilerinden ve inançlarından hareketle, bazı hususlar için iyi- kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi değerlendirmelerde bulunur ve onlara bir değer atfederler. İşte tutumlar iyi değere yaklaşmayı, kötü değere ise uzaklaşmayı ifade eder. Kısacası değerler daha geniş ve nihai organizasyonlar olarak, tutumlara kaynaklık teşkil eder (Ersoy, 2006).

Şekil 1. Değerler, Tutumlar ve İşle İlgili Davranışlar Arasındaki İlişki

Kaynak: Schermerhorn, J. R. (1996). Management and Organizational Behaviour. NewYork: John Wiley & Sons; Akt: Yılmaz, 2006.

Şekil 1’de değerler, tutumlar ve işle ilgili davranışlar arasındaki yakın ilişki gösterilmiştir. Burada da görüldüğü gibi kişi hangi değeri ön planda tutuyorsa bu onun tutumlarına ve de davranışlarına yansıtacaktır. İşi öncelikli olan bireyin tutumu “işim ilk sırada gelir” ya da “ailem ikinci sıradadır” şeklinde olacaktır. Bu yüzden birey işinde yüksek bir performans göstermeye çalışacak ve vaktini de ailesinden daha çok işine ayıracaktır.

Değerlerin davranışla olan ilişkisi eğitim, felsefe, iktisat, ilahiyat gibi tüm bilim dallarının çalışma sahasına girmiştir. Toplumdaki değişim her geçen gün değerlerin önemini gündeme taşımakta ve değer öğretiminin gerekliliğini mecburi kılmaktadır. Toplumsal değişim, değerlerin yeniden ele alınmasını ve değer öğretiminin önem kazanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Her davranışın arka planında değer ya da değerler vardır (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008).

2.2. UYUM VE DAVRANIŞ PROBLEMLERİNDE EBEVEYN FAKTÖRÜ

Çocuğun doğumuyla birlikte ilk karşılaştığı çevre ailesidir. Çocukların içinde buldukları ailenin sosyo-kültürel düzeyi, ailedeki ilişki biçimi ve anne babaların çocuk yetiştirme tutumları çocukların tüm gelişim süreçlerinde belirleyici rol oynamaktadır (Ünal, 2007). Ana babalık kuramının ebeveyn ve çocuk tarafından algılanışında sosyokültürel ortam, normatif değerler, adet ve alışkanlıklar önemlidir (Kağıtçıbaşı, 2012).

Ana babalığın görünmeyen önemli bir yönü ise bilişlerdir. Ana babalık bilişleri değer, düşünce ve hedefleri kapsar. Böylece öznel düşünüş oluşur ve çocukla alakalı karar ve davranışlara yön verir. Değerler diğer bilişler gibi anne babanın tutumlarına da temel teşkil ederler. Ayrıca değerler, ebeveyn ve çocuk etkileşimi, çocuk yetiştirme gibi konuların değerlendirilmesinde ve yorumlanmasında ölçütler (Yağmurlu ve Yavuz, 2012).

Çocuk yetiştirme yöntemleri anne baba tutum, değer, ilgi ve inançlarının ifadesiyle birlikte bakım ve eğitim davranışlarını da içine almaktadır. Tutum farklılıkları çocukların gelişimlerinde farklı sonuçlara yol açmaktadır (Ünal, 2007). Çocuklar ile ebeveynleri arasındaki olumsuz ve yetersiz ilişkiler, çocuklarda birçok ciddi uyum bozukluklarının temel nedeni olabilir (Crook, 2004; Akt: Deniz 2011). Görgül çalışmalar, ebeveynlerin çocukta nörotik problemler, akranlarla sık sık kavga etme, saldırganlık ve sıkılganlık, suça meyletme, karşı gelme, toplum içerisinde çekingenlik gibi birçok durumun seyrinde etkin olduğunu ortaya koymaktadır. (Aydın, 1997).

Çocuklardaki duygusal ve davranışsal problemlerin kapsamlı bir tanımını yapmak zordur. Bununla birlikte akran ve yetişkin ilişkilerinde yetersizlik, kendinden beklenen duygu ve davranışları sergileyememe, depresif ve mutsuzluk hali, çeşitli korku ve kaygı belirtileri geliştirme gibi durumlarla ilişkilendirilebilir (Hallahan ve Kuffmann, 2003; Akt: Fazlıoğlu, 2009).

DSM-IV (1994) ise davranış bozukluklarını “Çocuğun yaşına uygun olmayan, sürekli tekrar eden ve toplumsal kuralların hiçe sayılarak başkalarının temel haklarına saldırıda bulunan bir durum” olarak tanımlamıştır.

Seyyar ise (2004), Davranış Bozukluğunu, “Sağlıklı bir biçimde sosyal münasebet kuramama, toplumsal kurallara uyum sağlayamama, toplum içinde tutum ve davranışların mantıklı ve tutarlı olmaması ve genel olarak kişinin, değişik sebeplerden dolayı toplum hayatında yeterince sosyalleşememesi” olarak tanımlar ve çocuklardaki uyum ve davranış bozukluklarının sebepleri arasında, ailenin yanlış terbiye metodu ve tutum sergilemesi ve bunun çocuklarda olumsuz izler bırakmasından bahseder. Canderalla ve Merrell (1997), Gimpel ve Holland (2003), Rusby (1998); Problem davranışları ‘Dışa Yönelim Davranışlar’ ve ‘İçe Yönelim Davranışlar’ olarak 2 grupta kategorize eder. Dışa Yönelim Davranışlar; (saldırganlık, antisosyal davranışlar, aşırı hareketlilik gibi duygusal ve davranışsal denetimin az olmasından kaynaklanan problemlerdir. Vuran, çalan, tehdit eden ve zarar veren çocuklar bu gruptandır. Erken dönemlerde tedbir alınmadığında bu problemlili davranışların ciddi bozukluklara dönüşmesi riski yüksektir. İçe Yönelim davranışlar ise; anksiyete, içe kapanıklık ve bedenle ilgili olanları kapsar. Utangaç, korku ve kaygıları yüksek, mutsuz, gergin ve huzursuz çocuklar örnek verilebilir (Akt: Alisinanoğlu ve Özbey, 2011).

Yörükoğlu’na göre (1996), ruhsal belirtiler olmasına rağmen tüm sorunları uyumsuzluk ve dengesizlik olarak tanımlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çocuğun gelişim dönemi, belirtinin sıklığı ve gücü, belirtinin sürekliliği, belirtiyeye eşlik eden diğer durumların belirlenmesi, belirti dışı vurulmadığı halde tespit edilebilmesi, çocuğun geçmiş yaşantı ve olumlu özelliklerinin araştırılması uyumsuzluğu tanımlama ve anlamada yardımcı olacaktır. Zeka geriliğinin ve öğrenme güçlüğüünün dışarıda tutulması durumunda uyumsuzluklar;

1. Davranış Bozuklukları (sürekli hırçınlık, sinirlilik, kavgacılık, okuldan kaçma, kuralları çiğneme, çalma vb),
2. Duygusal Bozukluklar (korku, kaygı, takıntılı düşünceler, kekemelik, uyku bozukluğu, tikler, gibi içe dönük bozukluklar),

3. Alışkanlık Bozuklukları (Saç çekme, parmak emme, mastürbasyon, alt ıslatma, dışkı kaçıırma vb.),
4. Ağır Ruhsal Bozukluklar (içe kapanıklık ve çıldırı gibi sürekli devam eden bozukluklar) olacak şekilde sıralanabilir.

Saygılı (2011), ebeveynin ile çocuk arasındaki ilişkide anne baba tutumu, ebeveynin özellikleri, evlilik uyumu ve eşlerin birbirini kabul-red durumu gibi faktörlerin belirleyiciliğinden bahseder. Çocuklardaki davranış bozukluklarını ise, bozuk davranışlar ve psikolojik hastalıklar olarak iki kısımda incelemiştir. Bozuk davranışlar olarak öfke nöbetleri, şişmanlık, inatçılık, çalma, okul korkusu, çekingenlik, parmak emme, altını ıslatma, dışkı kaçıırma, saldırganlık, korku, yalan, tikler, kekemelik, uyku bozuklukları, gece şiddeti, mastürbasyon, tırnak yeme, kıskançlık gibi davranışları sıralar. Psikolojik hastalık olarak ise, hiperaktivite, depresyon, otizm ve çocukluk şizofrenisini ele almıştır.

Yavuzer (2000) ise, okul çağı (6-12 yaş) çocuklarında sorunları; Yaygın Sorunlar ve Uyumsuzluklar (Karşıt gelme-karşıt olma bozukluğu, sataşma- başkalarıyla alay etme, küfürlü konuşma, yalan söyleme, öfke nöbetleri, bağımlılık), Davranım Bozuklukları (saldırgan olma, çalma, evden kaçma), Dikkat eksikliği – Hiperaktivite bozukluğu, Özel öğrenme güçlüğü, Çocukta Ayrılma Bunaltısı (okul fobisi) olarak kategorize eder.

Yalom (2007) ve Köknel'de (1981); Akt: Bakırcıoğlu (2002), çocuklardaki psikolojik ve davranışsal sorunların nedenleri arasında ailedeki çatışma ortamı, boşanma, alkol ve madde kullanımı ve stresli yaşam gibi faktörlere dikkat çekmektedir. Yavuzer, (1995) bu faktörleri; ebeveynin çocuğuna yeteri kadar zaman ayırmaması, annenin çalışma hayatı, baba-erkek çocuk arasında bozuk ve zayıf ilişki, anne babanın beklentilerinin yüksek olması ve çocuğa bilinçli değil daha çok tepkisel yaklaşımları, anneye bağımlılık ya da anne-çocuk ilişkisindeki sorunlar olarak sıralamaktadır.

Fazlıoğlu (2009), anne-baba davranış stillerini iki düzlemde: Kabul Edici veya Reddedici; Özgürlükçü veya Hükmedici olarak ele alır ve sadece bunların dengeli

kullanımında ideal ebeveyn tutumunun yakalanacağından bahseder. Aksi takdirde çocuklarda problemlerli davranışlar kaçınılmaz olacaktır.

Uyum ve davranış bozukluğu gösteren çocukların anne babalarında katı ve tutarsız disiplin anlayışı, ilgisizlik ve beklentilerini anlaşılır şekilde sunmama görülebilmektedir. Baskıcı ebeveynlere sahip çocuklar, sosyal normlara uygun davranırken, girişimci olmada, planlama yapmada ve kararlı olmada sorun yaşayabilirler (Dönmezer, 1999). Aynı zamanda aşırı engellemeye, eleştirilmeye, fiziksel ve sözel cezalara maruz kaldıklarından içe dönük denetim sağlamada güçlük çekebilirler. İnsan ilişkilerini yönetebilme becerisi ve olumlu benlik saygısı geliştiremeyebilirler. Bu tutumu sergileyen ebeveynler çocuklarda suçluluk, güvensizlik, yetersizlik hissinin ve kaygı düzeyinin yüksek olmasına neden olabilmektedirler (Vygotsky, 1976; Martin ve Tim, 1985; Akt: Deniz, 2011). Aynı zamanda, olumsuz (otoriter ya da aşırı serbest) tutum gösteren ebeveynlerin çocukları, okula uyum süreçlerinde problemlerli davranışlar gösterebilmektedirler. Bu sorunu ise saldırgan şekilde çözmeye kalkışabilmektedirler (Patterson 1989; Akt: Özbey ve Alisinanoğlu, 2011). Bazen de bastırılma sonucu saldırganlıkları aşırı uysallığa, dirençleri ise inatçılığa dönüşebilmektedir. Düzenli, temiz ve titiz olma gibi birçok durumu abartarak, takıntılı bir kişilik geliştirebilirler (Yörükoğlu, 1978).

Otoriter ebeveynlerin aksine çocuklarına koşulsuz sevgi gösteren, aşırı toleranslı, kural ve sınır koymayan, denetimsiz, genelde ilgisiz ebeveynler ailede yönetimi tamamen çocuklara kaptırmıştır. Bu ortamda büyüyen çocukların ise bencil, saldırgan ve asi davranışlar sergilemesi, sosyal ilişkilerini yönetebilme becerisi geliştirememeleri muhtemeldir (Deniz, 2011).

Çocuğun ilk yaşamsal deneyimlerinde birtakım güçlüklerle karşılaşması normaldir. Aşırı koruyucu ve ilgili davranan ebeveynler böylece güçlükleri probleme dönüştürmektedir (Dönmezer, 1999). Ayrıca çocuğunun sürekli kendi denetim ve desteğinde olmasını isteyen ve bu şekilde davranan ebeveynlerin çocuklarında güvensizlik duygusu ile aşırı bağımlılık öne çıkarken bireyselleşme gelişemeyebilir (Smith ve Connolly, 1986 akt: Deniz 2011). Bu tutum çocuklarda dik başlılığa ve rahatına düşkünlüğe yol açar. Anne sevginin, baba otoritenin temsilcisi değilse ve bu roller yer değiştirmişse bu sağlıklı bir durum değildir (Çakmaklı, 2009).

Kağıtçıbaşı'na (1984) göre, Türkiye'de eğitim düzeyi yüksek olmasına rağmen koruyucu davranan babalar oldukça yaygındır.

Adler (2014) ise, çocuğun toplumsallık duygusundaki zayıflıkla birlikte bir takım bozuklukların açığa çıkmasından bahseder. Bu bozukluklar çocuğun ruhsal gelişimine önemli ölçüde zarar vermektedir. Çocuk bu rahatsızlıklarını farklı yollarla dile getirebilir. Örneğin, okul başarısızlıkları çoğu zaman ruhsal başarısızlıkların habercisi olabilir. Ebeveynleri tarafından çocukken örselenmiş ve kötü muamele görmüş olanlar haset ve kin duygularının hakim olduğu katı karakterli bireylere dönüşürler. Okul korkusu problemi yaşayan çocukların genellikle babalarının çocuğa karşı soğuk, annelerinin ise aşırı koruyucu oldukları gözlenmiştir. Ya da her iki ebeveynde aşırı koruyucu olabilmektedir. Bazı durumlarda ise ebeveynler nörotiklerdir veya güven problemi yaşamaktadırlar.

Çakmaklı'da (2009), çocukların psiko-sosyal sağlığının bozulmasında anne-baba faktörünün hayati önemi üzerinde durmuştur. Sevgi ve şefkat göstermeyen, çocuğu kabullendiğini ve istediğini belli etmeyen, kararsız davranan, aile içinde ahenkli ilişkiler geliştiremeyen, çocuğu heyecani gerginliklerden (korku, şiddet gibi ortamlardan) koruyamayan ve temel ihtiyaçlarını uygun şekilde karşılayamayan ebeveynlerin güven duygusu kazandıramayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte sınırlı anne ve babaların çocuklarında tik'e rastlanmaktadır. Küçük yaşta çocuğuna sevgi ve güven yoksunluğu yaşatan ebeveynlerin ise aşırı hareketliliğe yol açması mümkündür. Aşırı disiplinli ve titiz, mükemmeliyetçi, kıyas eden ve sık sık nasihat eden anne ve babalar çocuklarda histeri ve obsesif takıntılar gibi psiko-nevroz hallere neden olabilirler. Ayrıca beklentileri yüksek anne babalar çocuklarını kabullenmekte zorlandıklarında çocuklarda engellenme hissiyatını artabilmektedir. Bu durumda fiziksel, sosyal ve duygusal alanlarda gelişim geriliğine ve eksikliğine neden olabilmektedir (Dönmezer, 1999).

Ebeveynler korku, kaygı, utangaçlık, kıskançlık, inatçılık gibi duygusal problemlerin ortaya çıkış ve seyrinde belirleyici faktör olabilmektedir (Fazlıoğlu, 2009). Çekingenlik probleminde baskıcı ve-ya çelişkili davranan, aşırı titiz, alaycı, aşağılayan, kıyaslayan, sevgiden, ilgiden ve değer vermeden uzak çocuk büyüten ya da kendi çekingenliği çocuğa bulaşmış olan anne-babalara rastlamak mümkündür.

(Saygılı, 2011). Çocuğun sosyal davranışı onun kendisi ile alakalı nasıl hissettiğinin yansımasıdır. Kendisinin suçlu, işe yaramaz ve kötü olduğunu düşünen ya da buna inandırılan çocuklar bu rolü yerine getirmeye çalışırlar, suç işlemeye yönelirler (Neyzi, Uğur ve Zülfikar, 1993).

Korkuların (okul korkusu, gece korkusu ve karabasan) ortaya çıkışında da bir çok etkenden bahsetmek mümkündür. Korkuyu çocuğa karşı bastırma, sindirme, tehdit etme gibi durumlarda bir silah olarak kullanan ebeveynler, kendileri ürkek ve korkaklığını çocuğuna yansıtan ebeveynler ile sürekli tedirgin bir tavırla koruyucu tutum sergileyen ebeveynler bu etkenler arasındadır. Kardeşini kıskanan çocuğa yeteri kadar sevgi ve ilgi göstermeyen, onu anlamaya çalışmayan, ayrıca çocukları arasında kıyas yapan, adaletsiz davranan anne babalar çocuğun kıskançlık duygusunu beslemektedir.

Daha çok ruhsal sebeplere dayandırılan kekemeliğin sebepleri arasında anne ve babanın çocuğa “sokağa atarız” gibi gözdağı vererek yaşamsal endişeye kapılmasına sebep olması ve sünnetçiyle, dayakla, acı sürmekle, polisle vb. durumlarla korkutması, ebeveynin katı kuralcı, mükemmeliyetçi, hoşgörü göstermeyen, aşırı eleştiren ve yüksek beklentiler içinde olan özellikler sergilemesi gibi nedenler de mevcuttur.

Anne babası tarafından kendini ifade etmesine imkan verilmeyen çocuklarda duygusal zayıflık görülmesi muhtemeldir. Bu çocukların duygularını düzenleme sorunu yaşadıklarında, zamanla davranış problemleri geliştirmeleri kuvvetle olasıdır (Çorapçı, 2012; Fazlıoğlu, 2009; Argun, 2005, ...).

Gerginliğe ve çatışmaya müsait iletişim kuran, baskıcı ve sabırsız davranan anne ve babalar çocuklarda alt ıslatma, dışkı kaçırma ve yalan gibi davranışlara yol açabilmektedir. Çalma davranışı gösteren çocukların ebeveynlerinde denetimsizlik, ilgisizlik, sevgi göstermeme veya aşırı baskı uygulama gibi özelliklerin görülmesi muhtemeldir. (Bakırcıoğlu, 2002). Özellikle 7 yaşından sonra ve aldatma amaçlı yani kasıtlı söylenen yalan davranışının en önemli nedenleri arasında; kendini üstün göstermek, ilgi çekmek, ceza ve dayaktan kaçmak, büyüklerin yalan söyleyerek

örnek olması, utanma, çekinme ve alay edilmekten kaçınma, menfaat elde etme, intikam alma gibi nedenler sıralanır (Peker, 2013).

Aydın'da (1997), çocukların fiziksel, duygusal ve cinsel olarak istismarının olumsuz sonuçlar doğurduğunu dile getirmektedir. Çocuk istismarı: "Yetişkinlerin henüz yaş olarak reşit olmayanlara karşı doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirdikleri kötü muamele" olarak tanımlanabilir. Fiziksel (dövme, tokat atma, etini sıkma, sarsma, tekmeleme, yaralama vb.), cinsel (tecavüz, sarkıntılık, teşhircilik vb) ve duygusal (aşağılama, korkutma, tehdit etme, aşırı koruma, suça yöneltme, ihlal etme, azar, kıyas, reddetme vb) istismar durumlarına maruz kalan çocuklar örselenir ve benlik gelişimi ciddi derecede zarar görür. Bu muamelede bulunan ebeveynler aileden veya dışarıdan kaynaklı bir takım stres faktörlerinin etkisinde olabilir. Anne ve babanın kişilik özellikleri, tutumları, ekonomik zorlukları, alkol ve uyuşturucu kullanmaları istismar sebepleri arasındadır. Yapılan araştırmalar çocuğunu istismar eden ebeveyninde çocukluğunda istismara uğramış olabileceğini, bu yüzden hem kendi ailesini model alma hem de yaşadıklarının acısının çocuğundan çıkarma gibi bir durumun söz konusu olabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu anne babalar ani tepkiler vermekte, katı ve ben-merkezci kişilik özellikleri göstermektedirler. Olay ve durumlar karşısında gerekli olgunluğa sahip olmadıkları için öfkeli ve saldırgan davranırlar.

Bebeklik döneminden itibaren özellikle anne ve çocuk arasındaki bağlanma stili de çocukların davranışları üzerinde etkilidir. Güvensiz bağlanma geliştiren çocuklar güvenli bağlananlara nazaran daha çok olumsuz duygu durumları geliştirirler (Aydın, 1997). Bebek-ebeveyn arasında oluşan emniyet duygusu, yetişkinlikteki güven duygusunun temelini oluşturur (Kulaksızoğlu, 2011).

Şiddetli geçimsizlik, ölüm, boşanma gibi nedenlerden dolayı parçalanmış ailelerin çocuklarında çeşitli sorunlu davranışlara rastlamak mümkündür. (Dönmezer, 1999). Anne-baba boşanma veya farklı sebeplerle çocuğundan ayrı ise, çocuklarda değersizlik hissi, sevilmediği hissi ve korkular gelişebilmektedir. Eşini kaybeden ebeveynde depresyon ve farklı rahatsızlıklar ortaya çıkabilir. Tek ebeveyn yaşamsal yükleri kaldıramayacak zayıflıklar gösterebilir. Bu durum çocukların yaşamlarını

kontrol etme ve çaba gösterme becerilerini olumsuz etkileyebilir (Alisinanoğlu ve Özbey, 2011).

Boşanma öncesi tarafların gerginlikleri çocuğun sarsılmasına ve tedirgin olmasına yol açabilir. Anne baba bu süreci genellikle iyi yönetemediğinden çocukta endişe ve tedirginlik hali artar, huysuz, saldırgan ve huysuz tepkiler gelişebilir. İleri süreçlerde içe kapanık veya saldırgan ya da aşırı hassas olabilirler. Bu durum onları suç işlemeye yöneltebilir. Yapılan araştırmalar suçlu çocukların %40 oranında parçalanmış ailelerden geldiklerini ortaya koymaktadır (Peker, 2013).

Psikopatoloji geliştiren çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda ebeveyn faktörünün anlamlı düzeyde etkili olduğu görülmüştür. Ruhsal bozukluklar tanısı almış anne babalara sahip çocukların sağlıklı anne babaya sahip çocuklara nazaran çok daha fazla ruhsal bozukluk tanısı aldığı tespit edilmiştir. Örneğin, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB), anksiyete bozukluğu, major depresif bozukluk, davranış bozukluğu ve kekemelik, tik bozukluğu gibi bozukluklar saptanan çocukların anne ya da babalarında major depresif özellikler görülmektedir (Öç ve ark,2009). Çocuklarda dikkat eksikliği ve hiperaktivite gibi psikiyatrik bozuklukların gelişim nedenleri arasında aile ile ilgili olanlar arasında; ebeveynlerin alkol ve sigara kullanması, parçalanmış aile olmak gibi etmenler de risk faktörleri arasındadır.(Latimer 2012, Galera 2011 akt: Mukaddes, 2015).

Bununla birlikte çocuklarda görülen dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna farklı durumlarda eşlik etmektedir. Yıkıcı davranım bozuklukları (karşıt olma ve davranım bozukluğu, cinsel ve fiziksel suçlar, vb.), madde kullanımı bozuklukları, internet oyunları bozuklukları, uyku bozuklukları, kaygı bozuklukları, obsesif bozukluklar ve duygu durum bozuklukları gibi durumlar bunlardan bir kısmıdır. Örneğin çocukluk döneminde dikkat eksikliği ve hiperaktivite tanısı konan çocukların ergenlik ve sonrasında sigara, alkol ve madde kullanımı riski yüksektir. (Mukaddes, 2015).

Bilhassa annelerin duygu durumunun çocukların davranışlarına ve benlik algısına önemli etkisi olduğu ortadadır (Argun, 2005). Bu yüzden, annelerin hamileliğin ilk

anlarından itibaren çocuğuna sevecen tutumu, stresle baş edebilmesi, özgüven gelişimini desteklemesi oldukça önemlidir (Fazlıoğlu, 2009).

Ayrılık kaygısı bozukluğu tanısı alan çocukların annelerinde nevrotik bozukluklar izlenmiştir. Bu annelerin kaygı, alınganlık ve duyarlılık düzeylerinin yüksek olduğu hızlı tepkiler verdikleri ve güven sorunu yaşadıkları gözlenmiştir (Türkbay ve Söhmen 2001). Nevrotik özelliğe sahip anneler bu tarz tutum ve davranışlarıyla çocukları için olumsuz örnek teşkil etmektedirler. Duygu dünyalarında yaşadıkları dengesizlikler çocuklarında da aşırı tepkiselliğe ve içe kapanıklığa neden olabilmektedir (Aytar, Aksoy ve Kaytez, 2014). Bu annelerin katı ve eleştirel davranışların çocuklarda özerklik gelişimine olumsuz yansıdığı saptanmıştır. Ayrıca ruhsal bozukluk gösteren ebeveynlerin özellikle aile içinde çatışmalı ve bozuk ilişkiler geliştirdikleri ve strese yatkın oldukları gözlenmiştir (Whaley ve ark. 1999, Goodman ve Gotlib 1999, Hammen ve ark. 2003; Akt: Öç ve ark. 2009). Bunun yanında Yalom'da (2007), Annelerde depresif veya majör bir psikiyatrik hastalığı olduğunda çocukların bu sorunlara yakalanma riskinden bahseder.

Evde çatışmalı ortam ve çocuğa şiddet dahil kötü muameleler çocukta duygu ve davranım bozukluklarına yol açmaktadır Yavuzer (1995), Burke ve ark. (2002); Akt: Austin ve Sierra (2015). Cezaya, dayığa ve azara maruz kalan çocuk, bunlardan kaçmak için yalana başvurabilir (Saygılı, 2011). Ebeveynlerin çocuğa karşı farkına varmadan geliştirdiği değerler ve yargılar çocukta saldırganlık davranışının nedenleri arasındadır. Aile içi psikolojik dinamikler çocuğu saldırganlığa itebilir (Aydın, 1997).

A. Bandura yaptığı çalışma sonrası, bir modeli yumruklayanları seyreden çocukların da aynı davranışı sergilediklerini ortaya koymuştur. Taklit ve özdeşleşme yoluyla birey saldırganlığı öğrenir (Kulaksızoğlu, 2011). Ebeveynin çocuğuna karşı şiddet uygulamasında şiddet görerek büyümesi, yeterince sevgi görmemesi, yargılama, denetleme ve üstünlük kurma çabası, ümitsizlik, çaresizlik içerisinde olması, sosyal yaşamda ve iş yerinde haksızlık, adaletsizlik gibi olumsuzlara maruz kalması, ev içi geçimsizlik ve çatışmalar, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi psiko-sosyal nedenler ağırlıktadır. Geleneksel eğitim anlayışının otoriter aile tutumuna yatkın olması, kapitalist anlayış çerçevesinde para, lüks gibi maddi değerlerin ve imkanların mutlu

bir hayat için hedef gösterilmesi, bütünüyle sahip olunamayınca da ümitsizlik ve çaresizlik yaşanması gibi nedenler anne ve babalarda şiddete ve saldırganlığa yol açan kültürel nedenler arasındadır. İşsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlikler ve maddi sıkıntılar ailelerde problemlere zemin hazırlayan ekonomik etkenlerdendir. Maddi zorluklar karşısında kişilerde kin, haset gibi duygular gelişebilmekte haksız kazanç elde etme veya babanın evi terk etmesi gibi girişimler gözlenebilmektedir (Peker, 2013).

Tüm bu sonuçlar değerlendirildiğinde, ebeveynliğin çocukların eğitim süreçleri, gelişim alanları ve ruh sağlıkları üzerindeki önemli bir psikososyal faktör olduğu açıktır. Anne ve babanın düşünce yapısı, tutum, tavır ve çocuğa karşı muamele tarzları bu süreçte belirleyici özellik taşıyor (Aydın, 1997).

Anne ve babanın kendini yetiştirmek için ilimden yararlanmaması, gerçekleri bilmemesi ve doğruyu yapmaması, hatalardan uzak durmaması stresli gergin, hüzünlü ve huzursuz bir ruh hali içerisinde olmasına yol açacaktır (Çakmaklı, 2009). Bu yüzden ebeveynler, çocukları ile olan ilişkilerini yetiştirme tarzlarını, düşünme ve tepki verme biçimlerini gözden geçirmeleri ve değiştirmeleri gerektiğini idrak edebilmelidir.

Çalışmamızda klinik ortamda tanısı konmuş ve tedavi süreci içerisinde olan vakalar yanında eğitim ortamlarında okul rehberlik hizmetlerince gözlem, takip ve destek alanında olan vakalarda mevcuttur. Elbette ailesinde zarar gören her çocuğun uyumsuzluk ve davranış problemi geliştirdiği iddia edilemez. Ayrıca başka faktörlerin etkisi de (kalıtsal özellikler, çevresel diğer faktörler vb.) daima göz önünde tutulmalıdır. Bunlarla birlikte çalışma konumuzu ilgilendiren ailenin bu kritik rolüdür ve göz önünde bulundurulduğunda ebeveyn özelliklerinin ve çocuk-ebeveyn etkileşiminin anlaşılması gerekmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1.Araştırma Modeli

Bu çalışmada, çocuklarda görülen uyum ve davranış problemlerinin nedenleri, seyri ve bunlarla başa çıkma yöntemleri yönünden anne babaların değerler algısını incelemeye yönelik nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi detaylı ve ayrıntılı veri toplama, mevcut durumu ortaya koyma ve bireysel algı, deneyim ve bakış açılarını doğrudan öğrenme imkanı sunmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, İrin ve Demirel, 2008). Bu çalışmada fenomenolojik (olgu bilim) araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomolojik araştırma deseni, günlük hayatta değişik şekillerde karşılaştığımız olguları daha yakından tanımayı ve anlamını kavramamızı sağlar. Fenomenoloji deseni, farkında olduğumuz fakat hakkında ayrıntılı ve derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız olguları ele almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu araştırma ebeveynlerin değer olgularını anlamaya odaklanmaktadır. Bu sebeple araştırma için en uygun desenin fenomenoloji deseni olduğu söylenebilir. Katılımcılar aracılığıyla elde edilen ve nitel içerik analizine tabi tutulan veriler, bireysel görüşmelere yer verilerek zenginleştirilmiştir.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi, belirlenen bir dizi ölçütü karşılayan tüm durumların çalışılması anlayışına dayanır. Bu ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da önceden hazırlanan ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Çalışmada ölçüt olarak katılımcının ebeveyn olması (anne ya da baba), çocuğun 5-11 yaş aralığında ve okul öncesi eğitime ya da ilköğretime devam ediyor olması ve ilgili alanda uzman biri tarafından bu çocuklarda en az bir uyum veya davranış problemi

gözlenmiş olması esas alınmıştır. Bu ölçütleri karşılayan 30 gönüllü ebeveyn araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubu seçimi için çocukların eğitime devam ettiği okul öncesi ve ilköğretim kurumlarının rehberlik servisleri ile görüşülerek, çalışma hakkında bilgi verilip gerekli destek talep edilmiştir. Gerekli kurum onay işlemlerinin ve diğer prosedürlerin tamamlanmasıyla rehberlik servisinin yönlendirdiği ve ölçütleri karşılayan, gönüllü anne ya da babalar ile görüşme yapılmıştır. Bununla birlikte araştırma örneklemimizin çoğunluğu annelerden oluşmaktadır.

Bunun sebebi ise, annelerin görüşme için daha istekli ve rahat ulaşılabilir durumda olmalarıdır. Okullarda veli takibi daha çok anneler tarafından yapılmaktadır. Bu durum kendilerine ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Görüşme talep ettiğimiz çoğu baba ebeveyninden ise olumsuz yanıt alınmış ve görüşme talebimiz çeşitli nedenlerle reddedilmiştir.

Çocukların uyum ve davranış sorunu yaşıyor olması durumu, okul rehberlik servisleriyle görüşülerek tespit edilmiştir. Bu çocuklar içerisinde klinik ortamda tanı konarak destek ve tedavi gören çocukların yanı sıra, psikolog ya da okul rehberlik servisinde takip edilen ve destek alan çocuklar da mevcuttur.

Yaşları 5 ile 11 arasında olan kız ve erkek çocuklarda başlıca; saldırganlık, kavgacılık, parmak emme, saç çekme, depresiflik, içe kapanıklık, hiperaktivite ve dikkat eksikliği, yeme problemleri, alt ıslatma ve dışkı kaçırmaya, öfke nöbetleri, karşı gelme ve kuralları çiğneme, inatçılık, konuşma bozuklukları, çeşitli korku ve kaygı durumları, uyku bozuklukları, akademik başarısızlık, uyumsuzluk gibi birçok uyum ve davranış sorununa rastlanmaktadır. Çocukların çoğunda ise birkaç sorunun birlikte seyrettiği gözlenmektedir. Bu sorunların uzun süreli devam ediyor olması da önemlidir.

Çalışmaya katılan ebeveynlerin 29'u (%96.6) anne, 1'i ise %3.4'ü ise babadır. Yaş aralıkları ise, 25-30 yaş aralığında olan 1 kişi (%3,4), 31-35 yaş aralığında olan 15 kişi (%50), 36-40 yaş aralığında olan 8 kişi (%26,6), 41-45 yaş aralığında olanlar ise 6 kişi (%20) civarındadır.

Ailelerin ekonomik seviyesini katılımcılardan 5'i (%16.6) düşük gelir düzeyinde, 24'ü (%80) orta gelir düzeyinde, 1'i ise (%3.3) yüksek gelir düzeyinde olduğunu belirtmiştir. Orta gelir düzeyi çoğunluktadır.

Ebeveynlerin 8'i (%26.6) ilkokul-ortaokul, 14'ü (%46.6) lise ve 8'i (%26.6) üniversite mezunudur.

Katılımcıların çalışmayan 22 kişi (%73.3), çalışan ise 8 kişi (%26.6)'dır. Çalışmayan sayısı çoğunluktadır.

3.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Bu araştırmanın verileri, görüşme tekniği türlerinden yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Nitel araştırmalarda oldukça yaygın kullanılan bu tekniğin, kolay analiz edilebilme imkanı, derinlemesine bilgi gereksinimini karşılayabilmesi ve katılımcının kendini ifade etmesine izin vermesi gibi bir çok avantajı vardır. Yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla hem sabit seçenekli hem de ilgili alanda derinlemesine cevaplar elde etmek mümkün olmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Görüşme soruları araştırmanın amacına uygun olacak doğrultuda literatür taramasının ardından geliştirilmiştir. Açık uçlu 7 sorudan oluşan görüşme formunun geçerliliğini sağlamak için eğitim bilimleri alanında çalışan uzmanlara sunulmuş, uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda sorular uygulama için hazır hale getirilmiştir.

Diğer aşamada ise görüşme soruları, uygulanmadan önce birkaç ebeveyn ile pilot çalışma yapılmış, soruların açık ve anlaşılır olup olmadıkları belirlenerek son hali verilmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, araştırmacı tarafından ebeveynlerin velisi olduğu okullarda yüz yüze görüşme yoluyla elde edilmiştir. Görüşme okul öncesi ve ilköğretim olarak iki ayrı devlet kurumunda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yaklaşık 1-1 buçuk saat arası sürmüştür. Tüm görüşmelerin tamamlanması ise gerekli izinlerin alınmasından sonra takiben iki buçuk ay sürmüştür. İzin alınma süreci araştırmanın seyrini olumsuz etkileyecek kadar uzun sürmüştür.

Görüşülen ebeveynlere başlangıçta çalışmanın amacı, görüşmenin içeriği, tahmini görüşme süresi ve bilimsel etik gereği katılımcılara aktarılması gereken diğer konular hakkında bilgi verilmiş, görüşmenin kayıt edilmesinin gerekliliği aktarılarak izin alınmıştır. Ayrıca görüşme formu ile katılımcıların ebeveyn türü, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi ve çalışma durumu gibi demografik bilgileri elde edilmiştir (Tablo1). Görüşme formunun diğer aşamasında ise uyum ve davranış problemi gösteren çocukların ebeveynlerinin değer algılarını tanımaya ve anlamaya yönelik sorulara yer verilmiştir (EK-1).

Ebeveynler görüşme boyunca genel olarak samimi ve içten katılım göstermişlerdir. Ebeveynler tarafından dile getirilen görüş ve önerilerin tamamı hiçbir değişiklik yapılmadan kaydedilmiştir.

3. 5. Verilerin Analizi

Araştırmada açık uçlu sorular kullanılarak elde edilen verilerin çözümlenmesinde, nitel veri analizleri tekniklerinden olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, eldeki verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır Bu amaç doğrultusunda yapılan temel işlem ise, benzerlik gösteren verileri belirli kavram ve temaların çatısı altında toplamak ve bunları anlaşılır şekilde yorumlamaktır. Bu süreç ise birkaç aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu aşamalar; kategorilerin tanımlanması, örneklerin verilmesi ve kodlama kurallarının önceden belirlenmesidir (Mayring, 2000; Akt: Yalar ve Yelken, 2011).

Araştırmada tümevarımsal bir yol izlenmiş ve veriler el ile analiz edilmiştir. Araştırmada kaydedilen tüm veriler önce hiç değişiklik yapılmadan düzenli bir şekilde ve bilgisayar ortamında yazıya dökülmüştür. Sürecin başından sonuna kadar nitel çalışma hakkında bilgi sahibi olan öğretim görevlisi ve araştırmacılarla irtibat halinde olunmuştur (Yıldırım ve şimşek, 2005).

Çalışma için veri oluşturan her ifade okunarak temsil ettikleri alt temalar yanlarına not alınmıştır. Birkaç defa okunarak bu kodlamalar sürekli gözden geçirilmiştir. Sonrasında her bir katılımcının kodu ilgili alt temada toplanmış ve nihayetinde kodları en isabetli şekilde temsil edebilecek ve kapsayacak ana temalar oluşturulmuştur. Alt temayı ve temayı ifade eden tablolar hazırlanmış ve alt temaya ait katılımcı görüşlerine doğrudan alıntı yoluyla yer verilmiştir. Nitel araştırmada geçerlilik araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir. Katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer vermek ve bu görüşlerden yola çıkarak sonuçlar açıklamak geçerlilik için önemli olmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2005).

Verilerin analiz sürecinin her aşaması sık sık gözden geçirme yoluyla kontrolü gerekli kılmaktadır. Bu haliyle analiz çalışmasının başkaları tarafında da kontrol edilmesi ve düzenlenmesi için bu alanda destek alınabilecek ve nitel araştırma konusunda bilgi sahibi olan uzman kişilerin görüşüne sunulmuştur. Bu şekilde çalışmaya son hali verilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR, YORUM VE TARTIŞMA

Bu bölümde araştırmaya katılan ebeveynlerin görüşlerinden elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve sonuç olarak 7 tema ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu temalar kendi içinde alt temalara ayrılmaktadır. Alt temalarla alakalı ebeveyn görüşlerinden doğrudan alıntı yapılarak örnekler aktarılmıştır. Bilimsel etik ilkeleri göz önünde bulundurularak, katılımcılar isimleri ile kodlanmamış; her bir katılımcı E4, E13 şeklinde kodlanmıştır.

Tema 1: Değer Tanımı

Tablo 1: Ebeveynlerin Değer Kavramının Tanımına Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Evlat	11
Aile	5
Vefa	3
Sevgi ve Saygı	3
Din ve inan	3
Yaşam Tarzı	2
Özveri	2
Beden Sağlığı	1
Ahlak	1
Doğruluk ve Dürüstlük	1
İyilik ve Merhamet	1
Arkadaşlık	1
Diğer Algılar	3

Katılımcılarımızın değer tanımlarının yer aldığı temada; *Evlat, Aile, Vefa, Sevgi ve Saygı, Din ve İnanç, Yaşam Tarzı, Özveri, Beden Sağlığı, Ahlak, Doğruluk ve Dürüstlük, İyilik ve Merhamet, Arkadaşlık ve Diğer Algılar* başlıklı alt temalar oluşmuştur.

Çalışmamızın ilk temasında ebeveynlerin değer tanımı ile ilgili algıları incelenmiştir. Erdem (2003) değeri, “belli bir durumu bir başka duruma tercih etme eğilimi olarak” tanımlar. Katılımcılarımızın soyut olan değer kavramına dair algılarını ifade ederken zorlandıkları ve değer olgusunu bir veya birkaç değerle özdeşleştirdikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte değer tanımını ifade eden katılımcıların görüşleri birkaç alt temada değerlendirilmiştir.

İlk sırada “*evlat*” alt teması (f=11), 2. sırada ise “*aile*” alt teması (f=5) yer almaktadır. Bu oran katılımcıların görüşlerinin istatistiksel değerlendirmesinde uyum ve davranış problemi gösteren çocukların anne ve babalarının yarısından fazlasının (%53) değer kavramını çocukları ve aileleri ile özdeşleştirdiğini göstermektedir. Anne babaların değer kavramıyla özdeş tuttukları çocukların aynı zamanda çalışma grubumuzdaki davranış ve uyum sorunları gösteren çocuklar olması önemlidir. Dilmaç (1999), ilköğretim öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, bireylerin hayatlarına yön veren temel değerleri sıralamış ve evlat sahibi olmayı değil evlat yetiştirmeyi bir değer olarak ele almıştır. Evlat yetiştirme değeri, anne babaların evlatlarına maddi imkanlardan çok temel insani değerleri ve prensipleri aşılması olarak açıklanmıştır.

Ginott’a (2008) göre, ebeveynler çocuğunun mutsuz ve sorunlu olmasını istemezken, farkına varmadan olumsuz ve problemlili durumların hem ortaya çıkışında hem de seyrinde rol oynamaktadır. Lindholm ve Touliatos (2012), anasınıfından 8. sınıfa kadar değerlendirmeye aldıkları 2991 çocukla yaptıkları boylamsal çalışmada, problemlili davranışların ve bazı bozuklukların en yoğun olarak okul öncesi dönemden 3. sınıfa kadar olan süreçte görüldüğünü ortaya koymuştur (Akt: Usta Yüksel, 2014).

Problemlili davranışlar ile ebeveyn özellikleri, tutum ve davranışları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu tespit eden birçok çalışma mevcuttur (Peterson ve Zill, 1986; Reid ve Crisafulli, 1990; Stedelman vd., 2007 akt: Özbey 2010). Usta Yüksek, (2014), “Okul öncesi dönem çocuklarda davranış problemlilerinin anne-çocuk ve öğretmen çocuk ilişkileri açısından incelenmesi” adlı çalışmada, çocuklarıyla negatif ve çatışmalı ilişkiler kuran annelerin, onlarda içe ve dışa yönelim davranış problemlilerine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada sıcak ve pozitif tutumlarda bu problemlilerin azaldığı görülmüştür. Alanda yapılan benzer araştırma bu

bulguları desteklemektedir (Kim ve Cichetti, 2004; Kovacs, 2010; Zhang ve arkadaşları, 2008; akt: Usta Yüksel, 2014).

Evlat ve Aile alt temalarına dair birkaç katılımcı görüşü ise şu şekildedir;

”Değer denilince aklıma evlatlarım geliyor, eşim bugün var yarın yok. Öleceğim diye korku aldı beni mesela. Bana bir şey olsa evlatlarım ortada kalır diye korkuyorum” (E12).

“Evladım geliyor. Ondan önce çalışma ve kariyerdi mesela. Onu da yaptım. Çok şükür. Çok iyi yerlere geldim” (E17).

“Değer derken aile aklıma geliyor, önce ilk ailemdi sonra da evlenince şimdiki ailem oldu” (E5).

Ayrıca katılımcıların büyük kısmının değer algılarının şekillenmesinde yaşadıklarının etkisi olduğu da gözlenmiştir. Bu görüşlerden *“Vefa”* alt temasına ait olan görüşlerin bir kısmı (f= 3) şu şekildedir:

“Değer deyince insanlardan yediğim darbeler geliyor aklıma. Mesela kardeşlerime verdiğim değer ve karşılığında yaşadığım hayal kırıklıkları. Kime değer veriyorsam hayal kırıklığı yaşıyorum. Artık kimseye kesinlikle değer vermiyorum” (E30).

“Değer bence kıymet bilmektir” (E16).

Sevgi ve Saygı alt teması ile ilgili görüşlerden (f=3) E15’in ifadeleri;

“Sevgi, saygı ve bence fedakarlığın karşılığıdır değer” şeklindedir.

Değeri *“Din ve İnanç”* olarak tanımlayan katılımcılardan (f= 3) biri olan E22;

“Değer deyince aklıma inanç geliyor. Çocuklarımı yetiştirirken de çevremle ilişkilerimde de inanç geliyor” diye görüş belirtiyor.

Diğer katılımcıların değer tanımıyla ilgili görüşlerinde ise şu ifadeler yer alıyor.

“Değer deyince aklıma yaşam tarzı, gelenek görenek geliyor (E28)”.

“Değer bence, kişiden kişiye değişen ahlaki, manevi ve toplumsal değerlerdir”
(E23).

Değer kavramını ‘‘Özveri’’alt teması içerisinde değerlendirenlerden (f=2) bir katılımcı ise görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

“Evliliğimde yaşadıklarım ve yakın çevremde yaşadıklarımı düşünüyorum. Değer deyince aklıma insanın ne gerekiyorsa onun için her şeyi yapabilmesi geliyor”
(E14).

Alt temalarda yer alan diğer görüşlerden (f=1) bazısı ise şu şekildedir;

“Güven geliyor. Hayatım boyunca yalana tahammülüm yok. Dürüstlük geliyor”
(E7).

“İyi ve merhametli insan geliyor aklıma” (E11).

Diğer Algılar olarak kategorize ettiğimiz alt temalarda ise şu görüşler yer almaktadır.

“İlk olarak kıymet verilmek geliyor. Sonra da insanın öncelikleri geliyor” (E27).

“Değer çok şey ifade ediyor. Kişiden kişiye değişen ve özel olandır. Mesela sizinle benim değer yargım asla aynı değildir” (E19).

“Hayata bakış açısı, pencere gibi bence” (E26).

“Çocuğun ebeveynin gözünden yeri geldi. Bununla birlikte değer algılarımda emin olamama var. Doğrunun standardı yok bence. Doğru göreceli. Doğrudan %100 emin değilim” (E25).

Tema 2: Değerlerin Kaynağı

Tablo 2: Ebeveynlerin Değerlerin Kaynağına Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
İnsan	12
Aile	8
Çevre	4
Kültür	4
Din ve Ahlak	3
Sevgi	2
İhtiyaçlar	1
Kalıtım	1

Aktay'a (2008) göre, değerlerin kazanılması ve yerleşmesi çocukluk yıllarında ailede başlar ve kişiliğin oluştuğu dönemlere kadar devam eder. Bu süreçte sosyal kabul oldukça önemlidir. Değerlerin kaynağında bilgi ve inanç kavramları üzerinde duran görüşlerde mevcuttur (Bolay, 2007; akt: Keskin,2016).

Sosyal değerlerin kaynağında insan doğası yer alır (Yazıcı, 2014). Aydın'a (2011) göre, soyut olan değerler sosyal yaşamda yargı, norm, kurum ve eylem olarak çıkarlar ve biçimlenirler. Katılımcılarımızın değerlerin kaynağı ile ilgili görüşlerinden elde edilen bulguların ilk sırasında (f= 12) 'insan' alt teması yer almaktadır. Ebeveynler insanların tercihleri, içinde buldukları şartları, düşünce ve duygu dünyaları ve yaşam tecrübeleri gibi unsurların değerlere kaynaklık ettiğini düşünmektedir. Bu görüşlerden doğrudan yapılan alıntıların bir kısmı şu şekildedir:

"Bence değerlerin altında farklı kişisel tercihler var" (E6).

"İnsanların öncelikleri yatıyor değerlerin altında" (E8).

"Bizim evdeki herkesin ortak değeri oğlum. Ona gösterilen değerlerin altında bence yoğun bir tutku var hatta saplantı gibi. Biz geniş aileyiz ve evdekilerin duygusal boşlukları var sanki bu değerlerin altında" (E4).

“Aile” alt teması (f=8) ile alakalı E17:

“Değerlerin kaynağı aile yapısıdır bence. Bizler boş cd idik. Ailede yüklendik” şeklinde görüş belirtmiştir.

“Kültür” alt teması ile alakalı ise dile getirilen görüşlerden (f=4) birisi şu şekildedir:

“Kültür var değerlerin kaynağında, mahalle baskısı gibi edinimler var” (E25).

“Kalıtım” ve “İhtiyaç” alt teması ile alakalı görüşler ise şu şekildedir:

“Değerlerin kaynağında ihtiyaçlar olduğunu düşünüyorum” (E19).

“Değerler genetikdir. Doğumla getiririz. Sonra çevresel faktörlerle beslenir” (E24).

Katılımcılardan E2 ve E12 ise değerlerin kaynağına dair “bilmiyorum” diyerek görüşleri olmadığını ifade etmiştir.

Tema 3: Değer Öncelikleri

Tablo 3: Ebeveynlerin Öncelikli Değerlere Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Sosyal Değerler	21
Entelektüel ve Kariyer Değerleri	18
Maddi Değerler	11
Evrensel Değerler (Sevgi)	10
Din ve İnanç Değerleri	9
Ahlaki Değerler	8
İnsan onuru	3

Ebeveynlerin öncelikli değer algılarında ilk sıralarda *sosyal değerler* ile *entelektüel ve kariyer değerleri* gelmektedir. *Maddi değerler* ile *evrensel değerler* onları takip etmektedir. Bunlardan sonra tercih sıralamasında *manevi değerler*, *ahlaki değerler*, *insan onuru* (*namus ve şeref gibi*), *kültürel değerler* yer almaktadır.

Balat, Beceren ve Özdemir (2011), tarafından yapılan çalışmada, okul öncesi 5-6 yaş grubunda çocuğu olan 80 ebeveyn ile görüşülmüş ve ebeveynlerin çocuklarında en fazla sahip olmasını istedikleri değerlerin evrensel değerler (dürüstlük, sorumluluk, saygı, mutluluk, adalet, merhamet ve güvenilirlik, iyi vatandaş olma ve barış değerleri) olduğu görülmüştür. Çalışmada elde edilen diğer bulgulara göre ebeveynler saygılı olma, nazik ve dikkatli olmak, başkalarına karşı duyarlı olmak, cana yakın, iyi huylu olmak özgüvenli olmak, kendine özenli ve sağlıklı olmak şeklindeki değerlerin evde; akranlarıyla işbirliği içinde çalışmak, rekabetçi olmak toplumu geliştirmeye istekli olmak ve liderlik değerlerinin ise okulda kazandırılması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Çalışmamızda da benzer bulgular elde edilmiş ve katılımcı ebeveynlerimizin değer önceliklerine dair algılarında “*Sosyal Değerler*” alt teması içerisinde *saygı, doğruluk, dürüstlük, şefkat, merhamet, tevazu, iyilik, paylaşma ve hoşgörü* gibi çeşitli değerler öne çıkmaktadır. Bu oran görüşlerin %70’ini temsil etmektedir ve ilk sıradadır. Bu değerlerin aynı zamanda ebeveynlerin temel değerleri olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Güngör’e (1998) göre, bir kimsenin değer sıralamasında öncelediği ve ilk sıraya koyduğu değer onun aynı zamanda temel değeridir (Yılmaz, 2006).

Katılımcıların görüşlerinden yapılan alıntılarda da görüleceği üzere çoğu zaman değer tercihlerinde birden fazla değer bazen de tek bir değer öne çıkmaktadır. Sosyal değerleri önemli oranda tercih ederek ilk sıraya yerleştiren anne babaların çocuklarının sosyal hayatta sorunlu ve uyumsuz davranışlar sergilemesi ilginçtir. Sosyal çevresi kişinin öğrendiği ve anladığı değerleri yaşama ve düşünceye yansıtmasını beklemektedir.(Tahiroğlu ve Aktepe, 2015; Yeşil, 2004; Kuş, 2012). Yağcı (1997), Çalık (2002), Uslu (2003), Yeşil (2004), Baysal (2009), Gömleksiz, Kan ve Cüro (2010) ve benzeri çalışmalarda bireylere verilen demokrasi eğitiminin birçok kazanımı (yeterli bilgi ve becerileri) sağladığı halde sınıf içi uygulamaya dönüştürmede yetersizlikler yaşandığını ortaya koymaktadır (Akt: Tahiroğlu ve Aktepe). Bu durum değerler hakkında yeteri bilgiye sahip olursa da uygulamaya dönüştürmenin her zaman kolay olmayacağını göstermektedir.

Çalışma grubumuzdaki ebeveynlerimiz değer tercihlerinde bazen tek bir sosyal değeri öne çıkarmış bazen de sosyal değerler ile beraber başka değerleri birlikte belirtmişlerdir. Değer önceliklerine dair algılarda ciddi oranda tutarsızlık ve arada kalmışlık ortaya görülmektedir. Esmer (1998), birçok ülkeyi kapsayan ahlaki değerler araştırmasında, Türk toplumunun karışık ve tutarlı olmayan değerlere sahip olduğunu bulmuştur (Akt Keskin, 2014). Bununla birlikte bulgular dikkatle incelendiğinde katılımcı algılarında fonksiyonel olmayan düşüncelere ve çatışmalara rastlanmaktadır. Bu durum diğer temalarda da karşımıza çıkacak ve genişçe tartışılacaktır.

Örnek alıntılar verecek olursak;

“Paraya hiç değer vermem ama paran yoksa bir hiçsin. Tamam, sağlık şu bu önemli ama hakikaten para. Artık yaşadıklarımın sonra böyle düşünüyorum. Artık çıkar ilişkisini ön planda tutuyorum. Kardeşlerim ve en yakın arkadaşlarımda dahil menfaatime göre davranıyorum. Çok hayal kırıklığı yaşadım artık böyle yapıyorum” (E3).

“Önce sağlık, ahlak, sevgi ve saygı. Sonrasında para ve statü” (E29) gibi...

“Manevi değerler, sosyal değerler, statü ve maddi değerler önemli bence” (E24).

“Dürüstlük, ahlak zayıf olabilir ama dürüst olursa farklı olur. Diğer değerler düşük olsa da dürüst olsun. O zaman başarılı da olur para da kazanır. Olmayan ise ne olursa olsun daima kaybetmeye mahkum olur” (E27).

“Maddi değerler ve dürüstlük önemli, menfaatçi olmamalı insan. Paylaşımçı olmalı. Manevi değerlerim var diyor insanlar. Allah'ı kullanan insanlar bunlar. Allah diyor ama yapmadığı halt yok. Paylaşmak önemli, bir ekmek olsa böleceksin” (E12).

“Manevi duygu, ahlaki duygu filan onlar çok değişiyor insana göre. Herkesin kendi doğrusu başka. İnsan olsun önemli olan o bence. Sevgi ve saygı tek şey. İnsan yaşamına ve canlı yaşamına saygı önemli” (E25).

Bir anne katılımcı, çocuğunda olmasını istediği değerleri şu şekilde dile getirmiştir;

“Oğlumun okuyup iyi bir kariyer yapmasını ve başarılı olmasını istiyorum. Vefalı bir evlattı olsun. Evlenince beni unutmasın” (E12). Aynı katılımcı annenin, eşi ile yaşadığı sorunları ve bunun çocuğa değer aktarımındaki etkilerini dile getirdiği bir başka görüşü;

“Eşim işi gereği bir sürü eğitim alıyor ama bunlar eve yansımıyor. Ailesine karşı çok ilgili. Sanki hala o evin küçük çocuğu. Aynı ilgiyi bize göstermiyor” şeklindedir.

Yaşar ve Çengelci (2009), tarafından yapılan çalışmada, ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencileri velileri ile yapılan görüşme bulgularına göre ebeveynlerin değer önceliklerinde sevgi ve saygı değerleri öne çıkmaktadır. Bununla birlikte hoşgörü, anlayış, adalet ve paylaşım tercih edilen diğer değerlerdir. Çalışmamızda benzer görüşlere rastlanmaktadır;

“Saygı ve sevgi önemli. Çocuklarımda öyle olsun. Büyüğü küçüğü bilmeyeceklerse, anne babaya hayrı yoksa trilyonları olsa ne olur, büyük yerlere gelse ne olur” (E11).

Görüşme analiz sonuçlarına göre ebeveynlerin değer önceliklerinin 2. sırasında (f=18) *Entellektüel ve Kariyer Değerleri* gelmektedir. Kariyer değerleri kalite, kariyer, eğitim gibi değerleri; entelektüel değerler beden sağlığı, akıl sağlığı, bilgi, başarı vb. değerleri kapsamaktadır. Çalışmamızda bu kategoride en fazla belirtilen değerler başarı, kariyer ve beden sağlığı değerleridir.

“Çocuklarım için öncelediğim değerlerim okusunlar, iyi bir yerlere gelsinler. Allah korkuları da olsun” (E12).

“Bence eğitim, bilgi gibi entelektüel değerler. Bazı insanlara göre ne mezunu olduğu önemli değildir önemli olan ne kadar kazandıdır. Benim için kitap okumak çok önemli. Yüksek eğitimli olmak çok önemli bence” (E4) şeklindedir.

“Çocuğumda benim gibi iyi bir kariyer yapsın istiyorum” (E17).

“Oğlum polis olmak istiyor. Silahı olsun, güçlü olsun istiyor. Ben doktor olsun istiyorum” (E27).

Çalışma bulgularımıza göre öncelikli görülen değerler içerisinde en az belirtilen değerler arasında *manevi ve ahlaki değerler* gelmektedir.

Garner ve Stein (1998) tarafından aile değerlerinin 18 yaş ergenleri üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmaya göre, ergen problemlerinde en çok suç işleme, uyuşturucu kullanma, okuldan kaçma ve cinsel suçlar öne çıkmaktadır. Bulgular insalcıl/eşitlikçi değer grubundaki ailelere sahip ergenlerin uyuşturucu kullanımı ve diğer problem davranışlara meyilli olduğunu, geleneksel değerlere sahip ailedeki ergenlerin ise problem davranışlardan uzak durduğunu göstermektedir.

Geleneksel değerlere bağlılık azaldıkça ve bağımsızlık değeri öne çıkmaktadır. Aile dahil geleneksel kurumlara bağlılık ve toplum tarafından kabul gören davranışlarda azalmaya başlamıştır. Bu süreç aynı zamanda küçük amaç ve başarı değerinin oluşumuna ve dini inaç değerlerinin zayıflamasına neden olmuştur (Akt: Bilgin 2001).

Üniversite öğrencilerinin değer algılarına yönelik çalışmalarda, öğrencilerin anne ve babalarının eğitim seviyesi düştükçe maneviyat değerlerine daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Bu ebeveynlerin çocuklarında da manevi değerlerin tercihi yüksek orandadır (Keskin, 2014). Bu bulgular eğitim seviyesi yükseldikçe kişilerin rahat yaşam standartları, mutluluk, zevk ve kariyer gibi beklenti ve değerlerinin öne çıktığını ortaya koymaktadır (Akkaya, 2013).

Bu kategorideki görüşlere ise aşağıdaki örnekler verilebilir;

“Önce iman derim. Bunun için geldik. Dindir aslolan. Yaşam amacımız bu. İmanın içine ahlakta girer. İnanç güzel hasletleri de yanında getirir. Altında ki tüm değerleri barındırır” (E26).

“Ahlaki değerler. O varsa her şey vardır” (E10).

Bu temada ebeveynlerimizin hangi değeri öncelediği incelenmeye çalışılmıştır. Çünkü anne babaların değer önceliklerinin bilinmesinin çocuklarda görülen problemli davranış ve uyum sorunlarını anlamlandırmada anlamlı olacağı düşünölmektedir. Aynı zamanda bireyin değer yapılanmasında yetiştiği ailenin benimsediği ve öncelediği değerlerin etkisi oldukça önemlidir. Jan R.M.Gerris ve arkadaşları (1997) “ailenin çocuğa değer kazandırmasındaki rolü” adlı çalışmada, ailenin sahip olduğu inanç ve kültürel değerler yoluyla çocuğun geleceği, inançları ve bağlılıkları için neyin değerli ve arzu edilebilir olduğunu şekillendirdiğinden bahseder. ocuk bu yolla zihinsel oluşumlar edinir (Coşkun ve Yıldırım, 2009).

Yapılan birçok çalışma da değeri bilmek ve anlamanın, içselleştirme ve benimsemekten farklı durumlar olduğundan bahseder. Bireyin herhangi bir eylemini, bir kararını veya tutumunu doğru bir şekilde değerlendirmemiz, o kişinin çeşitli hayat durumlarında nasıl davrandığını, nasıl karar aldığını, neler yaptığını bilmeyi, bu kişi ile ilgili uzun süreli gözlemler yapmayı gerektirir (Kuuradı, 1998). Ayrıca otorite altında bulunmadığı durumlarda da kişi aynı davranışları sergiliyorsa, ahlaki değerleri içselleştirdiği söylenebilir (Oruç, 2010). Katılımcı anne babaları uzun süreli gözlemeleme imkanımız olmadığından öncelediklerini belirttikleri değerleri ne denli benimseyerek hayata yansıtıktıklarını ve çocuklarına bu anlamda nasıl bir rol model olduklarını tespit etmemiz mümkün değildir. Bu yüzden sözel olarak ifade ettikleri değerleri öncelikli değerleri olarak kabul etmek durumundayız.

Tema 4: Değerlerin Ruh Sağlığına Etkisi

Tablo 4: Ebeveynlerin Değerlerin Ruh Sağlığına Etkisine Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Psikolojik İyi Oluş	30
Zorluklarla Başa ıkma ve Psikolojik Dayanıklılık	9
Özdenetim	7
Özgüven	2
Geleceğe Dair Hedefler Oluşturma ve Özdüzenleme	1

Ebeveynlerin Değerlerin Ruh Sağlığına Etkisine Dair Görüşleri Temasında *Psikolojik İyi Oluş, Zorluklarla Başa Çıkma ve Psikolojik Dayanıklılık, Özdenetim, Özgüven, Geleceğe Dair Hedefler Koyma ve Özdüzenleme* alt temaları ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerin çoğunluğu değerleri ile çatışan durumlar karşısında ruh sağlıklarının olumsuz etkilendiği yönünde algı geliştirmiştir. Bazı katılımcılar ise, değerlerin ruh sağlığı üzerinde olumlu bazıları da olumsuz etkilediğini düşünmektedir.

Değer algısının Ruh Sağlığına Etkisi temasına ait en fazla görüş, *Psikolojik İyi Oluş* alt temasıyla ilgili dile getirilmiştir (f=30). Katılımcıların tamamı ruh sağlığının psikolojik iyi oluş üzerinde etkisi olduğu konusunda hem fikirdir. Katılımcı ebeveynlerin çoğunluğu bu etkinin değişken, bir kısmı olumlu ve bir kısmı da olumsuz olduğunu düşünmektedir. Psikolojik iyi oluş, kişinin yaşam amaçlarını belirlemede, potansiyellerini kullanabilmede, başkalarıyla olan ilişkilerinin niteliği ile kişinin kendi hayatına dair sorumluluk hissiyatını belirlemede önemli bir ölçüttür (Ryff ve Keyes, 1995; Akt: Telef, Uzman ve Ergün, 2013).

Piaget'e ise değerleri, iç enerjinin düzenlenmesine emir veren, yeni güçlerin ya da dışarıdan yeni unsurların katılımıyla etkinliği sürekli bütünleyerek "ben" in dengesini güvence altına almaya veya bu dengeyi gerçekleştirmeyi sağlayan yapılar olarak tanımlar (Piaget, 2000; Akt: Arabacı, ve Akgül, 2013). Değerler ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur (Burroughs ve Rindfleisch, 2002; Kasser ve Ryan,1993; Kasser ve Ahuvia, 2002; Vansteenkiste, Duriez, Simons ve Soenens, 2006; Akt: Telef, Uzman ve Ergün, 2013).

Değerlerin psikolojik iyi oluşa yansımalarına dair katılımcı görüşlerinin değişken, pozitif ve negatif olmak üzere 3 başlıkta toplanması faydalı olacaktır. Bu alt temada görüş belirten çoğu katılımcı (%67), değerlerin psikolojik iyi oluşa etkisini değişken bulmaktadır ve bazen değerlerin bu anlamda pozitif bazen de negatif etkileri olduğunu ifade etmektedirler. Bu görüşlerden bir kısmı şu şekildedir;

“Değerlerimle alakalı olumsuz durumlar yaşadığımda karmaşık bir ruh hali oluyor. Kendime net bakamıyorum. Mutlu muyum, üzüntülü müyüm bilemiyorum. Çevrele değerlerimle alakalı çatışma yaşadığımda kabuğuma çekiliyorum saatlerce kendimle uğraşıyorum. İçten içten hesaplaşırim kendimle. Yetersizim duygusuna kapılıyorum. Bunda yaşadıklarımın çok etkisi var” (E24).

“Mesela insan parayı değer olarak benimsiyorsa hırslı olur ve insanları kırar. Ailesini üzer. Ahlakı önemserse psikolojik olarak olumlu etkiler insanı. Ama çok ölçü kaçarsa o zaman ters teper. Mesela çok değer verdiğim için çok hayal kırıklığı yaşıyorum. Çocuklarım bile kızıyor bana” (E8).

“Değerlerini yaşayabilenlerin ruh hali daha olumlu olur. Para çok etken ruh halini ve huzuru çok etkiliyor” (E28).

“Değerler insan ilişkilerini ve yaşam tercihlerini değerlendirmede etkilidir. Bu da ruh halimize yansır. Eşimin değerleri onu kaygılı ve gergin bir ruh haline sokuyor ben de daha sakin oluyorum” (E26).

“Değer yargıları bence olumsuzluk yaşadığımızda insanın ruh dünyasını olumsuz etkiliyor. Panikatak hastası oldum işte. Sinir hastası oldum. Çok yorgunum. Dengesiz tavırlarım var. Değerlerim farklı olsaydı daha mutlu olurdum. Umursamaz olsaydım keşke. Örneğin benim alim arkadaşım da var hayat kadını arkadaşım da var. Mesela geylerle bile aylarca yaşadım ama daha doğru insanlar. Hiç zarar görmedim, hiç üzülmedim. Ben kimseyi eleştirmem. Kardeşlerim ha bire beni eleştirir. Arkadaşlarımdan gördüğümü kardeşlerimden görmedim. Boşandıktan sonra çok zengin işadamları ile beraber oldum ama evlenmedim. Para değil bana değer versin. Benim eşim değer veriyor ve ben onunla besleniyorum. Yaptığının karşılığını buluyorum. Mutlu oluyorum” (E30).

“Değerleri ben yakın çevremde daha çok kullanıyorum. Genelde ruh halimi olumlu etkiliyor. Bazen de karşılığını bulamamak insanın psikolojisini olumsuz etkiliyor” (E13).

Çocuğunu temel değer olarak algılayan ebeveynlerin birçoğu da bu algıları ile ruh sağlıkları arasındaki denge durumunu değişken olarak ifade ediyorlar. Bununla ilgili birkaç örnek verecek olursak;

“Merkezde onun olması yorucu oluyor tabi. Bazen çok bunalıyorum ve daralıyorum. Sıkışmış hissediyorum. Ama olsun yine de onun mutluluğu önceliğimiz. Fedakar olmak zorundayız. Yakınlarım sadece senin mi çocuğun var diyorlar İnsanlar böyle söyleyince sinirleniyorum. Bazen kızıyor bana oğlum. Sen benim annem değilsin filan diyor. Ağlıyorum o zaman sonra sarılıyor geçiyor. O yanımdayken hiç yalnız hissetmiyorum kendimi. Olmayınca boşluk hissediyorum. Bir kere ayrı kalmıştık çok kötü oldum, çok ağladım. Bazen de üstüme üstüme geliyor, daralıyorum” (E6).

E4 ise bu durumu şöyle dile getiriyor: *“Bence ruh halini çok etkiliyor. Örneğin ölçüsüzlük olunca ilgide ve fedakarlıkta bu insana olumsuz dönüyor. İlk yıllar oğlumu çok zirveye taşıdım hiç kimselere bırakamadım. Anneme, kayınvalideme bile. Sonra bunalıma girdim, Değerlerimizde ölçüsüzlük olunca psikolojimiz bozuluyor. Evde ki büyük ebeveynlerde öyle mesela. Çok yüceltiyorlar çok özveride bulunuyorlar sonra bunalıyorlar.”*

Kumbasar’a göre (2011), toplumun çoğunluğu tarafından benimsenen değerler, kişinin hem kendi psikolojik iyi oluşunu elde etmesini hem de insanları ortak duygular etrafında birleştirerek sosyal birlik ve beraberliği sağlar. Katılımcıların bir kısmı ise (%17), değerlerin psikolojik iyi oluş elde etmedeki etkisini, olumlu ve pozitif yansımalar olarak değerlendirmiştir:

“Değerler özgüven sağlar. İnsan kendini mutlu hisseder. Hayatla barışık olur. Pozitif olur, empatik olur, verimli olur” (E9).

“İnsani değerleri olmayanlar kendinden başkasını düşünmez, kötü bir ruh hali vardır” (E2).

“Değerlerime göre yaşadığımda kafam rahat oluyor. Böyle bir insanım. O yüzden huzurluyum. Böyle düşündüğüm için sabırlı davranıyorum mesela” (E5).

“Sevgi değeri çok önemli. Sevgisiz yetişmişse insanın özgüveni olmaz. Depresyon ve bunalıma girer. Değerler sayesinde vicdani davranıyor insan, rahatsız oluyor. Orada onu söylemeliydim diyorsunuz.” (E7).

Katılımcılardan bir kısmı da (%6), değerlerin psikolojik iyi oluş üzerinde olumsuz etkisi olduğu görüşünü savunmaktadır:

“Bence ruh sağlığını kötü etkiliyor. Mesela değerlerimin karşılığını bulamayınca, bulunduğu ortamda saygı duyulmazsa buna üzülüyorum. Keyfim kaçıyor. Böyle durumlarda alınganlaşıyorum, tepki veriyorum. Eşim sakinleştiriyor” (E11).

E12 ise değer-psikolojik iyi oluş ilişkisini kendi yaşanmışlıklarıyla özdeşleştiriyor ve kültürel değerleri gereği katlanmak zorunda kaldığı durumun ona psikolojik etkilerini şu şekilde ifade ediyor:

“Kayınvalidemle yaşamaktan içime ata ata hasta oldum. Saygıdan susuyorum ama geçen yıl patladım mesela. Kabullendim artık kayınvalide gidemez, ben de bırakıp ayrılamam. Böyle gördük biz de ailemizde. Başka çarem yok. Annem de öyleydi. Saygılı olsam suç olmasam suç. Bunları biriktiriyorum. Çok yorgunum, yataktan kalkmak istemiyorum. Ölmek istiyorum, daha fazla günaha girmek istemiyorum. Sadece yaptıklarımın karşılığında saygı istiyorum. Kayınvalidemden ayrılıp gitmeyi vicdanım kaldırmıyor. Annem gidiyor terapiye. Ben de bayramdan sonra gideceğim. Daha önce gitmiştim. Yine gideceğim. Beynim yerinde değil.”

Temanın “Özdenetim” alt teması içerisinde değerlendirebileceğimiz iki farklı görüşte değerlerin kendini kontrol etme üzerinde olumlu ve olumsuz sonuçlarını şu şekilde dile getiriyor:

“Doğru yaptığımı biliyorum ama endişe de oluyor. Sonra dönüp kendimi sorguluyorum” (E10)..

“Değer yargılarım beni bu süreçte anti depresan ilaç içmekten uzak tuttu. Aşmam gerektiğini telkin ederim kendime sürekli. Belki içerde yaralar bırakıyorumdur. Dönem dönem tükenince manevi değerlere sarılıyorum. Düzenli kılsam da iki rekât namaz kılsam rahatlıyorum. Bazen de gezerim, dikkatimi dağıtırım. Kin

tutmamaya ve sürekli düşünerek beynimi yormamaya çalışırım. Bu tamamen inançla ilgili. Anneme benziyorum (E29).

Bakırcıoğlu (2002) ruh sağlığını, kişinin kendisiyle ve çevresindeki insanlarla sürekli uyum ve denge içerisinde olabilmesi olarak tanımlar. İskender, Akgül ve Tura'nın, (2016). "Ruh Sağlığı Uzman ve Öğrencilerinin Kişisel Değerlerinin Hayat Amaçları ve Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi" adlı çalışmalarında hayatın anlamı, değerler ve inançlar arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Genel olarak içten, samimi inanç sahiplerinin hayatlarını anlamlandırmaları ile kişisel değerleri arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler görülmüştür. Kişisel değerleri güçlü olan bireylerin de hayatı anlamlandırma ve inanç dünyasında daha başarılı oldukları, her üç değişkenin de birbiriyle güçlü ve anlamlı ilişkileri olduğu tespit edilmiştir

Baş ve Hamarta (2014), "Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki" adlı çalışmalarında, değerler ile yaşamın anlamı arasında pozitif ve negatif yönlü farklı düzeylerde ilişkiler bulunmuş ve değerlerin yaşamın anlamının önemli bir yordayıcısı olduğu görülmüştür.

Keng, Jung, Juan ve Wirtz (2000), çalışmalarında materyalist eğilimin, yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmadan elde edilen bulgulara göre yüksek düzeyde materyalist eğilimi olan grubun, daha az materyalist eğilimi olan gruba göre yaşam doyumu düzeyi daha düşük bulunmuştur. Burroughs ve Rindfleisch (2002) tarafından ise maddi değerlere verilen önemle psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bulgulara göre, maddi değerlere verilen önemle mutluluk arasında negatif; depresyon gibi olumsuz duygu durumlarıyla aralarında pozitif korelasyon tespit edilmiştir (Akt: Seki, 2014).

Değerler ile zorluklarla başa çıkma ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırmalarda depreme maruz kalan bireylerin çoğunluğunun gerek deprem esnasında gerekse depremden sonra yaşadıkları ani şok durumlarında uğradıkları sarsıntıdan kurtulmak için ve onunla baş etmede, karşılaştıkları maddi ve manevi kayıpların yol açtığı sıkıntı ve bunalımdan kurtulmak için dini inanç ve kavramlar gibi manevi değerlere başvurdukları tespit edilmiştir (Kula, 2001;

Küçükcan ve Köse 2000: vd.) Bir kısım katılımcı değerlerin zorluklarla başa çıkmada etkili olduğunu düşünmektedir;

“Sağlam değerler insana zorluklar karşısında sabır, tahammül veriyor. İnanç ve ahlak bunu veriyor. Bir sürü sorun ve sıkıntı yüzünden boşanma eşiğine geldiğim halde bu değerler beni ayakta tuttu. Zaten imtihandı geçti gitti. Bu evrede ailemi kaybetmek istemedim. Çok mücadele ettim. Hiç bir şey olmamış gibi ayakta dimdik durdum. Bunun yanında değer algılarım bu süreçte faydası yanında vesvese edinmeme de sebep olmuştur. Mesela eşimin ailesi ile ilgili vesveselerim oldu. Ağlama krizlerim oluyordu. Kendimle barışıklığım bozulmuştu, sesim yükselmeye başlamıştı. Bu halim değer algılarıma tersti. Normlarıma olumsuz yansiyordu. O yüzden yardım almaya karar verdim ve psikolojik destek aldım” (E22).

Tema 5: Değerlerin Yönlendirici Etkisi

Tablo 5: Ebeveynlerin, Değerlerin Yönlendirici Etkisine Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Değerlerin Duyguya Etkisi	30
Değerlerin Düşünceye Etkisi	29
Değerlerin Davranışa Etkisi	29

Değerlerin Yönlendirici Etkisi temasında *değerlerin duyguya, düşünceye ve davranışa etkisi* olarak 3 alt tema öne çıkmaktadır.

Literatürde de bahsedildiği gibi değerler, davranışa yön veren tutumların biçimlenmesinde ve kişinin etrafındakilere karşı muamelesini belirlemesinde etkindir. Bu ve benzeri diğer bilgiler ışığında, değerlerin insan yaşamını yönlendirici unsurlar olduğu ortadadır (Tahiroğlu ve Aktepe 2015).

Ebeveynlerin *değerlerin yönlendirici etkisiyle* ilgili algıları incelenmiş ve bir önceki temadaki benzer durum karşımıza çıkmıştır. Ebeveynlerimizin görüşleri de

değerlerin insanların duygu, düşünce ve davranışlarına etkisi olduğu yönündedir. Bu görüşler 3 alt tema oluşturacak şekilde analiz edilmiştir.

Ebeveynlerin tamamına yakını, değer algılarıyla örtüşmeyen durumlarda düşünce ve duygu dünyalarının negatif etkilendiğini, akabinde ise bunun tepki ve tutumlarına yansıdığını ifade etmiştir. Bu tür durumlarda çocukları ve aile içi ilişkileri gibi diğer sosyal ilişkilerinde de zorlandıklarını ve sorunlar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Küçük bir grup katılımcı ise değerlerin duygu, düşünce ve davranışa olumlu etkileri olduğunu düşünmektedir.

Örnek alıntılar verecek olursak;

“Değerler düşünceleri etkiler. Karar verirken etkiler. Çocuk yetiştirirken de etkiler” (E9).

“Doğru olan yapılmayınca, sıkıntılar altında kalınca eşe ve çocuklara yansır” E28.

“Değerler karaktere yön verir. Eğer umduğumuz değerlerle karşılaşırsak mutlu tersi durumda mutsuz hissederiz” (E13).

“Değerler bazen insanın hayatını zorlaştırıyor. Mesela değer algıma göre insan işinin hakkını vermeli diye düşünüyorum. Bunu yapmadığını görünce iş yerinde ona değersizlik atfediyorum. Mesela çocuklarımda dürüstlikle alakalı bir yanlış görünce kendimi suçluyorum” (E24).

Bulgularımıza göre, ebeveynlerimiz değerlerinin kendileriyle ve çevreleriyle çatışmaya sebep olduğu yönünde yüksek bir algıya sahiptir. Çoğunlukla değerleri ile çatışan durum ya da tutumlar karşısında düşünce, duygu ve davranışlarının olumsuz etkilendiğini ifade etmişlerdir. Özellikle günümüz şartları düşünüldüğünde bireyin kendisiyle, çevreyle ve yaratıcıyla bazı çatışmalar yaşadığı gözlemlenmektedir (Roth, 2009). Bu çatışmalar büyük oranda olaylar ve durumlara verilen çelişkili tepkilerden kaynaklanır. Çatışmalar iletişimin çarpıklaşması, yanlış anlaşılma, anlaşılama, samimiyetsizlik ve aldatmadan kaynaklanır (Habermas, 2003; Akt: Oruç, 2010). Kumbasar’a göre (2011), değerler insanların hayatını kolaylaştırır ve ilişkilerini

sağlamlaştırır. Yani değerler hem bireysel yaşamda hem de sosyal yaşamda önemli görevler üstlenir. Çalışma bulgularımızla ilgili araştırmalardan elde edilen bulgular büyük oranda örtüşmemektedir.

“Değerlerime aykırı durumda sert çıkarım. ‘Mesela geçen gün işyerinde iki bayan arkadaş gereksiz tavır almışlar bana. Geçen omuz attı kasten ‘ bana bunu ikinci kez yaparsan canın yanar ‘ dedim. Seviyorsam tolere ederim yoksa etmem’’ (E25).

“Duygularım dönem dönem değişiyor. Bazen bu değerlerim yüzünden ailenin aptalı benim diye üzgün ve gergin oluyorum. Hep verici olduğumu hissediyorum. Pişmanlık oluyor. Sonra düzeline de böyle hissettiğim için pişman oluyorum’’ (E29).

Bilgin’e (2001) göre, insanlar yaşantı yoluyla kendileri ile ilgili varsayım ve şemalar oluştururlar. Bu sayede algılar organize edilip, yönetilir ve davranış hakkında bir değerlendirme gerçekleşir. Fakat bu sayıltıların bazıları oldukça katıdır ve değişime açık değillerdir. Aynı zamanda fonksiyonel olmayan özelliklere sahiptirler. Bu durum bilişsel yaklaşımları gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır. Karmaşık yaşam olayları arasında bilişsel esnekliğe ihtiyaç vardır. Değerler bu esnekliği kazandırmak için önemlidir. Bununla birlikte, değerlerin oluştuktan sonra değişiminin oldukça güç olduğu göz önünde tutularak erken yaşlardan itibaren fonksiyonel ve rasyonel olan düşüncelerin oluşmasına katkıda sağlayacak değerlerin kazandırılması oldukça önemlidir. Çalışmamızda diğer bazı alt temalarda olduğu gibi bu temada da ebeveynlerin algılarında fonksiyonel olmayan tutum ve düşüncelere rastlanmaktadır. Bu düşünce, tutum ve davranışların ise ebeveynlik başta olmak üzere ilişkilerini önemli boyutta etkilediği ortadadır.

“Düşüncem değer algımı etkiliyor. Manevi değerler herkese göre değişir. Din, iman gibi. Ben çocuğuma asıl doğru insan olmasını vermeye çalışıyorum. Bu düşüncem değer yargımı oluşturuyor. Ben evliliklerin insanların hayatlarında mecbur olmalarını ve ilişkilerin yasal kılınma çabasını doğru bulmuyorum mesela. Her birey gelin ve damat olmak isteyebilir. İnsanlar kendi düzenini kuramıyor, aileyi mutlu etme çabasından. İlişkim vardı. Ritüelleri takip ettim. Oysa ben evlenmeden ilişkiyi yaşayabilirdim. Türk aile yapısında bu yok maalesef. Tercihime saygı duyulmadı. Evliliğe mecbur edildim. Anlaşamayıydım o zaman sadece sevgilimden ayrılmış

olacaktım. Çocuk da yapmamış olurdum. Ailemin değer algısı bu yaşadıklarımın sebep oldu’’(E25).

Bazı çalışma bulgularına göre para değerine verilen önem arttıkça fonksiyonel olmayan tutumların da arttığı (Elder, Liker ve Cross, 1984; Bilgin, 2001), ekonomik değerlere verilen önemin artmasıyla bireysel ve sosyal değerlere verilen önemin azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte kişinin kendi iyiliğini ve geleceğini önemseme değeri arttıkça fonksiyonel olmayan tutumlarında artış görülmektedir (Bilgin, 2001).

“Önceden değer yargılarım farklıydı şimdi farklı. Artık canımı sıkana açıkça tepki veriyorum. Verdiğimin karşılığını istiyorum. Herşey karşılıklı artık. Benim canımı sıkmanın bende canını sıkıyorum’’ (E30).

Alanda yapılan bazı çalışmalar, problemlili davranışların oluşmasında materyalist değerlerin etkisini (Donovan, Jessor, Casto, 1991) ve fonksiyonel olmayan tutumların etkisini ortaya koymaktadır (Beck, 1976; Savaşır, Boyacıoğlu ve Kabakçı,1996). Martin ve Anderson (1988), kişilerin bilişsel esnekliğe sahip olmamaları halinde yeni durumlara uyumda zorlanabileceklerini ve fonksiyonel olmayan tutumlar geliştirebileceklerini vurgulamaktadır (akt; Bilgin, 2001).

“İnsanın değer yargıları düşüncelerini etkiler Maddi sıkıntılar olduğunda ise daha olumsuz düşünüyorum. Değer yargılarım bana evliliğimde problem ve zorluklara rağmen sabretmem gerektiğini düşündürdü mesela. Çocuklara karşı daha sabırsızken annem ve babama karşı daha dikkatli olmam gerektiği için kırıcı olmamam gerektiğini düşünüyorum’’ (E29).

“Mesela benim en önemli değerim çocuğum onu da bu zamanda yetiştirmenin zor olduğunu düşünürüm. Zor zamanlardayız. Bu zamanda doğurmakla yanlış mı yaptım diyorum. Hakkına mı girdim acaba diye sormadan edemiyorum. Oğlumun sorunları yüzünden kendimde arıyorum sorunu. Hamilelikte, yediğimde içtiğimde filan’’ (E17).

Bu temaya ait diğer görüşlerden bazı örneklere yer verilmiştir.

“Değerlerin Duyguya Etkisi” alt temasında yer alan görüşlerin bir kısmını doğrudan aktaracak olursak;

“Değer beklentilerimi belirler. Mesela saygı, sevgi görmek mutlu eder. Bu da karşımdaki insana yansır. Tam tersi durumda da mutsuzluk, üzüntü oluşur. Sonra da öfke ve sinir oluşur” (E23)..

“Ailemden hayal kırıklığına uğrayınca yıkılıyorum. Çok üzülüyorum. Mesela ailem temel değerim olduğu için tüm duyguları birlikte yaşıyorum. Üzüntü, kaygı mutluluk” (E8).

“Duygular bence değerlere göre şekilleniyor” (E26).

“Huzurlu hissettirir” (E10).

“Değerler insanı mutlu olmasını sağlar” (E9).

“Annem bile dürüstüm diye tepki gösteriyor mesela. Öyle yaptıklarında öfkeleniyorum” (E27).

Katılımcılarımızın *“Değerlerin Düşünceye Etkisi”* alt temasına ait görüşlerinden (f=29) bazıları aşağıdaki şekildedir:

“Değerlerim yüzünden karşı tarafın güvenilir olup olmadığını düşünürüm. Yalan söylediğini filan düşünebiliyorum. Dürüst olduğunu görünce aradığım insan diyorum. Biliyorsun ki senin gibi birisi” (E14).

“Düşünce ve değer birbirini tamamlar. Yapamasam da doğruluk önemlidir. Haramdan kaçmak, hak yememek, zorda olana yardım etmek gerektiğini düşünürüm mesela. Ama tam olarak yapamıyorum” (E28).

“Mesela değerim ailem olduğu için ailemden mahrum kalmamayı düşünürüm. Herşey aile. Ailem eksikliğini düşünürüm. Belki de kimse olmadığı için onlara

sığıyorum. Kötü bir huyum var. Sevdi mi tam seviyorum. Çok önemsiyorum sevdiklerimi. Onlar için fedakar olmam gerektiğini düşünüyorum'' (E8).

“Değerlerimiz bakış açımızı yönlendirir. Mesela öğrencilerim beni kızdırınca bu davranışlarının saygısızlıktan kaynaklandığını ya da beni sevmediklerini düşünüyorum’’ (E13).

Bir katılımcı ise değerlerinin düşünce yapısına etkisi olmadığı görüşündedir;

“Değerler düşüncelerimi etkilemedi’’ (E30).

“Değerlerin Davranışa Olan Etkisi’ ’ile alakalı katılımcı görüşlerinden (f=29) alıntılar şu şekildedir:

“Hemen tepki veriyorum. Sen bana bunu yaptın derim’’ (E12).

“Karşılığının bulamayınca sinirli oluyorum. Tepki gösteriyorum. Ters durumda sakın davranıyorum. Mesela sınıfa girince ayağa kalkmayanlara sinirlenirim, kitabını açıp bekleyen çocuğa davranışım ise farklı oluyor’’ (E13).

“Çocuklarla değerlerimle çatışan durumlar yaşadığımda kızıyorum, öfkeleniyorum. Ve tepkisel davranıyorum. Bunu çevremde yaşadığımda ise geri çekiliyorum ve pasif davranıyorum’’ (E24).

“Hayat değerlerinize göre şekilleniyor. Mesela oğlum pikniğe gitmek istemezse herkes gidilmemeli diye düşünüyor. Ve gidilmiyor (E4)’’.

“Kim ne derse desin ben doğru bildiğim gibi davranırım. Başım ipe gitse umurumda değil’’ (E27).

“Olumsuzluk yaşadığımda tepkisel oluyorum mesela o sırada çocukları dövdüğüm olmuştur’’ (E29).

“Eğer kişi değerlerin farkında değilse çok umursamaz’’ (E3).

“Davranışlarıma yansır. Dikkatli davranırım. Yanlış yapmamaya çalışırım” (E7).

Tema 6: Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Rolü

Tablo 6: Ebeveynlerin Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Rolüne Dair Görüşleri

Alt Temalar	Frekans
Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu	29
Ebeveyn Örnekliliği	24
Aile İçi İlişkiler	22
Değerlerde Tutarlılık ve Süreklilik	16
Ebeveynin Öğreticiliği	13
Ailede Maneviyat Ve Dini Yaşam	12
Ebeveynin Teknoloji ve Kitle İletişim Araçlarının Etkisi Üzerindeki Kontrolü	7
Ebeveynin Çevresel Faktörlerin Etkisi Üzerindeki Kontrolü	5

Ailenin değer kazanımındaki rolüne dair algılarda ise; ebeveynlerin tamamı bu rolün önemi hakkında hem fikirdir. Ebeveynlerin algıları bu rolü yerine getirmede birçok faktörün tesiri olduğu yönündedir. Bunlar; *ebeveyn tutumu, örnekliliği, aile içi ilişkiler, değer kazandırma da tutarlılık ve süreklilik, ebeveyn öğreticiliği, ailede maneviyat ve dini yaşam, ebeveynin teknoloji ve çevre etkisi üzerinde kontrol sağlaması* olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcıların tamamına yakını (f=29), değer aktarımında *anne-baba tutumunun rolüne* değinmiştir.

Çalışmamızdaki bulgulara göre, ebeveynler değer aktarımında sert ve katı, aşırı koruyucu veya denetleyici, tutarsız, ilgisiz ve mükemmeliyetçi tutumları sıklıkla kullanmaktadırlar. Bulgulara göre algılarda bilinçli, dengeli ve tutarlı bir tutum sergileyememe konusunda genel bir özeleştirme ve memnuniyetsizlik hakimdir. Çalışma grubumuzda yer alan ve davranış sorunları gösteren çocukların ebeveynlerin değer kazanımı sürecini hatalı ve sağlıksız tutumlarla olumsuz etkilemektedir. Oysa

çocuk ve gençlerin ahlaki değerlerinin oluşumunu ve benimsenmesini etkileyen önemli faktörlerden biri anne baba tutumlarıdır. Reddedici, ihmalkar ve hor görücü tutumlar çocuklarda kin, düşmanlık ve endişe duygularına neden olabilmektedir. Sevgi, fedakarlık ve koruyucukta aşırılığa kaçan tutumlarda ise çocuklarda kuralsızlık, bencillik, sorumsuzluk gibi davranışlara zemin hazırlayabilmektedir. Bu çocuklar asi, şiddete ve suça meyilli, kavgacı veya bağımlı, özgüveni olmayan, yaşamsal sorumlulukları yerine getiremeyen, sosyal çevreye uyum sağlayamayan, sabır ve sebat göstermede zorlanan, tahammülsüz, kişisel haklara saygı göstermeyen özellikler geliştirebilirler. Sağlıklı ve pozitif ebeveyn tutumlarında ahlaki ve vicdani gelişimlerinin olumlu yönde gelişmesi mümkün olacaktır. Bu aileler adil, hoşgörülü, kendisiyle ve çevresiyle barışık, uyumlu, sevgi ve saygı temelli ilişkiler kurabilen çocukların yetişmesine imkan sağlayacaktır (Şengün, 2008).

Aşırı sert ve baskı altında yetiştirilen çocuklarda baskı ahlaki, demokratik ve eşitlikçi tutum karşısında yetiştirilenlerde ise baskı unsuru olmadan vicdani bakış açısının devreye girdiği, çocuğun bilinçli ve istekli olarak kurallara uyduğu bir ahlaki gelişim gerçekleşmektedir (Kulaksızoğlu, 2011). Uluğtekin (1976) yaptığı araştırma sonucunda, kısıtlayıcı ve reddedici anne-baba tutumlarının çocuklarda saldırganlığa yol açtığını ortaya koymuştur. Campbell (1994) ise, ebeveynlerin kontrolcü ve çatışmalı, düşmanca tavırları ile erken çocukluk döneminde görülen davranış problemleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öne sürmüştür (Akt: Yüksek Usta, 2014).

Katılımcı görüşlerinden doğrudan aktarım yapılacak olursa;

“Eşim bazı değerleri dikta ediyor. Sert ve katı kuralcı. Oğlum daha küçük olmasına rağmen orucunu bozunca baba çok kızıyor, günaha girdin diyor. Çok ikaz ediyorum. Böyle olmaz diye” (E12).

“ Anne baba iyi veya kötü örnek olur çocuğa. Biz çok olumlu örnek değiliz onun için. Başrolde dir çocuğun hayatında anne babası. Ona değerli olduğunu ve kendine güvenmesi gerektiğini anne babası öğretir” (E9).

“Tutarlı olamıyorum. Çok koruyucuyum. Okulda öğretmenken objektifim evde öyle değilim. Annelikte kıyamıyorum. Düzen sağlayamıyorum. Eşim çok sinirli, söz verip yapmaz. Oğlumda güvensizlik oluşuyor, o zaman. Oğluma bakıcısına hakaret ettiriyor mesela. Ayrıca sert ve ısrarak seviyor. Uyarıyorum ama eşim beni takmaz. Ben çabuk affediyorum baba küsüyor. Kapıyı açıp tehdit ediyor. Seni kapıya atarım diye, hiç atmadı ama yine de sürekli yapıyor. Ve çocuğum çok korkuyor. Bu tutumlardan dolayı gergin bir evimiz var. Çok sık aralıklı sözlü çatışma var” (E13).

Engin (2015), ebeveyn tutumlarının davranış sorunlarına etkisini incelediği çalışmada baskıcı ve disiplinli ebeveyn tutumu ile çocuklardaki davranış problemleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu davranış sorunları anksiyete, depresyon, sosyal içe dönüklük, dikkat sorunları gibi sorunlardır. Ayrıca baskı ve disiplinli tutum ile okul puanları arasında negatif yönlü anlamlı ilişki görülmektedir.

“Olumsuz durumlarda baba bağırır ben döverim. Mesela alışveriş merkezine götürdüm yere düşen sakız alınır mı hiç? Aldı ve attı ağzına. Çıldırdım. Çok dövdüm. Biliyorsunuz özel gereksinimli başka çocuğum da var. Zaten hastalıklardan bıkmışım. Hasta olacaklar diye ödüm kopuyor. Hasta olursan seni hastaneye yatırırım ve bakmam dedim” (E15).

“Otoriterim ama kırıyorlar otoritemi. Sinirlenince annen mi konuşuyor başkası mı diye çıkışırım. Terlik atasım gelir. Laftan sözden anlamıyor. Nasıl davranacağımı da bilemiyorum. Babayla çok inatlaşırlar. Ödül ve ceza bizde etkin ve kızımın davranışını belirliyor. İpleri tamamen onun eline vermemek için pazarlığa gidiyoruz. Direnince ben de direniyorum. Genelde ben kazanıyorum. Bugün dün akşam ki bir meseleden dolayı inatlaştığı için kızgınım ve okuldan alınca tepkimi koyacağım. Uyardım, tehdit ettim anlamadı” (E19).

Kulaksızıoğlu'nun(1989), yapmış olduğu araştırmaya göre anneleri demokratik davranma ve eşitlik tanıma tutumları gösteren ergenlerin genel problemleri, anneleri 'aşırı koruyucu annelik' ve 'baskı-disiplin' tutumları gösteren ergenlerin genel problemlerine göre daha az bulunmuştur. Farklı bir çalışmada anne/çocuk arasındaki olumlu ilişkinin ergenlik döneminde problemleri azalttığını ortaya

koymaktadır (Garner ve Stein, 1998; akt: Bilgin, 2001)

Çalışma grubumuzda yer alan ve kural koymakta zorlanan bir anne katılımcının bu konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir;

“Kızım yapması gereken sorumlulukları yapmak istemiyor. Sürekli sıkılıyor. Oyuna çeviriyorum yapsın diye sorumluluklarını. Ben o yapmayınca mecbur kalıp kendim yapıyorum. Babası çok sert davranınca kaçıp bana geliyor, açıklama yapıyorum bende” (E18).

“Ben sorun olunca her zaman oğlumun ellerini tutar gözlerine bakar ve konuşurum. Ne oldu, nasıl oldu diye. Sürekli ne yaşarlarsa yaşasınlar onlardan duymak istediğimi söylerim, annem de öyle yetiştirdi beni. Yalan olmasın yeter ki. Sürekli anlatırım, izah ederim. Belki de kendi yaşamak istediğim şeyleri onlarda görmek istiyorum. Çok koruyucuyum, çekilmeye çalışıyorum, kendimi eleştiriyorum. Çok kuralcıyım ayrıca. Gözlerimle onları idare ve kontrol ederim. Yanlışları karşısında ceza verdiysem dönmem kesinlikle. Evde düzen bellidir. Eşim çocuklarla kötü olmasın diye kararları bana bırakıyor. Baba kızarsa da müdahale ederim. Yüksek ilgi ve koruma onu sorunlu yaptı. Evin bebeği gibi” (E11).

Yapılan çalışmalara göre, değer yargılarını benimseme de bilhassa çocukluk yıllarında ebeveynle sağlıklı özdeşim kurmuş olmak oldukça önemli bir etkidir. Bu çocukların ergenlik döneminde kimlik karmaşası yaşamadığı görülmektedir. (Kulaksızoğlu, 2011). Haktanır ve Baran'ın (1998) yapmış olduğu araştırmanın sonucuna göre, olumlu anne baba tutumu gencin yüksek özsaygıya sahip olmasını sağladığını, olumsuz tutumun ise düşük öz saygıya neden olduğunu ifade etmektedir. Algılanan olumlu ebeveyn tutumlarının gencin kendisi hakkında olumlu duygular geliştirmesine yol açtığı söylenebilir.

Boşanmış olan anne katılımcılardan bazılarının görüşlerini aktaracak olursak;

“Eşimden ayırıyorum. Çocuğum 11 aylıktı. Senede bir kez görüyor. Bir defa eşimle telefonla konuşurken o sırada oğlum babam mı diye sordu ben de kızgınlıkla baban öldü dedim. Ama o onda kalmış. Sonra anlattım ama kabullenmiyor. Onu oyun

arkadaşı ve istediklerin aldırın biri olarak görüyor. Kesinlikle baba demiyor. Zaten bizde illa büyüklere dayı, amca diye hitap etmek diye bir değer yoktur. Normal bizde. Dayıya da dayı demez mesela'' (E17).

''Baba da değer yargısı yok. Tek yargısı para. Çocuğa hiçbir şey katmıyor. Ayakkabılarını kendin giyin demekten başka. Çocuğa tehdit ve tenkitden başka bir şey yaptıkları yok. Önceki kız arkadaşı şimdi eşi. İkisi de cehalet içindeler. Eski nesil eğlenme şekilleri var (korkutarak ve manasız şakalar). Zaten alingan, korku ve kaygıları var. Gelince hasarı ben tamir etmek zorunda kalıyorum. Ben yüzeysel kandırıyorum. Onlar gibi değilim. Küçük beyinli bunlar. Beraberken çok çatışmalıydık. Eşimde çocuğa ilgi ve sevgi eksikti. Özeline çok düşküdü. Üç kişilik aileyi kabullenemedi. Bir süre görüştürmedim. Babasından ve erkeklerden korkuyordu. Utanç verici idi. Bunları aşmak için çaba harcadım. Ona babasından not geliyormuş gibi senaryolar yazdım. Ben çocuğuma değerleri ailemin bana verdiği gibi vermeyeceğim. Kesinlikle tüm kararlarına saygı duyacağım. Ona yakın olmalıyım. Ama ben ona ayak uydurayım. Benim için bir şey yapmak zorunda olmasın. Ben kişilerin çok fedakar olmalarını istemiyorum. Kızımın bana ihtiyacı olmayınca elimi eteğimi çekeceğim'' (E25).

''Eşim beni aldattığı için ayrıldık. Çocukların babalarına karşı nefret etmelerine izin vermedim. Çünkü değerlerim gereği ben nefret edemem kimseden zaten. Hissetmedim hissettirmedim. Maneviyat yönlendirdi beni. Merhametlerini devreye soksunlar istiyorum. Ama değer algıma ters olduğunda tepki verdim. Mesela çocuklara geleceğim diyor, söz verip gelmiyordu. Buna kızıyordum. Bazen de çocukların bu normal iletişimi beni rahatsız etmiştir. Sanki hiçbir şey yapmamış gibi, cezalandırılmadan her şeyin normalleşmesi gözüme batıyor bazen. Ama davranışa dönüştürmüyorum. Yaşamsal yüklerim altında böyle düşüncelere saptanıyorum. Çocukların bu süreçte bir suçu yok. O yüzden onları babalarıyla iletişimde normal davranmaya yönlendirdim. Düzenli görüşüyorlar. Aksi durumu kaldıramam. Ben ilgili bir anneyim ama sevecen değilim. Sakinim ama tehdide varan cezalandırmalarım çok fazla. Bu yüzden caydırıcı olamıyorum. Katı ve baskıcıyım yanlış gördüğümde. Eski eşim çocuklarla alışveriş yapınca kontrol ediyorum. Tembihliyor annenize göstermeyin diye. Onlar da saklıyorlar. Böylece gizli iş

yapmayı öğrendiler. Mesela bir kere babalarından izinsiz yüklüce para almışlardı. Demek ki yapıp saklanabiliyormuş diye düşünmelerine sebep oldu tutum bence'' (E24).

İçe kapanıklık problemi yaşayan kız çocuğunun babası olan bir katılımcımız ise kızının içe kapanıklığı ile kendi değerleri arasındaki ilişkiye dair tutumunu şu şekilde ifade etmektedir;

“Bence kızımın içe kapanıklığı problem değil genetik bir durum. Hatta daha iyi. Çevremizde görüyoruz sıcakkanlı bayanların arkasından neler konuşuluyor. Bence bu onu korur, bu durumdan rahatsız değilim’’ (E21).

Yapılan çalışmalara göre, değer kazanımı ve sosyal beceriler birbiriyle içiçedir. Neslitürk (2013)'ün, “Anne Değerler Eğitimi Programının 5–6 Yaş Çocukların Sosyal Beceri Düzeyine Etkisi” adlı çalışmasında Anne Değerler Eğitimi Programı uygulanmış ve bu programın çocukların sosyal becerileri (iletişim, işbirliği, sorumluluk, empati, kendini ifade etme, grupla birlikte hareket etme, kendini kontrol etme) paunlarını anlamlı düzeyde artırdığı görülmüştür. Öztürk Samur (2011) Değerler Eğitimi Programının okulöncesi kuruma devam eden altı yaş grubundaki okul hazırbulunuşluğu ve sosyal güven gibi birçok kazanımı olumlu yönde desteklediğini, Meaney (1979), ilköğretim öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının öğrencilerin kendini ifade etme becerisi üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Akt:Neslitürk, 2013).

Ebeveynlerin değer aktarımında rol model olması ile alakalı görüşlerde frekans değeri olarak bu temanın 2. sırasında yer almaktadır (f=24).

Ebeveynlerin değer aktarımında rol model olması ile alakalı görüşlerde katılımcıların çoğu, aile ortamındaki olumsuzlukların çocuklarına örnek teşkil edebileceği kaygısı taşımaktadır. Genel algı, çocuklarının değerleri benimseme ve içselleştirme sürecinde sağlıklı ve olumsuz ebeveyn örneğinden etkilendiği yönündedir.

Çocuğun davranışları, ailesinin kendisine olan davranışlarının yansımasıdır (Kulaksızoğlu, 2011). Çocuklar sözden çok davranışın tesirinde kalırlar. Bu yüzden

yalan söyleyen, başkalarına haksızlık yapan, sigara, alkol, uyuşturucu, kumar gibi zararlı alışkanlıkları olan ebeveynler çocuklarına sözleriyle aksini tembih etseler dahi etkin olan davranışlarıdır. Bu tür anne babalar çocukları tarafından güvenilir bulunmaz. Çocuklar benlik oluşumu sürecinde kendilerini başkalarına benzetmek yolu ile doyurmak, yüceltmek ve de değerli kılmak isterler. Ailesi içerisinde bozuk ilişkileri olan, asi ve saldırgan çocuğun ileriki yıllarda kendine doğru bir modeli örnek alması oldukça zordur (Peker, 2013).

“Sevgiyi saygıyı anne babadan alacak çocuk. Anne baba örnek olmalı. Bizde o yok ki. Evde oğlum eşine değer vermeyen bir baba görüyor. O yüzden bence ileride o da kadınlara değer vermeyecek. Çünkü büyüdükçe tavırlarında babasını taklit ediyor. Bundan çok korkuyorum. Bana yardım edecek olsa erkek adam yemek mi hazırlar diyor. Büyüyünce ha bire zengin olacağım deyip duruyor” (E10).

Yaşar ve Çengelci (2009) ilköğretimde değerler eğitimine ilişkin çalışmalarında değerler eğitiminde ailenin önemini vurgulamışlar ve değer eğitiminde ailenin model olması gerektiğini vurgulamışlardır. Koç (2009) tarafından lise öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, anne baba tutumlarının saldırganlık puan ortalaması üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları göstermiştir ki, sağlıksız aile ortamı çocuğu saldırgan davranışlara yöneltmekte, saldırgan davranışlarda okulda şiddet eylemlerine dönüşmektedir Ailede şiddet gören çocuklar görmeyenlere oranla okulda daha fazla şiddet uygulamaktadır. Yine bulgulara göre okuldaki şiddet eylemlerinin en önemli nedenlerinden birisi ailede şiddete şahit olmaktır (Avcı, 2010). Elde edilen bulgulara göre ailede şiddete uğradığını belirten öğrencilerin şiddet davranışında bulunma oranı, ailede şiddete uğramadığını belirten öğrencilerin okulda şiddet davranışında bulunma oranlarına göre daha yüksek bulunmuştur (Koç, 2009; Avcı, 2010).

“Eşim çok sinirli. İsteddiği bir şey olmayınca şiddetli bağırır. Kızınca vurur kızıma. Kızım da aynı şeyi yapıyor. Vuruyor bize kızınca mesela” (E18).

Güler, Sungur ve Kütük, (2017) tarafından yapılan “Suça Sürüklenen Çocukların Klinik ve Sosyo Demografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi” adlı çalışmada, hem

ceza sorumluluğu olan hem de tekrarlayan suç işleyen grupta rastlanan risk faktörleri arasında aile yakınlarının suç öyküsü de yer almaktadır.

“Biz geniş bir aileyiz. Kayınpederim her akşam -perşembe akşamı -hariç içki içiyor. Akşam erken saatte başlıyor ve sarhoş oluyor. Müstehcen ve gayri ahlaki konuşmaya başlıyor. Oğlum bunları duyuyor” (E4).

“Oğlum babaya çok bağlı olduğu için doğru yanlış her şeyini onu taklit ediyor. Sigara içeceğim ben de diyor” (E14).

“Çok anlatıyoruz, çok izah ediyoruz. Ama doğru örnek oluyor muyuz? Mesela eşim sinirlenince çocuk eşine hakaret eden bir adam görüyor. Anneme hakaret ettin diyor. İsteyip yaşayamadığımız şeyler var” (E26).

Ailenin değer aktarımındaki rolü ile ilgili görüşlerin oluşturduğu bir diğer alt tema ise, ‘*Aile İçi İlişkiler*’dir. Literatür çocuğun yetiştiği aile ortamında ebeveynlerin çocuğa karşı davranışlarının ve ahlaki tutumlarının onu çok ciddi şekilde etkilediği yönündedir. Aile ortamı çocuğun sadece biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını değil çocuk için vazgeçilmez olan güvenlik ve sevgi ihtiyacını da karşılayarak çocuğun suça meyletmesini engeller (Avcı, 2010).

Çalışmamızda ki bulgulara göre, örneklem grubunda yer alan ailelerde genelde olumsuz ilişkilerin hakim olduğu bir ortam hakimdir. Aile ortamda ebeveynlerin sürekli kavga etmesi ve birbirine bağırmaları çocukta gerginlik, çaresizlik ve suçluluk duygusuna neden olur. Yuvalarında huzur bulamayan çocuklar bu durumu davranış sorunları olarak dışarıya yansıtmaktadırlar (Engin, 2015). Bizim çalışmamız da bu bulguları destekleyici boyuttadır.

“Ailem de değer kazandırıyoruz çocuklara. Saygı eksik ilişkimizde. Eşim sürekli öfkeli. Çocuğa şiddet uyguluyor. Yalan, küfür ve sorumsuzluk var. Mesela evin ihtiyacı olduğunda istediğimde çok cüzi bir para çıkarıp köpeğin önüne atar gibi önüme atıyor. Eşimin en önemseddiği değer kabadayılık. Evimizde sürekli kavga ve gerginlik var. Ben de sabırsızım. Oğlum da okulda ve evde sürekli saldırgan davranıyor” (E2).

Çocuklar ve gençler birçok nedenden dolayı alkol, uyuşturucu ve madde kullanmaktadırlar. Ebeveynlerin çocuklarıyla aile içerisindeki ilişkileri, alkol, uyuşturucu ve madde kullanmaları bu duruma zemin hazırlayabilmektedir. Çocuklarda suç işleme nedenleri arasında aile ile ilgili olanlar; çocuklara kötü örnek olma, anne baba geçimsizliği, ilgisiz veya baskıcı ebeveynlik sayılabilir. Araştırma sonuçlarına göre, suç işleyen çocukların %86.92’u anne babası tarafından fiziksel şiddet görmektedir (Peker, 2013).

Alanda yapılan birçok araştırma bulguları da çocukların ebeveynlerin tarafından psikolojik veya fiziksel şiddet gördüğünü ortaya koymaktadır. (Uysal, 2003; Cengiz, 2008; Ayan, 2007; Koç, 2009; Özkan, 2008; Akt: Avcı,2010). Avcı (2010) yaptığı çalışmada ayrıca, sağlıklı bir aile ortamının çocuklara ahlakî ve kültürel terbiye verilmesinin şiddete yönelimi azalttığını tespit etmiştir.

“Gergin bir aileyiz. Çatışmalı. Sakin bir akşamımız yok. Eşim çok kıskanç. Bana güvenmiyor. Çok dillendiriyor. Kavgacı bir yapısı var. Şiddet var bana karşı. Çocuklarım bunu görüyor. Evdeki büyükler engel olmasa daha sıkıntılı olur. İşsiz şu anda ama işi varken de aynıydı. Evde perdem hep kapalıdır. Huzur kalmadı. Babaya karşı hırçın çocuklar. Bundan 3 yıl önce çektim gittim kızım kaldı onun için geri geldim. Küfür ve hakaret çok oluyor” (E9).

Saydam ve Gençöz’ün (2005) yaptıkları araştırmada, aile ilişkilerinde yaşanan sorunların suça yönelik davranış problemlerinin yordanmasına anlamlı katkıları olduğu tespit edilmiştir. Yılmaz (2000), eşler arası çatışmanın çocuğun ebeveyni ile olan ilişkisini zedelediğini ve bu durumun saldırganlık davranışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırladığını vurgulamaktadır. Akfert, Çakıcı ve Çakıcı, M. (2009). “Üniversite Öğrencilerinde Sigara-Alkol Kullanımı ve Aile Sorunları ile İlişkisi” adlı çalışmada, sigara ve alkol kullanan örneklem grubundaki ergenlerin aile işlevliğinin sağlıklı olduğu, ailedeki sorun sayısının ise anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

“Tek ebeveyn gibiyim. Doğruyu yanlış benden öğreniyor. Ben de ne kadar verebildiysem. Baba yoksunluğu yaşıyor. Bir dönem ayrı yaşadık. Baba işleri yolunda gitmedi diye çaktı gitti. Başka bir kadın varmış hayatında. Sonra öğrendim.

2 yıl gelmedi, aramadı ilgilenmedi. Oğlum babaya bebeklikten beri çok düşkün. Çok bunaldı babayı çok aradı. Beni de bunalttı. Çıkmaza girdim. Şimdi döndü affettim çocuklar için ve maddi gücüm olmadığı için ama ben de güven yok. İlişkimiz çok yıprandı. Ben kuralcıyım ve otoriterim. O hiçbir şeye karışmaz her şeye tamam der. Ben evde kötü tarafım hep. Yapılacak işin ertelenmesini sevmem. Sorumlulukları hemen yerine getiririm. Karşıdan da bunu beklerim. O çok rahat. Yalan var eşimde. Kağanın babaya güveni çok azaldı. Her gün soruyor, gelecek misin diye. Mesela işe gideyim çikolata alacağım sana gelirken diyor. Gitme ben çikolata istemiyorum diyor’’ (E14).

Davranım bozukluğu ve aile ilişkisini inceleyen bir diğer yayında da davranım bozukluğu gösteren çocukların ailelerinde çatışmalı ve agresif aile bireylerinin daha fazla olduğu ve çocukların daha çok öfke ve kaçınma davranışı sergiledikleri sonuçlarına varılmıştır (Dadds, Sanders, Morrison, Rebgetz 1992; Akt: Ateş, 2014). Özensel, (2004) annenin çocuğun yetiştirilmesindeki rolünü incelediği çalışmasında, ebeveynlerin kendi aralarında ciddi derecede sorunlar yaşadığını ve çocuklarıyla da olumsuz ilişkiler geliştirdiğini ortaya koymuştur. Aynı araştırmada babaların çocuk yetiştirmede üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmedikleri ve çocukların ileriki yaşlar için sigorta hükmünde görüldüğü tespit edilmiştir.

“Eşimle sorun yaşadığımızda çocuğumuzda problemler çıkmaya başladı. Şimdi dikkat etmeye çalışıyoruz. Eşime sorsanız dürüstlük der değer olarak, ama hiç öyle değil. Güven problemi yaşıyoruz. Eşim sürekli bana sadakatsizmişim onu aldatıyormuşum gibi davranıyor. İmalarda bulunuyor. Güvenmiyor. Kendisinin aldattığına dair bir sürü delil buldum. Onu kapatmak için beni karalıyor. Bu süreçte bağırma çağırma çok oldu. Ben sinirimden ona saldırdım. Çocuklar odalarındaydı ama duyuyorlardır tabi. Baba sürekli şüpheli davranıyordu. Evin içinde adam aramalar filan. Oğlumda da şüpheli davranışlar başladı. O da olmamış şeyleri olmuş gibi anlatmaya başladı. Halüsinasyon görüyor. Eşim bırakmıyor, boşanmak istemiyor. Birçok kere terk ettim evi. Her defasında ikna edip barıştı. Ama ben aldatılmayı yediremiyorum, aşamıyorum. Çocuklar babalarına çok düşkün. Çok üzüliyorlar. Ben de babasız büyüdüm. Çocuklarım babasız büyüsün istemiyorum.

Ben evde yalnız kalırım diye bırakıp işe gitmiyor. İki taraflı güven sorunumuz var. Bu ortam benim verimli bir eş ve anne olmama engel oluyor. Kafam yerinde değil” (E27).

“Anne –baba arasında iletişim kopukluğu varsa değer aktarılamaz. Biz de öyle maalesef” (E1).

“Eğer evde sevgi, saygı ve vicdan olursa çocukta problem de olsa çok önemli sorunlar olmaz” (E3).

Değer kazandırmada tutarlılık ve sürekliliği olması ile ilgili görüş belirten katılımcıların (f= 16) çoğunluğu ailelerinde bu konuda sorunlar ve eksikler olduğunu dile getirmişlerdir. Çocuk iyi, güzel, doğru, kutsal olanı aile içerisinde fark eder ve ortak yaşam içerisinde içselleştirerek öğrenir. Bu ortak yaşam içerisinde anne baba ve diğer aile büyüklerin kuralları vicdani süreci şekillendirmektedir (Hökelekli, 2011). Aile bireyleri değer aktarımında ortak hareket etmesi önemlidir (Aydın, 2011). Çocuğun değer kazanımı sürecinde ebeveynlerle birlikte sosyal çevredeki diğer yetişkin ve kurumlar da ortak bir endişe içerisinde olmalıdır(Kaymakcan, 2007;Akt: Oruç, 2010).

“Ailedeki tüm bireyler değerler hakkında ortak hareket etmeli. Büyükler çocuğa hangi değeri kazandırmak istiyorsa onu korumalı. Bazen ve bazı yerlerde olmaz hayatın her sahasında olmalı. Bizim ailemizde bu yok maalesef ” (E1).

“Ailedeki değer algısının tüm bireyler tarafından kabul edilmiş olması ve paydaş olmaları önemli” (E25).

Burhard ve Peter (2012) tarafından, anne babanın değerlerinin çocuğa geçtiğini göstermek amacıyla yapılan çalışmada anne babanın değeri ortak benimsemeleri ve algılamalarının değer geçişini kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Akt: Neslitürk, 2013). Ebeveynlerin çocuğa hangi davranışın kendisine değer katacağını hangisinin ise değersizleştireceğini hissettirmesi önemlidir. Ebeveynlerin değer aktarımı konusunda kendi aralarında tutarlı ve sağlıklı bir ilişki içerisinde olmaları ve çocuğa biz bilincini aşlamaları gerekir. Böylece ben merkezci olmaya meyilli olan okul

öncesi dönem çocuğunun ahlaki gelişimine katkı sağlanacaktır (Oruç, 2010).

Çalışmamızda ailenin değer kazandırmadaki rolü teması kapsamında ortaya çıkan bir diğer alt tema *ailenin değer kazanımındaki öğreticiliğidir* (f=13).

Cüceloğlu (2006), okul öncesi dönem çocuğunun kendini değerli ve güvende hissetmesi, sorumluluk alabilmesi, zorluklarla başedebilmeyi öğrenmesi, mutluluk ve kendini gerçekleştirme ortamında olması ve sağlıklı manevi yaşamın temellerini oluşturması ile alakalı temel ihtiyaçları olduğundan bahseder (Akt: Oruç, 2010).

Bulgularımıza göre, çalışma grubundaki 30 ebeveyn den sadece 13'ü değer öğreticiliği hakkında görüş belirtmiştir. Bu görüşler dikkate alındığında değer öğreticiliği konusunda genellikle doğru zannedilen hatalı tutum ve uygulamalar, yetersizlikler, sorunlar ve çeşitli olumsuzlar öne çıkmaktadır.

Arabacı ve Akgül'e (2013) göre, değerler öğretilbilir ve öğrenilebilen olgulardır ve her şeyden önce bir eğitim konusudur. Evde, okulda, çevrede değerlerin öğretilmesi, korunması ve bu konuda toplumsal duyarlılığın geliştirilmesi gerekir. Bununla birlikte değer öğretiminde ebeveyn çocuğa hangi değeri ne şekilde vermesi gerektiğini iyi bilmelidir. Ebeveynler, kendi değerlerini çocuklarına güç ve otorite ile değil, sadece doğru bir yaşam yoluyla, çocuğun inanç ve düşünce dünyasına inerek aktarabilirler (Gordon, 2010, Dilmaç, 2007).

Çalışmamızdaki ebeveynlerin manevi değerleri kazandırmaya dair bilinçsiz ve yetersiz oldukları görülmektedir. Bu görüşlerden birkaç aktarım şu şekildedir;

“Eşim ibadetleri öğretme konusunda aceleci davranıyor. Ben dedim ki akşam namazlarını cemaatle kılalım. Sadece teklif ettim. Eşim bunu hemen kurala dönüştürdü. Eşimin bu tarz davranışlarına çocuğum hemen tepki veriyor. Zorla olmaz ki. Çok sabırsız davranıyor. Çocuğa baskı yapıyor. Ergenlikte çatışma yaşanması mümkün. Kötü tepkiler olabilir. Cehennem tüm ayrıntılarını biliyor. Nerdeyse lise düzeyinde bilgileri 6 yaşında veriyor. Ben onaylamıyorum. Çatışıyoruz. Ölümü filan da anlatıyor eşim” (E26).

“Bazı değerleri verdiğimi görünce mutlu oluyorum. Mesela geçen babası senin alnında ismin yazıyor dedi. Sordu bana, sen yalan söylemezsin yazıyor mu anne dedi. Çok hoşuma gitti. Bir kafede otururken karşı masadaki genç kızın tırnakları çok uzun olduğunu fark etti kızım. Niye uzatıyorsun içinde şeytanlar kalır dedi. Anlatıyordum faydasını görmek çok mutlu etti beni. Makyajı filan seviyor. Ben izin vermiyorum. Kaygılanıyoruz. Yanlış davrandığında bize vurduğunda çok üzüliyoruz. Babası bu şimdi böyle ise büyüdüğünde ne olur diyor. Çok kızıyor, 16’sına gelsin evden kaçır diyor. Ve bunu ona da hissettiriyor. Çok üzüliyorum, öyle söyleme diyorum” (E18).

“Allah ve ahireti anlatırım mesela babası anlatmaz. Ölümü anlattım. Camiye hoca olsun istiyorum. Mesela benim oğlum solak. Bu günah. Ben sağ el alışın istedim ama eşimin ailesi zekadan dolayı deyip alıştırmama izin vermediler. Onların böyle değerleri yok. Çok farklılar” (E10).

Değer kazandırmak isteyen yetişkinlerin o değerleri benimsemesi oldukça önemlidir. Çocuklar nasihatlerle ve sık tekrarlarla verilmeye çalışılan bilgiden çok davranış ve duygu dünyalarına tesir edebilecek olan durumlarla ilgilenirler. Bu yüzden değer öğretiminde çocuğun rol modeller olarak benimseyeceği ahlaki bir atmosferin oluşturulması önemlidir. Bununla birlikte bu sürecin yaşam merkezli olması çocuğun değerleri içselleştirmesini sağlayacaktır (Oruç, 2010).

“Değerler beni mutlu etmese de çocuğuma kazandırmayacağım anlamına da gelmez. Bazen de ben bu değerlere önem verdim de ne oldu, dürüst oldum da ne oldu diyorum mesela. Madalyamı taktılar bana ki çocuğuma da vereyim diyorum” (E25).

“Doğru olanı kızıma nasihat ederek aktarmaya çalışıyorum Yalnız yatmıyor. Akşamları yanına uzanarak anlatıyorum. Ama o arkasını dönüyor bana” (E21).

Yaşar ve Çengelci (2009) tarafından yapılan çalışmada, ebeveynler çocuklarına en çok sorumluluk ve özgüven kazandırmada zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte ebeveynler, okulda değer eğitimi konusunda öğretmenlerin gerekeni yaptığını ancak değer eğitiminin okul dışı sosyal etkinliklerle de desteklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Ahlaki değerler eğitiminde varılmak istenen asıl amaç, kişinin, ‘hak’, ‘adalet’, ‘özgürlük’, ‘insan hakları’ gibi birçok evrensel değerler ışığında kendi değer yargılarını oluşturmalarıdır, (Özden, 2008;Akt: Oruç, 2010). Bu süreç rastgele ve plansız bir şekilde değil maksatlı ve düzenli yürütülmelidir (Oruç, 2010). Dilmaç (1999) tarafından yapılan, “İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması” adlı çalışmada ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinden oluşan deney grubunda yer alan 18 öğrenciye, 36 oturum boyunca İnsani Değerler Eğitimi verilmiştir. Uygulama sonucunda, İnsani Değerler Eğitimi programının, öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyini geliştirdiği belirlenmiştir.

alışmalara göre, değer öğretiminde kullanılan telkin/açıklama ve etkinlik yöntemi ile çocukların değerleri benimsediği ve içselleştirdiği gözlenmiştir. (Maccoboy ve Mnookin,1992; Jalongo,1993 Akt: Akkoyunlu ve Tuğrul, 2002, Arabacı ve Akgül, 2013).

“Aile çok önemli. Örneğin öp düştü anne baba onu alıp atmasını öğretmezse ocuk nerden öğrenecek. İyiyi, doğruyu ocuk aileden öğrenir. Ve küçükken öğrenir” (E14).

Bazı ebeveynlerimiz çocuklarına değer kazandırmada ve öğretiminde yaşadıkları yetersizlikleri dile getirmişlerdir.

“Ailenin işi çok zor.2. ocuk gelince yetemedim. ocuk yetiştirme ve değer kazandırma da başarılı değiliz. Zaman eksik. Yetemiyoruz. Öğretebildiklerimi öğretirim. O alacağı kadar alır. İlerde de kendi elinde tercihleri. ocuk büyütmek çok zor. Bekarlık sultanlıkmiş. Sabırsızım ben” (E19).

“ocuğumun bazı sorularına yetişemiyorum. Mesela dünyadaki haksızlıkları görünce Allah’ı suçluyor. Ne diyeceğimi bilmiyorum” (E3).

Gökçek (2007) okul öncesi eğitim alan 5–6 yaş çocukları için hazırlanan yedi anahtar değerden oluşan (saygı, sorumluluk, özgüven, liderlik, yardımseverlik, nezaket, sabır) karakter eğitimi programını 44 çocukla yapılan çalışmada uygulamış ve

çocukların ailelerine de karakter eğitimi ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Araştırma sonucunda; ailelerin karakter eğitiminin okul müfredatı içinde yer alması gerektiğini ve karakter eğitiminin okul öncesi eğitiminin bir parçası olması gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Aileler; Okul öncesi eğitiminin pozitif karakter gelişimine yardımcı olduğunu, evde verilen karakter eğitiminin yetersiz olduğunu, okul öncesi eğitimcisinin, karakter eğitimi konusunda ebeveyn kadar iyi eğitim verebileceğini belirtmiş ve karakter eğitiminin sadece aile tarafından verilmesine katılmadıklarını da ifade etmişlerdir. Uygulanan eğitim programının sonucunda programda yeralan tüm değerlerde olumlu davranış değişikliği görülmüştür.

Ebeveynlerden bir kısmı (f=12) *Ailede Maneviyat ve Dini Yaşamın* da değer aktarımındaki rolü üzerinde görüş belirtmiştir. Ebeveyn algıları ailelerinde manevi değerleri yaşama, özendirme ve teşvik etme noktasında olumsuzluklar ve eksikler olduğunu düşündüklerini dile getirmişlerdir.

JacQuin (1964), çocuğun en ulvi amacının insanlığa ve Allah'a hizmet etmek olduğunu, doğru anne baba modelinin çocuğun ihtiyacı olan inanç ve ideal duygusunu kazandırmaya gayret etmek olduğunu söyler. Anne babanın çocuğuna karşı besledikleri sevgiyi iyi kontrol edebilmesi ve çocuğun dışarı açılmasında bu sevgiyi köprü olarak kullanması sayesinde yaşam amacına yönelmiş, hür ve bağımsız bir kişilik oluşumundan bahseder. Çocuğun kişisel ve sosyal gelişiminde inanç ve insan sevgisinin önemini dile getirir. Ebeveynler kendi yaşantıları ile de örnek olarak, çocuk eğitiminde bu iki unsuru ihmal etmemelidirler. Peker'de (2013), çocuğa davranış ve tutumlarını dini açıdan değerlendirebilme anlayış ve becerisi kazandırılması gerektiğinden söz eder. Araştırmalara göre bilhassa yüz kızartıcı suç işleyenlerin kendilerini dini açıdan değerlendirme oranlarının oldukça düşük olduğu görülmüştür

Katılımcıların bu konudaki düşüncelerinden bazıları şu şekildedir;

“Evimizde çocuklar manevi değerleri yaşadığımızı pek görmüyorlar. Ben annemlerde namaz kılıyorum eve gelince kılamiyorum. Evde hiçbir şey yapasım yok” (E16).

“Ailemizde manevi değerler ve ibadet hiç yok. Ben de ne kadar karşı çıksam da yanlış bulsam da bu ortama ayak uyduruyorum” (E1).

“Oğluma Kuran öğretemedim çok üzgünüm. Evde namaz çok eksik. Onu görmeleri lazım” (E22).

“Evimizde kayınvalidem manevi değerleri önemsiyor namaz kılmak istiyor ama eşi izin vermiyor, hakaret ediyor” (E4).

“Alkol alıyor eşim. Ben namaz kılıyorum. Ama eve alkol giriyor çok huzursuz oluyorum. İşinden dolayı alıştı. Çocuğun yanında almamaya çalışıyor ama düğünde filan sarhoş oluyor, tut diyor insanlar. Eziliyorum, utaniyorum” (E13).

“Eşimin hayatı hep yanlışlarla doluydu. Okey filan oynuyor, kahvede geçiyor vakti. Rahatsız oluyorum. Maneviyat çok zayıf evimizde. Kızım babasını hiç namaz kılarken görmedi mesela” (E28).

Dilmaç’a (2007) göre, dine ait olan değer sistemleri, davranış geliştirme sürecinde belirleyici durumdadır. Böylece insanlar, hayata ve olaylara karşı bir bakış açısı geliştirmiş olur. Değerler eğitimi birçok faktörün etkisiyle toplumsal değişimler geçirerek, günümüzde artık dinden arındırılmış bir şekil almıştır. Bu durum, din ile klasik toplum arasındaki bağı kopararak dinin referans alınmadığı bir değerler sistemi ve ahlak anlayışı doğurmuştur. Böylece, din değerinin esas kaynağı olmaktan çıkarak sadece kaynaklardan biri olarak varlığını sürdürmüştür (Ziebertz, 2007 akt; Keskin, 2016; Oysa dinden arındırılmış ve dinin referans alınmadığı bir ahlaki değer kazanımından bahsetmek mümkün değildir. Günümüzdeki ahlaki çöküntü modern hayatın çaresizliğini ve saf akılla öne sürdüğü ahlaki sistemin işlevliğinin olmadığını gözler önüne sermektedir (Oruç, 2010).

Ekşi (2006), lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada İmam-Hatip Lisesi öğrencileri ile genel lise öğrencilerinin kişilik özelliklerini karşılaştırmış ve lise öğrencilerine göre daha dindar oldukları varsayılan İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin lise öğrencilerine göre daha sebatlı, uyum gösteren, oto-kontrol sahibi, düzenli ve başarma kişilik özelliklerine sahip olduklarını tespit etmiştir.

Kula (2001) tarafından yapılan araştırmada dindarlık ile kimlik sahibi olmanın cinsel kimliğe sahip olma alt başlığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yani, dindarlık seviyesi yükseldikçe cinsel kimliğe sahip olma davranışı da yükselmektedir. Aynı araştırmada mesleki rol alt boyutu ile dindarlık arasında da yine pozitif ilişki tespit edilmiştir

Ebeveynin Teknoloji ve Kitle İletişim Araçlarının Etkisi Üzerindeki Kontrolü alt temasına ait görüş belirten katılımcıların yaklaşık %23 oranındadır.

Değer oluşumunda en önemli faktör olarak görülen aile ve toplum, günümüzde giderek yerini yazılı ve görsel medyaya bırakmaktadır. Bununla birlikte, bilgi çağının avantajları olan bilişim ve iletişim teknolojisi, ne yazık ki bazen dezavantaja dönüşebilmektedir. (Arabacı ve Akgül, 2013).

Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın "Türkiye'de Televizyon ve Aile Araştırması" bulguları, yetişkinlerin çocuklarının izlediği programlara ve vakitlerine müdahale etmediğini ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma sonuçlarında, çocukların %82'sinin izledikleri programlara kendilerinin karar verdiği, % 31'inin gece saat 22.00'a kadar televizyon izlediği bulgusu elde edilmiştir (Batmaz ve Aksoy, 1995).

Karaca, Pekiyan ve Güney (2007), "Ebeveynlerin Televizyon Reklam İçeriklerinin Çocuklar Üzerindeki Etkilerini Etik Açıdan Algılamalarına Yönelik Bir Araştırma" adlı çalışmada 4-13 yaş çocuk sahibi anne babaların çoğunluğunun; reklamların çocukların hayal gücünü kısıtladığını, yaratıcılığını ve tüketim alışkanlıklarını olumsuz olarak etkilediğini, çocukları savurganlaştırdığını, sağlıksız beslenmeye teşvik ettiğini, marka bağımlılığına ve her gördüğü ürünü almaya teşvik ettiğini düşündüğünü ortaya koymuştur. Ebeveynlere göre reklam içerikleri çocukların ahlaki gelişimlerine olumsuz yansımaktadır. Bu yüzden çocukların izleyici kitlesi olarak hedef alındığı reklamların hazırlanmasında oldukça dikkatli ve hassas olunması gerekmektedir

Birçok araştırma sonuçlarında annelerin ve öğretmenlerin çoğunluğu çocuğunun izlediği çizgi filmlerdeki şiddeti ve karakterleri model aldığını, televizyonda gördüklerini taklit ettiğini belirtmiştir Bu çocukların okul ortamında saldırgan

davrandığı tespit edilmiştir (Reglin, 1996; Yıldırım, 2008; Türkent, 2012).

Bu çalışmalardan birinde annelerin haftada 21 saate yakın, babaların ise 22 saat televizyon izlediği tespit edilmiştir (Türkent, 2012).

Kitle iletişim araçlarının özellikle çocukların ve gençlerin değer yargılarının oluşumu ve değişimi sürecinde ciddi tesirleri vardır. Kitle iletişim araçları aile ve çevre üzerinde de önemli değişikliklere zemin hazırlamaktadır. Ebeveynlerle yapılan bir çalışmada, katılımcıların %84,3'ü kitle iletişim araçlarındaki yayınların etkisiyle, ailelerinde, çocuklarda ve çevrelerinde davranış değişiklikleri olduğunu gözlemlemektedir. %15,7'si ise kitle iletişim vasıtalarının böyle bir etkisinin bulunmadığını düşünmektedir (Ersoy, 2006).

Katılımcı ebeveynlerimizin görüşlerinden örnek verilecek olursa;

“Çocuk terbiyesi medyaya bırakıldı. Onların neyi değerli kıldığı ailede değer oldu. İzledikleri ve muhatap oldukları etkiliyor. Değer kazanımı ve kontrolü ailenin elinden çıkmak üzere. Ben ne kadar vermeye çalışsam da o hırslı karakterleri örnek alıyor” (E26).

“Tableti baş edememe malzemesi olarak veriyorum” (E28).

“Çocuğum özellikle bilgisayara çok düşkün. Çok zaman geçiriyor. Ağzında küfür duyuyorum. Oyundan alıyor herhalde. Ne oynadığını çok bilmiyorum. Tv sürekli açık. Ben sessizliği sevmiyorum o yüzden tv açık tutuyorum” (E8).

“Çocuk yetiştirirken aile değerleri kazandırmak için bence evde tv bulundurmamalı. Maalesef bizde de var” (E15).

Bulgulara göre ebeveynlerin büyük kısmı teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının değer kazanımındaki etkisi üzerine görüş belirtmemiştir. Görüş belirtenlerin ise bu anlamda gerekli kontrolü sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Çocuk televizyon izlerken anne babanın denetimi altında değilse, yetişkinlere yönelik hazırlanan programlara maruz kalabilmekte, zararlı mesajların etkisi altına girebilmektedir.

Rigel'in yaptığı bir araştırmada 5 çocuktan birinin televizyon karşısında yalnız kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu durumda yani bir yetişkin olmadan televizyon mesajlarına maruz kalınması, televizyonun etkilerinin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle televizyon kullanımında yetişkinlerin, bazı kurallar koyarak çocuğun bu kurallara uymasını sağlamaları gerekmektedir (Türkkent, 2012).

Demirel, Yörük ve Özkan, (2012) tarafından yapılan çalışmaya göre Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından oluşturulan Güvenli İnternet (İnternet Filtresi) Hizmeti yoluyla çocukları ve gençleri internetin risklerinden tamamen korumak mümkün değildir. Çünkü anne babaların hepsi bu hizmetten haberdar değildir, haberdar olanlarda bu hizmeti kullanma konusunda istekli değildir.

Anne baba diğer konularda olduğu gibi teknoloji kullanımı ve kontrolünde de çocuklarına olumlu rol model olmak zorundadır. Onların bilinçli rehberliği ve sunacağı güçlü modeller sayesinde çocuklar teknoloji ile kontrolsüz bir şekilde baş başa bırakılmayarak, olumlu kullanımla gelişimlerine katkı sağlanacaktır (Akkoyunlu ve Tuğrul, 2002).

Değer aktarımında Ebeveynin Çevresel Faktörlerin Etkisi Üzerindeki Kontrolü alt teması kapsamında dile getirilen bazı görüşlere (f=5) göre çevre değer aktarımında etkin bir faktördür.

Peker'e (2013) göre, çocukların düşünce, davranış ve tutumlarının gelişiminde aile ilişkileri dışında akran ilişkileri ve birçok çevresel faktörün etkisinden bahsetmek mümkündür. İçki, sigara, uyuşturucu gibi madde kullanımıyla tanıştıran, cinsel veya şiddet içerikleri olan yapımlar, kötü arkadaş çevresi, kontrolsüz sanal alem vb. bir çok faktör çocuklar için birer tuzaktır. Anne babaların bu konularda da sağlıklı ve olumlu örnek yaşantıları, çocukları bilgilendirmeleri ve takipleri oldukça önemlidir. Avcı (2010) tarafından yapılan araştırma bulgularına göre, okullarda meydana gelen şiddet olaylarının nedenleri arasında "kötü arkadaşlar ve çevrenin olumsuz etkileri" ilk sıralarda yer almaktadır.

“Çevre de çok önemli. Komşumuz madde bağımlısı mesela. Gece yarısı bağılıyor ediyor. Çocuklar görüyorlar, duyuyorlar. Bir şey yapamıyoruz” (E15).

“Yanlışlar maddi manevi doğru olarak değer yargularımıza yerleşti. Yanlışlar normalleşti. Gayri meşruluklar bir değer olarak yerleşti. Tercihlere saygı duyuyorum ama bu çevrede çocuk yetiştirmek çok zorlaştı” (E22).

“Bence öğretmenimiz anne gibi davranıyor ve okulda otorite kuramıyor. O yüzden okulda sorunlu oğlum. Oğlumun çevresindeki arkadaşlarını aileleri kurslara filan yönlendirmiyor. Ben sürekli gün boyu kurslara götürürüm. O aileler bilmiyorlar. Takip etmiyorlar. O yüzden çocuklar haylaz. Oğlum da onlara katılıyor. Oğlumun sorunlarının sebepleri arasında akranları ve ailelerin farklı yaşam tarzları da var” (E11) şeklindedir.

Tema 7: Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Etkisi

Tablo 7: Ebeveynlerin Değerlerin Kazandırılmasında Ailenin Etkisine Dair Görüşler

Alt Temalar	Frekans
Ebeveynin Kişilik Özelliklerinin Etkisi	30
Ebeveyn Ruh Sağlığının Etkisi	18
Aile Yapısının ve Akraba İlişkilerinin Etkisi	15
Ebeveyn Çocuk ilişkisinin ve Uyumunun Etkisi	13
Ebeveynin Çalışma Hayatının Etkisi	12
Ailenin Ekonomik Durumunun Etkisi	11
Ebeveynlerin Geçmiş Yaşantıları ve Kültürün Etkisi	9
Ebeveynin Zararlı Alışkanlıklarının Etkisi	8

Ailenin değer kazanımında etkisi ile alakalı temada birçok unsurun öne çıktığı görülmektedir. *Ebeveynin kişilik özelliği, ruh sağlığı, aile yapısı ve akrabalık ilişkileri, çocuğun özellikleri, ebeveynin çalışma hayatı, ailenin ekonomik durumu, ebeveynlerin geçmiş yaşantıları ve kültürü ile ebeveynin zararlı alışkanlıkları bunlardandır.*

Görüşmecilerin tamamı, değer aktarımında ve kazanımında *anne ve babanın kişilik özelliklerinin etkisi* olduğunu düşünmektedir. Dikkat çekici olan ise, katılımcıların büyük bir kısmı kendi kişilik özelliklerinin ve/veya eşinin kişilik özelliklerinin değer aktarımında genellikle olumsuz etkileri olduğunu dile getirmeleridir. Katılımcılar kendilerinde veya eşlerinde genellikle sinirlilik, saldırganlık, güven problemi yaşama, takıntılı olmak, içe dönüklük, deneyime açık olmamak, sert ve katı olmak, babanın pasif annenin ise otoriter ve karar verici olması, ilgisiz ve sorumsuz davranmak gibi özellikler olduğunu, bu durumda çocuk terbiyesine olumsuz yansıdığı yönünde görüş belirtmişlerdir.

“Eşim çok sessiz. O kavga etmez. Karışmaz. O yüzden evde ben otorite olmak zorundayım. Sevgimi belli edemiyorum. Gösteremiyorum. Kişilik yapım böyle” (E3).

“Eşim benim bu takıldığım şeylere takılmaz. Ben çok dominantım. İnsan sevdiği şeyleri önemsiyor mesela çocuklarını çok sevince daha fazla önemsiyor. Dönem dönem iniş çıkışlar oldu mesela ilk yıllar sorunlar yaşadık. Çocuklara yansıdı. Zamanla oturdu. Normal bunlar (siz evli misiniz bilmiyorum sizde de böyle olacak). Şimdi sakiniz. Ben objektif biriyim. Disiplinliyim. Çalışkan ve titizim. Kurallarım var. Herkesin bir görüş açısı vardır ve ben hemen onların karşımdakini. Önsezim çok güçlü.6 da değil 7. hissim kuvvetli. Şu çıkacak derim çıkar. Biraz vakit geçirmek yetiyor. Karakter ve kişilik analizini hemen yaparım. Zaten iletişim mezunuyum. Mesela sizin kişiliğinizi şu yazı ile çözerim hemen. Olaylar üzerinde doğru yorum yaparım asla yanılmam. Evde de benim sözüm geçer çünkü eşim sen ne dersen doğrudur der ve sözümü dinler. Sevgimi hem dokunarak hem de sözle belli ederim” (E7).

“Eşim rahat bir insan. Mesela tv ye düşkün. Çocuk her şeyi izlemek zorunda kalabiliyor. Büyüğün üstüne gittiğimi düşünüyor. Rahat bırak diyor. Bence ilgisiz ve sorumsuz. Ailesinden öyle görmüş. Be de öyle gördüm ama kendimi yetiştirdim” (E22).

Çocuk terbiyesinde sevgi, otorite, hoşgörü, sabır ve inanma gibi beş altın kuralın dengeli ve uygun kullanılması elzemdir. Sevgi her canlı gibi çocukların da en temel ihtiyacıdır. Ailesi tarafından sevilme ve değer görmekte her çocuğun en doğal

hakkıdır. Ufak tefek her hatayı büyütmemelidir. Hatanın da çocuğun öğrenmesinde ve kimliğini inşa etmede gerekli ve faydalı olduğu düşünülmelidir. Otorite ve sabrın kullanımının da bilinçli ve dengeli olunması şarttır. Anne sevginin, baba otoritenin temsilcisi değilse ve bu roller yer değiştirmişse bu sağlıklı bir durum değildir (Çakmaklı, 2009).

Yapılan birçok araştırma, cezaların şekli ile ahlaki gelişim arasında ileri düzeyde bir ilişki olduğunu (Yavuzer, 2005; Kerschensteiner, 1954; Brandt, 1996; Akt: Oruç, 2010), çocukların maruz kaldığı cezalar sonucunda iç denetimlerinin yani vicdani gelişimlerinin olumsuz etkilendiğini ve zayıf kaldığını ortaya koymuştur (Allinsmith 1960, Aronfreed 1961, Hoffman ve Salztein 1967 Akt: Peker 2013 ve Aydın 1997). Bulgulara göre, benlik değerini azaltan ve ahlaki yargıları zayıflatan bu tür cezalara maruz kalan çocukların öfkeli ve saldırgan olmaya meyilli oldukları görülmektedir. Çocuklar bu durumda dövene ya da ceza verene karşı kızgınlık duyacak ve kendini değil karşısındakini suçlayacaktır. Ebeveynin döverek ceza vermesinin eğitici yönünün olmadığı gibi çocuğa şiddeti esas alan bir öğrenme sunduğu ortadadır. Çünkü kızdığında kendini nasıl ifade edeceğini ebeveyninden rol model alacak, benzer durumlarda o da bu şekilde saldırgan tepkiler geliştirecektir. Ayrıca aldığı ceza ile yaptığı kötü davranışın bedelini ödemediğini düşünecektir. Ebeveynin bu tür durumlarda çocuğa pişmanlık hissettirecek ve vicdani muhasebeye sevk edecek şekilde davranması gerekir. Böylece yaptığı davranışı ceza korkusuna göre değil iyi-kötü, doğru-yanlış kriterleri üzerinden değerlendirebilecek ahlaki bir seviye kazanacaktır (Peker, 2013). Gazali (2004 III, s.90) ise, şiddet içeren cezaların çocuğu ahlaken yıpratacağından ve ahlaktan mahrum bir hayata mahkum edeceğinden bahseder (Akt: Oruç, 2010).

“Katı ve disiplinliyim. Son bir yıldır elim kalkıyor. Geçen gün şiddetli bir tokat attım. Tükürdüm tahammül edemedim. Doğru mu yanlış mı bilmiyorum. Saygısızlık olduğu için fevrileştim” (E25).

“Çok sinirliyim. Kızım oynarken beni taklit ediyor. Sinirli hallerimi özellikle. Bebeğine tıpkı benim gibi kızıp sert davranıyor. İşine geleni kodluyor” (E19).

“Küfür ve hakaret var eşimde. Üstüme üstüme gelir eşim sinirlenince. Sevgi, saygı ve huzur görmüyor çocuklar evde. Bunların eksikliğiyle büyüyor. Fazla doğrucuyum. Eşime güvenmediğim için her şeyde şüpheli ve takıntılı davranıyorum. Çok detaycıyım. Hemen suçlamaya giriyorum. Bana dilini tut biraz diyor ama susamam. Susayım da aptal mı olayım diyorum. Çocuklarıma göre ben çok atarlı, çok sinirliyim. Kızımın kendini ifade edişinde problem var bence. Çok uyarıyorum. Teşekkür et filan diye mesela. Durup dururken ağlıyorsa çok sinirlenirim. Ama bir şeyi yapamıyorsa ve ağlıyorsa yardımcı olurum. Evin yöneticisi benim. Evde belli bir düzenim var. Çok hassasım o konuda. Herkesi o düzene alıştırdım” (E28).

“Gözümün önünden ayırmam. Çocuğumun eleştirilmesinden hoşlanmam. Annem bile eleştirse dur, yeter bu kadarı der durdururum. Bence her anne böyledir. Geçen yıl saldırgandı, vurunca biz de kızıyorduk. Babası da ben de kızınca arada vururuz. Baba gelince şımarıyor eşim de önce sabrediyor ama sonra patlıyor. Daha sabırlı olmalı. Oğlum bana çok bağımlı. Bensiz asla ayrı bir yerde kalmaz. Bu benim çok hoşuma gidiyor. Bunaliyorum ama yine de beni seviyor diye memnunum” (E5).

İlişkilerinde sıcak, ilgili, açıklayıcı akıl yürütmelerde bulunan, ahlaki olarak olumlu model olan ve çocuklarına da bu yönde imkan sunan ebeveynlerin çocuklarında ahlaki gelişim düzeyi yüksektir. İçsel motivasyon geliştiren çocukların farklı durumlarda da ahlaklı davranmaları beklenir (Kumru ve Öztürk, 2012).

“Eşim öfkeli ve oğluma karşı aşağılayıcı konuşuyor bazen. Geçen gün maça götürüp gelince onu yormuş ”Sen zaten sıkıntılı bir çocuksun” demiş. Oğlum bana soruyor anne ben sıkıntılı mıyım diye. Eşim sabırsız ve dengesiz davranıyor. Dedesi çocuğa onu sevmek için rüşvet veriyor. Ve uyarınca dinlemiyor yaptığını normal görüyor” (E4).

“Ev ortamı benden dolayı çok gergin. Huzursuz. Çocuklarla aram hiç iyi değil. Eşim de sakin olmamı, sabırlı olmamı istiyor. Hata yapan babam da olsa sabredemiyorum. Kendimi tutamıyorum. Susmak gerekse de susamıyorum. Çok sinirliyim” (E12).

“Eski eşim tutarsız davranırdı. Evde de sonrasında da abisiyle ilgiliydi ama küçük oğlumla pek ilgilenmiyordu. Bu yüzden değersizlik hissi vardı. Boşanma sonrası bu arttı. Okula başlayınca tek başıma ilgilenemedim. Okula da erken gitti. Ve akademik başarısı çok düştü. Özgüveni çok etkilendi” (E24).

Katılımcılar değer aktarımında ailenin etkisi ile ilgili düşüncelerinde *ebeveynlerin ruh sağlığının önemi* üzerinde durmuşlardır (%60). Genel algı ise ebeveyn olarak ruhen kendilerini ve /veya eşlerini sağlıklı bulmadıkları ve bunun çocuklara değer aktarımında olumsuz etkisi olduğu yönündedir. Ebeveyn çalışma grubunda psikolojik destek alanlar olduğu gibi önemli sayıda ihtiyaç hissettiği halde uzmana gitmeyen veya gerekli tedaviyi sürdürmeyenler de mevcuttur.

Araştırma bulguları, ruhsal bozukluk gösteren ebeveynlerin özellikle aile içinde çatışmalı ve bozuk ilişkiler geliştirdikleri ve strese yatkın olduklarını ortaya koymaktadır (Whaley ve ark. 1999, Goodman ve Gotlib 1999, Hammen ve ark. 2003; Akt: Öç ve ark. 2009). Ateş (2014) tarafından yapılan *“Davranım Bozukluğu Tanısı Alan Ergenlerin Ebeveynlerinde Psikopatolojik Özellikler ve Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılması”* adlı çalışmaya göre, anne babanın depresifliğinin çocukta sorunlu davranışları artırıcı risk faktörleri arasındadır. Ebeveynlerdeki bu olumsuz duygu durumları ve yansımaları çocukların davranışlarına rol model olmakta, aynı zamanda değer eğitiminde gerekli tahammül ve çabanın gösterilmesini zorlaştırmaktadır

Katılımcılarımızın bu konudaki görüşlerinden birkaçı şu şekildedir;

“Ailemizde değer kazandırmak için anne-babanın psikolojik durumu müsait değil” (E2).

“Çok stresli eşim. Kendiyle barışık değil. Kendini sevmiyor. Ayrıca çok titiz. Eve geldiğinde istediği düzen yoksa şiddetli bağırır. Kızım babadan çok ilgi istiyor. Çabuk sıkılıyor eşim. Çocukla oynarken bile sıkıntılı kızıma birkaç kere vurdu mesela. Pişman oluyor sonra ama kızım çok etkileniyor. Sonra o da söz dinlemiyor ve vuruyor bize” (E18).

“Eşimle sorun yaşadığımızda çocuğumuzda problemler çıkmaya başladı. Şimdi dikkat etmeye çalışıyoruz. Eşimin çocukları için yapmayacağı yoktur. Eşime sorsanız dürüstlük der değeri olarak ama hiç öyle değil. Güven problemi yaşıyoruz. Eşim sürekli bana sadakatsizmişim onu aldatıyormuşum gibi davranıyor. İmalarda bulunuyor. Güvenmiyor. Kendisinin aldatığına dair bir sürü delil buldum. Onu kapatmak için beni karalıyor. Bu süreçte bağırma çağırma çok oldu. Ben sinirimden ona saldırdım. Onlar odalarındaydı ama duyuyorlardır tabi. Baba sürekli şüpheli davranıyordu. Evin içinde adam aramalar filan. Oğlumda da şüpheli davranışlar başladı. O da olmamış şeyleri olmuş gibi anlatmaya başladı. Halüsinasyon görüyor. Eşim bırakmıyor, boşanmak istemiyor. Birçok kere terk ettim evi. Her defasında ikna edip barıştı. Ama ben aldatılmayı yediremiyorum, aşamıyorum. Çocuklar babalarına çok düşkün. Çok üzülüyorlar. Ben de babasız büyüdüm. Çocuklarım babasız büyüsün istemiyorum. Ben evde yalnız kalırım diye bırakıp işe gitmiyor. İki taraflı güven sorunumuz var. Onu affetmem için çaba sarf etse daha rahat affederim. Ama sürekli beni suçluyor. Bu ortam benim verimli bir eş ve anne olmama engel oluyor. Kafam yerinde değil” (E27).

Yapılan çalışmalar, duygusal bozukluk gösteren annelerin çocuklarında diğer çocuklara nazaran sosyal ilişkilerinde ve yeni durumlarda daha fazla uyum problemleri gösterdiklerine rastlanmaktadır. Ayrıca bu çocukların ilişkilerinde agresif davranışlar ve olumsuz huylar sergiledikleri gözlenmiştir (Kohen, 1989).

“Halsiz oluyorum. Depresyodayım. Mutsuz ve yalnızım. Eşim evde düzen ve tertip istiyor. Bazen iş yapamıyorum.. Ev ortamımızda çatışmalar oluyor. Bağırınca kızım bağırmanın diyor. Çok korkuları var. Geceleri bile kalkıp sürekli ağlıyor” (E16).

Çalışmamızdaki yer alan ebeveynlerin çoğunluğu, ruh hallerinin daha çok depresif, mutsuz, kaygılı olduklarına dair görüş belirtmişlerdir. Gözlemler de bunu desteklemektedir. Aynı zamanda çağın sorunu olan bu buhranlı durum günümüz insanının önemli bir kısmını da temsil edebilecek örneklindedir.

Ruhen kendilerini sağlıklı ve huzurlu hissetmeyen ebeveynlerin rollerini ve sorumluluklarını yerine getirmede zorlanacağı kesindir. Ünlü filozof Kindi “Üzüntüden Kurtulmanın Yolları” adlı eserinde, insanların üzüntüden kurtulmasının

ve mutlu olmasının, sürekliliği olmayan şeylerin peşinden koşmamaktan geçtiğini söyler. O'na göre insanın bu dünyada her şeyin istediği gibi olmasını umması ve hiç olumsuz değişimler yaşamamayı beklemesi gerçekçi değildir. Bu yüzden insan kalıcı değerlerin peşinden koşmalıdır (Kindi, 1998; Akt: Dilmaç, 2015).

Batıda dindarlık ile yaşam doyumu ve mutluluk arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların yüzde 79'u dini değerlere sahip insanların daha yüksek yaşam memnuniyeti ve mutluluğu içerisinde olduğunu ve anlamlı oranda ahlaki kanaat sahibi olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca ruh sağlığına gösterge olarak *ümit*, *iyimserlik* ve *yaşamın anlamı* gibi faktörlerin seçildiği 14 araştırmanın 12'sinde dindarlık ile olumlu ilişki tespit edilmiş, 2 çalışmada ise ilişki bulunamamıştır. Din ve depresyon arasındaki ilişkinin araştırıldığı 101 çalışmada ise, dindar olan bireylerin dindar olmayan bireylere göre üçte iki oranında daha az depresif semptom gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Benzer bulguların intihar düşüncesi, aksiyete, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı için de geçerli olduğu bilinmektedir (Schowalter ve Murken, 2003; Akt: Apaydın, 2010).

Ruh sağlığı üzerinde kişinin hayatının merkezine neyi koyduğu önemlidir. Özdemir ve Koruklu (2011), üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma bulgularına göre geleneksellik değeri dışındaki bütün değer yönelimleri (güç, başarı, hazcılık, uyarılım, öz yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, uyma, güvenlik) ile mutluluk arasında anlamlı ilişki vardır. Bulgular araştırmaya katılan gençlerin hazcılık, evrenselcilik ve iyilikseverlik değerleri ile mutluluk arasında pozitif ve güçlü bir ilişki vardır (Akt: Seki, 2014).

Kindi aynı zamanda kişinin eylem ve davranışlarında normal ve dengeli olmasından yani itidalden, doğru bilgiyi pratiğe çevirmekten yani bilgelikten bahseder. Bu değerler ruh sağlığının güvenceleridir (Kindi, 2002; Akt: Dilmaç, 2012). Razi'de, dengeli ve ölçülü yaşamı "erdemli yaşayış" olarak tanımlar. Kişinin aklını kullanarak aşırı istek ve hevesleri ile zaafalarını kontrol altına almaya çalışarak ruhi iyiliği elde edebileceğini savunur (Razi, 1982; Akt: Dilmaç, 2012). Amerika'da yapılan araştırma sonuçlarına göre dini değerlere sahip insanların uyuşturucu kullanma, suç işleme, boşanma ve intihar olasılıkları önemli ölçüde daha düşüktür.

Bulgulara göre bu kişiler aynı zamanda fiziki olarak daha sağlıklıdır ve daha uzun ömürlüdür. Engelli çocukları olan dindar annelerin ise, depresyonla daha iyi başedebildiği, ayrıca boşanma, işsizlik, hastalık ve ölüm gibi olayların dindar insanları daha az etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgular, dini değerleri hayatın merkezine alan insanların diğerlerine nazaran daha ölçülü ve kontrollü davrandığını ve yaşamsal yüklere dayanıklılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu insanlar diğerlerine nazaran daha mutludur ve yaşamsal memnuniyetleri yüksektir. (Seligman, 2007; Akt: Seki, 2014).

Ebeveynlerden bazıları (f=15), *aile yapısının* değer aktarımında önemli bir etken olduğunu düşünmektedir. Bu kategoride görüş belirtenlerin genel algısı boşanma, ayrı yaşamak zorunda kalma veya diğer sebeplerden dolayı tek ebeveynli aile yapısında, geniş aile yapısında ve müdahaleci akraba ilişkilerinde değer aktarımının zorlaştığı yönündedir.

Türkiyede yapılan bir çalışma ise geniş ailelerde sağlanan duygusal ve araçsal desteğin annelerin katı ve cezalandırıcı tutumlarını azaltarak, ebeveynliğini desteklediğini ortaya koymuştur (Güroğlu, 2010; Akt: Baydar, Akçınar ve İmer, 2012). Bu sonuçlar çalışma bulgularımızla örtüşmemektedir.

Arpacı ve Bekar (2013) tarafından yapılan çalışmaya göre, küçük yaş grubunda olan çocukların evdeki yaşlılara daha olumlu bir yaklaşım içinde oldukları, büyüdükçe bu yaklaşımın daha olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Toplumsal değişim ve kentleşme ile beraber yaşlı/büyük ebeveyn-çocuk/genç görüşleri ve değer yargıları arasında ciddi farkların oluştuğu düşünülmektedir. Bununla beraber, evde ya da ailenin yakınında büyük ebeveynlerin olması kuşaklar arası etkileşim imkanı sağlayacaktır. Bu durum, toplumsal kültürün ve değerlerinin sürdürülmesinde, korunmasında ve de aktarılmasında oldukça önemlidir. Bu iletişimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ise evdeki küçük ebeveynler ile büyük ebeveynler arasında karşılıklı sevgi ve saygının olmasıyla mümkündür. Büyük ebeveynlerin, kuşaklararası farkları ve değişimleri Kabul ederek çocuklara karşı yapıcı ve onların gelişimin destekleyici tutumlar sergilemeleri, düşüncelerini gerçekleştirmelerine fırsat tanımaları, etkinlikler ve aktiviteler içerisinde olmaları önemlidir.

Çocuklar ile büyük ebeveynlerin sağlıklı iletişim kurmalarında anne-baba dengeleyici unsur olmalıdır. Ailede, çocuk-anne-baba-büyük ebeveynler arasında karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bu yaklaşımın çocuğun değer kazanımına olumlu yansımaları kaçınılmazdır. Çalışma kapsamındaki görüşmeler sırasında önemli sayıda geniş aile örneği ve müdahaleci akraba ilişkileri ile karşılaşmıştır. Özellikle anne katılımcılar değer aktarımında aşırı müdahaleci olmaları ya da diğer olumsuz davranış ve tutumları gibi nedenlerden dolayı büyük ebeveynler ile ilgili rahatsızlıklarını ifade etmektedir;

“Büyükler çok doyumsuz alıştırdılar. Ben yok dediğimde onlar yapıyor. Büyükler evdeki otoritemi kaybetti. Ayrıca kayınvalidemler oğlumun kardeşi doğunca onu sürekli pof pofladılar, seni daha çok seviyoruz filan diye”(E23).

“Oğlum dedesini sevmiyor ve iletişim kurmak istemiyor. Çünkü bağıyor, babaanneyle sürekli kavga ediyor. Oda dedesine kızıyor evden kovuyor mesela. Ben de kayınpederimi pek sevmem pek anlayamam. Benim sevdiğilerimi seviyor, sevmeyenleri sevmiyor. Evde genelde çatışmalı ve huzursuz bir ortam var. Eşim kendi anne ve babasıyla, anne ve babası da kendi aralarında sürekli kavga ediyorlar. Bizde eşimle pek anlaşamıyoruz. Diyaloglar öfkeli ve gergin sürekli. Bu ortamda oğlum kendini ve duygularını rahat ifade edemiyor. Korku ve kaygıları iyice artıyor” (E4).

İstisnai bazı görüşler geniş ailenin hem olumlu hem olumsuz etkileri olduğu yönündedir;

“Geniş aile olmanın zararları da var faydaları da. Ben çocuğuma kızdığım da koşup onlara sığınıyor. Bunun yanında eşimle çok çatışmalı bir ilişkimiz var. Şiddet var. Büyüklerin o zaman faydası oluyor, araya giriyorlar” (E9).

Ebeveyn eksikliğinin de değer aktarımında rolü olduğu yönünde görüş belirten katılımcılarımız olmuştur. Araştırmalar biyolojik babanın yoksunluğunda çocuğun dışa vurum davranış sorunlarını artırdığını ortaya koymaktadır (Ateş, 2014). Engin 2015, tarafından yapılan çalışmada ‘‘ebeveynlerin medeni durumlarına göre davranış sorunları incelenmiş, dul (eşi ölmüş) ebeveynlere sahip çocuk ve ergenlerin evli

ebeveyne sahip çocuk ve ergenlere göre sosyal içe kapanıklık, depresyon, düşünce sorunları, kurallara karşı gelme, şiddet ve saldırganlığa meyilli olma, dışa yönelim ve toplam problem puanlarında anlamlı düzeyde yükselme olduğu’’ görülmüştür.

Tarhan 2004, yıkılan ailelerde çocukluk depresyonlarına daha sık rastlanıldığını, bu yüzden ailelerin muhakkak çocuğun boşanmadan dolayı kendini suçlu hissetmemesi ve psikolojik gereksinimlerinin karşılanması için çaba göstermesi gerektiğini söylemektedir.

“Mesela öğrencilerimde sorunlu çocuklara baktığımda genelde ya ayrı anne baba çocukları ya da ebeveyn yok. Veya yıllar sonra geç kazanılmış çocuklar. Ebeveyn eksikliği rol eksikliğine sebep oluyor. Ben değer kazanımda aile etkisi yüzde yüz elli diyorum” (E13).

“Biz boşanmış bir aile olduğumuz için hep bir tarafın eksikliğini hissediyorum. Mesela ev içinde gürültü yapılmaması, yüksek sesle konuşulmaması, nezaket cümleleri kullanılması önemlidir. Bilhassa ailenin kadını evde de dışarıda da edep içinde olmalı. Tek ebeveyn olduğum için her şey yarım kalıyor. Sorunların çözümünde kaynağa inemiyor hızlıca çözülsün deyip kestirip atıyorum. Vakit yok. Düzensizlik ve başıboşluk var ev ortamında. Yetişemiyorum, baş edemiyorum. Ailemden düzen ve disiplin gördüm ama eşim varken kendi evimde bunun mücadelesini verebiliyordum. Şimdi bu sistemi yürütmek çok zor” (E24).

“Biz şimdi annem babam ve çocuklarla bir aileyiz. Eşim şartlar uygun olmadığı için kendi ailesinde kalıyor. Çok karışık durumdayız. Oğlum babasına çok zor ısındı. İlk zamanlar, küçük olmasına rağmen babası gelince kafasını çeviriyordu, küsüyordu. Tek ebeveynli bir aile gibiyiz ama dede ve anneanne de çok baskın ve etkin. Eşim pasif eleman. Misafir gibi. Hayatlarında baba modeli olmuyor o yüzden. Dedelerini erkek modeli olarak alıyorlar. Ve beni örnek alıyorlar. Eğer bir şeyler düzelmezse ileride yaşayacakları olumsuzluklarda babalarını suçlayacaklar diye düşünüyorum” (E29).

Bununla birlikte bir katılımcı anne ise tüm bu görüşlerden farklı olarak, tek ebeveynliğin değer aktarımında olumsuz değil olumlu etkileri olduğu görüşündedir.

“Bence tek ebeveynli ortamda değer kazandırma daha kolay. Sadece annem biraz devreye giriyor onun dışında yetiştirirken çok müdahale eden olmuyor” (E25).

Yaptığımız görüşmelerin bir kısmında (f=13), *değer kazanımında ebeveyn çocuk ilişkisinin ve uyumunun* değer aktarımında etkili olduğu dile getirilmiştir. Annenin kişisel özellikleri ile çocuğun kişisel özelliklerinin (cinsiyeti, sağlığı, mizacı vb.) ebeveyn davranışlarını etkilediği yönünde sonuçlar ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Fakat Türkiye’de bu çalışmalar oldukça kısıtlıdır (Baydar, Akçınar ve İmer, 2012).

Çalışmalardan elde edilen bulgular, çocukların bilişlerinin anlayış durumlarını etkilerken; mizaçlarının ise anne baba tutumuyla etkileşime girerek, anne babanın onlara nasıl tepki vereceğini ve disiplin sağlayacağını etkilediğini söylemektedir (Kumru ve Öztürk, 2012). Çevrenin ve ailenin çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi, onların çocuğun kapasite ve davranış tarzıyla olan uyumunu belirler (Temperament and Development 1977; Akt: Kohen, 1989). Çocuk-ebeveyn uyumu, çocuğun olumlu benlik algısını geliştirmesini kolaylaştırıcı bir unsurdur (Turecki ve Tonner, 2012).

Mizaç kişiliğin bir parçasıdır ve gelişimde genetik faktör etkilidir. Bu durum annelerin kişilik özellikleri ile çocukların mizaçları arasında ilişki olmasını kaçınılmaz kılmıştır.(Aytar, Aksoy ve Kaytez, 2014

Kohen (1989) de, New York Boylamsal Çalışmasında da elde edilen verilerin çocukların mizaç özelliklerinin ebeveyn tutum ve davranışlarına farklı biçimlerde etkisi olduğunu ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Çocukların tepkisel, hareketlilik düzeyi yüksek yada aşırı duyarlı özellikleri ebeveynlerin tutum ve davranışıyla tepkimeye girdiğinde çatışma durumu yaşanması halinde sorunlu davranışlara zemin hazırlaması kaçınılmazdır. Örneğin, tepkiselliği (kızgınlık, hırçınlık) veya hareketlilik düzeyi yüksek bir çocuğun cezalandırıcı ve sert tutumlu müdahaleler sonucu daha fazla problem davranış gösterdiği, daha olumlu bir yaklaşım ve tutumda ise bu problemleri azaldığı gözlenmiştir. Sıcakkanlı çocukların yardımlaşma ve paylaşmaya çekingen mizaçlı çocuklara nazaran daha yatkın olduğu gözlenmiştir. Genel görüş, mizaç özellikleri tepkisel veya çekingen olsa da çocukların ilk yıllarda davranışsal problemler göstermediği ve ortaya çıkan durumlar

için de önlem alınabileceği yönündedir (Yağmurlu ve Kodalak 2010). Yapılan birçok çalışma empati, suçluluk ve saldırganlık gibi ahlaki gelişim özelliklerinin gelişiminde çocukların mizacı ile ana babalık arasındaki etkileşime dikkat çekmektedir (Kumru ve Öztürk, 2012). Yani ebeveynlerin çocuğun mizacını tanıyarak buna uygun tutum ve davranış sergilemeleri, birçok davranış sorununun önüne geçecek ve çocukta psikolojik olarak sağlıklı bir gelişime imkan sunacaktır (Kohen, 1989).

Çalışmamızdaki ebeveynler de kendi kişilik özellikleri ile çocuğun mizacı ve diğer bazı özelliklerinin çocukla olan ilişki ve uyum düzeyini belirlediğini bununda değer kazandırmada etkili olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca bağlanma ve ebeveynlik arasındaki etkileşime dair görüşler dile getirilmiştir. Bu algılar genellikle ebeveyn ile çocuk arasında güvensiz bağlanma geliştiği yönündedir. Bu alanda yapılan çalışmalar, erken dönemlerde anne ve çocuk arasındaki bağlanmanın niteliğinin, çocukların ahlaki gelişimlerine yönelik ebeveyn stratejilerinin etkisini değiştirebilecek önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuk ve ebeveyn arasındaki güvenli bir ilişki çocuklarda vicdan gelişimini desteklemektedir (Kochhansa, Aksan, Knaack ve Rhines, 2004; Akt: Kumru ve Öztürk, 2012).

Bu doğrultuda katılımcı görüşlerden bir kaçını aktaracak olursak;

“Çocuğum çok zor ve inatçı. Baş edemiyorum. Sevecen olmalıyım olamıyorum, sabredemiyorum. Tahammülüm kalmadı” (E2).

“İlk çocuğumda değer kazanımında mükemmeliyetçiydim hala öyleyim ama kızımda bunu yapamıyorum. Onun mizacı farklı ve zor olduğu için ters tepiyor. İşe yaramıyor ve pes ediyorum” (E22).

“Oğlum hiperaktif bana çok bağımlı. Bazen sürekli gözüm üstünde diye bun alıyor, beni rahat bırakın diyor. Ama çok hareketli onu benim dikkatim koruyor. Yoksa çok kaza geçirir. Geçen beni dinlemedi kendi başına tehlikeli davranınca ceza verdim. Bayağı ağır oldu iyi oldu. Bu tür cezalar vermek zorundayım başka türlü tutamam” (E5).

“Çocuğum bence üstün zekalı olduğu için çok hareketli. Bizler ona yetemiyoruz. Yurtdışında da herkese sordum. Bu çocukların anne ve babaları eğitilmeli. Cevaplarına yetemiyorum. Hep icat peşinde. Onun farklı olması beni mutlu ediyor. Saldırganlığı var okulda. Doktora göre arkadaşlarının yaptığı şeyler basit geliyor ona. Ve problemleri davranışa dönüşüyor” (E17).

“Büyük oğlum yapı olarak bizim aileye daha yatkın. O yüzden onu daha rahat yönlendiriyorum. Bizim değer yapımıza daha çabuk adapte oluyor. Küçük oğlum çok zor bir çocuk. Babasına benziyor. Çok inatçı. İçeride kapanık ve sessiz” (E29).

Katılımcılardan bir kısmı (f=12), *anne ve babanın çalışma hayatının aile ortamına ve değer aktarımına etkisi olduğunu düşünmektedir.*

Engin (2014) tarafından yapılan çalışma bulgularına göre annenin ev kadınlığını reddetme tutumu, çocuk ve ergenlerin davranış sorunları yaşamasında rol oynayan önemli faktörlerdendir. Bu davranış sorunları anksiyete, depresyon, sosyal içe dönüklük, somatik yakınmalar, sosyal sorunlar, düşünce sorunları, kurallara karşı gelme davranışı, saldırgan davranışlar ve okul başarısızlığı olarak ele alınmaktadır. Çalışmamızdaki ebeveynlerin tamamına yakını annelerden oluşmakta ve çoğunlukla (%73) çalışmamaktadır. Çalışmayan anne ebeveynlerden bazı anneler iş hayatı içerisinde olmama ve ev hanımlığından dolayı memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. İşe yaramadıkları hissiyatı, rutin ev işlerinin sıkıcılığı, sosyalleşememe, ailenin ekonomisine katkı sağlayamama gibi nedenler memnuniyetsizliklerinin nedenleri arasındadır.

“Çalışmam gerekiyor, maddi sıkıntılarımız var. Eşim benim çalışıp ona yardım etmemi istiyor” (E18).

“Bir dönem işimden ayrılınca çok üzüldüm ve Kadire ilgi ve sevgi eksikliği yaşattım. Çok sosyalken birden eve kapanmak çok zor geldi bana. Eşim de ilgisiz olduğu için Kadir problem yaşıyor bence. İşinden dolayı çok stresli. Ben açığı kapatmak istiyorum. Ama yetişemiyorum” (E23).

Çalışma hayatı içerisinde ve tek ebeveynli bir ailenin annesi olan E24 ise;

“Çalışmam onlara bir yandan sorumluluk verirken öte yandan ben olmadığım için dağınık ve başıboş davranıyorlar. Hep bir yerlere yetişme derdindeyim” şeklinde düşünce belirtmiştir.

Alanla ilgili farklı çalışmalar dikkate alındığında annenin çalışma hayatının ebeveynliği üzerine etkisine dair sonuçlar birbiri ile tutarlı değildir. Bu annenin ekonomik durumu, çalışma nedeni ve şartları, çalışma döneminin çocuğun hangi dönemine rastladığı ve işinin özellikleri gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Baytar, Akçınar ve İmer, 2012; Özensel, 2004).

Katılımcı grubumuzun %27’si çalışmaktadır. Bu anneler ise çalışma hayatı içinde olanlarının değer aktarımında olumsuzluklara yol açtığını ifade etmiştir. Tahiroğlu ve Aktepe’ye (2015) göre, çocuğun eşitlik, yaşama saygı, özgürlük, adalet, dürüstlük, iyiyi arayış, işbirliği, özgüven, hoşgörü, duyarlılık ve sorumluluk gibi değerleri kazanmasında verilen eğitim, çevresel faktörler, ailenin eğitim durumu yanında ailenin çalışma hayatı ve ekonomik durumunu da etkiler.

İş ve aile arasındaki dengeyi inceleyen bir çalışmada, çalışma hayatındaki yorgunlukların, problemlerin ve aşırı yüklerin annelerin ebeveynlik rolü üzerinde etkili olduğu; çocuklarına karşı daha kontrolcü yaklaştıkları, anlayış ve duyarlılıklarının ise azaldığı tespit edilmiştir. Bu annelerin psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmedikleri ve bu durumun ise ebeveynlik davranışlarına yansıdığı görülmektedir (Erder, 2010; Akt: Baydar, Akçınar, İmer, 2012).

“Bizim aile değer kazandırma işlevini yerine getirmiyor. Çünkü özellikle ben çok gerginim. Hep bağıriyorum. Çalışıyorum ve çocuklara yetişemiyorum” (E3).

“2 yıl önce kızımı başka bir şehre babaanneye bıraktık. Ben çalışıyordum mecburen. Uzun bir süre bizi göremedi. Sadece telefon ile konuştuk. O zamandan beri anne ve baba demiyor bize. Bana yavaş yavaş anne demeye başladı. Eşime hala baba demiyor” (E20).

Çoğunluğunun anne ebeveyn olduğu katılımcılarımız eşlerinin iş hayatlarının ev ortamına ve çocuk terbiyesine olumsuz yansımaları olduğunu düşünmektedir. Stresli ve yoğun iş ortamının, kredi yoluyla borçlanmaların çalışma hayatındaki zorlukları artırdığı dile getirilmektedir. Ayrıca çalışma hayatının olumsuzluklarına çoğu zaman başka yetersizliklerin ve sorunların eşlik ettiği görülmektedir. Bir anne katılımcımız bu durumu şu şekilde özetliyor;

‘‘Eşim çok stresli. Çok gergin bir aile ortamımız var. Sürekli kavga ediyoruz. Eşim işsiz. İşi varken de sorunlarımız vardı. Ama şimdi daha stresli’’ (E9) .

‘‘Eşim çocuklara vakit ayırmıyor. Eve gelince hep tv başında. Hiç dışarı çıkmayız, özel hiçbir etkinliğimiz yok. İş durumundan dolayı çok stresli. Kredi filan çekiyorlar, sıkıntı oluyor’’ (E16).

‘‘Eşim serbest çalışıyor. Evi ofis gibi kullanıyor. O iş sıkıntısı bize yansıyor. Rahat edemiyoruz. Çok titiz. Düzen konusunda çok takıntılı. Sessiz olmamızı filan istiyor. Çok kısıtlanıyoruz. Ben de çocuklarda ev içinde rahat değiliz’’ (E26).

Ailenin ekonomik durumunun değer aktarımına etkisine dair görüşler mevcuttur (f=11). Bulgulara göre ebeveyn algısına göre, ekonomik şartlar değer kazanımında etilidir.

Düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerde çocukların daha çok agresif yetişkin rol modellerine maruz kaldıkları, ailede stres faktörlerin yüksek oluşu ve agresif davranışların kabulüne yönelik değerlerin varlığının dolaylı olarak davranım bozukluğu gelişimini etkilediği tespit edilmiştir (Ateş, 2014). Ayrıca araştırma bulgularına göre, ailelerin gelir düzeyi düştükçe çocukların şiddete uğrama oranları yükselmektedir (Ayan, 2007; Cengiz, 2008; Koç, 2009).

Bu araştırma sonuçları ile birlikte ailede şiddete maruz kalmayı sadece ailenin ekonomik düzeyinin düşük olmasıyla açıklamak kapsamlı bir yaklaşım olmayacaktır. Ailenin ekonomik düzeyinin düşük olması ile birçok unsurun bir araya gelmesi sonucu ailede şiddet olayları ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu olumsuzluklar bazen ekonomik yetersizliklerin sonucu olarak, bazen de ekonomik

yetersizliklere eşlik ederek aile içi şiddeti doğurabilmektedir (Koç, 2009; Ayan, 2007; Akt: Avcı, 2010).

Çalışmamızdaki katılımcılardan 5'i (%16.6) düşük gelir düzeyinde, 24'ü (%80) orta gelir düzeyinde, 1'i ise (%3.3) yüksek gelir düzeyinde olduğunu belirtmiştir. Orta gelir düzeyi çoğunluktadır. Katılımcılarımızın ekonomik şartların doğrudan ya da dolaylı etkisi olabildiğini dile getiren bazı görüşlerini aktaracak olursak;

“Maddi sıkıntılarımız var. Eşim bu yüzden çok gergin ve stresli. Aile ortamımız huzursuz. Bu da çocuğumuza olumsuz yansıyor. Eşim sırf kızımız için en iyisi olsun istiyor. Gücümüzü aşan harcamalar yapıyor onun için” (E18).

“Eşimin iş durumu riskli. Çıkabilir. Ben de kredi ödüyorum. O yüzden kendimize bir düzen kuramayız. Bu şekilde ben annemlerde o annesinde ayrı yaşamaya devam etmeliyiz. Eşimin askerliği için kredi çektik ondan sonra hesaplarımız tepe takla oldu. Annem ve babamla yaşarken çok zorlanıyorum. Yoğun çalışıyorum. Çocuklara yetişemiyorum. Bu düzende bazı değer yargıları eklendi bazıları eksildi. Mesela yemek saati, misafir ağırlama gibi değerler kazandılar. Baba eksildi. Anne otoritesi gitti. Evde benim düzenim yok. Babamla birbirimize düşürüyorlar bizi. Ortamımız bu yüzden genelde gergin” (E29).

“Ailenin rolü çok büyük. Anne baba hatta diğer büyükler. Çünkü onlar destek oluyor. Bakıcı bile tercih ederken kendi kıstaslarıma göre seçerim, Türk olsun, değer yargıları benzer olsun gibi. Ama maddi sıkıntılar olunca maalesef ekonomik davranmak da işin içine giriyor. Kızıma hamileyken ciddi bir iflas yaşadık. Ve çok şeyler atlattık. Evimiz filan satıldı. Kendi düzenimizi bozup anneme taşındık. Uzun bir dönem onda kaldık. Hamileliğim bu yüzden çok stresli geçti. Bunlar ona yansdı. Bebekliği de çok zordu” (E22).

Başka bir katılımcı ise;

“Aile bence çocuğa yokluk yaşatmamalı. Büyüyünce açgözlü oluyor. Ailenin yetiştirmesi ile toplumun değerleri oluşuyor. Mesela eşim çocukken gözü doyurulmamış o yüzden şimdi gözü doymuyor. Parası olunca çok musrif. Eline dünya

kadar para geçiyor har vurup harman savuruyor. Olunca parası bana ve çocuklara en iyisini yapar. Gezdendir, alır. Parası yoksa çok mutsuz. İyilik yapar ama önce kendisi gelir'' (E27) şeklinde görüş belirtmiştir.

Görüşme bulgularından (f=9), *anne-baba veya evdeki büyük ebeveynlerin yetiştikleri aile ortamının, geçmiş yaşantılarının ve kültürün çocuğa değer aktarımında etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere insanların kültürleri çevresel faktörlere göre şekillenir ve kişiler kültüre uygun davranarak kültürün biçimlendirdiği kişi olurlar (Arabacı ve Akgül 2013). Eşlerin toplumsal ve kültürel değerlerinin farklı olması ise ilişkilerde çatışmaya sebep olabilir. Eşlerden birinin değerli ve önemli bulduğunu diğer eş değersiz ve önemsiz görebilir (Bakırcıoğlu, 2002).*

Katılımcılarımız bu alt tema başlığı altında ifade edilen faktörlerin eş uyumlarını olumsuz etkilediği ve bu durumun değer aktarımında etkin olduğu görüşündedirler. Yılmaz (2001), "Eşler arasındaki uyum: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar" adlı araştırmasında ilgili çalışmaların bulgularına göre, çocukların anne-babaları arasındaki uyuma ilişkin algıları arttıkça kendi benliklerini değerlendirmeleri de artmakta aksi durumda ise azalmaktadır.

Katılımcılarımız da bu ve benzeri durumların değer aktarımına yansımalarına dair çeşitli görüşler aktarmıştır;

"Eşimle ve ailesiyle kültürümüz çok farklı. Eşim küfür eder, atletle dolaşır. Balkonda öyle oturur. Ben çok rahatsız oluyorum. Üstelik çocuğuma da anlatırken de doğruymuş gibi kendi babasının da böyle olduğunu anlatıyor'' (E13).

"Eşim baba görmemiş, kültürümüz farklı. Çok zor şeyler yaşamış. Baba disiplini almamış. Bu yüzden ona göre babalık çalışmak ve ev geçindirmekten ibaret'' (E15).

Bazı ebeveyn ve aile yakınlarının geçmiş yaşantıları da aile ortamına ve çocuk yetiştirmeye etki etmektedir. Bu görüşmelerle alakalı aşağıdaki örnekler verilebilir;

"İlk evliliğimden olan büyük oğlumla çok sorunlar yaşadık. Çok dövdüm. Geçen öyle dövdüm ki tüm bedeni mosmor oldu. Aynı babası. Çok pis çok dağınık, sorumsuz.

İnadıma yapıyor sanki. Bakınca babasını görüyorum sanki nefret ediyorum o adamdan. Tüm yaşadıklarım aklıma geliyor. Kızım bunların içinde büyüdü. Etkilendi ondan böyle huysuzlukları var bence. O da abisine pasaklı diyor mesela. Abi ile olan sorunlarımız ve abi onu kötü etkiledi bence. Abi ile olan çatışmaları hatırlayacak ilerde ben de çocukluğumdaki kavgaları hatırlıyorum hala'' (E30).

“Ben hala ilkokul öğretmenimle görüşürüm. O kadar etkilemiştir beni. Ama bence anne ve babanın etkisi çok farklı ve fazla. Çocuğun onlardan gördüğü davranış, aldığı değer ve gördüğü sevgi çok önemli. Mesela ben anne ve babamın beni sevdiğini hatırlamıyorum hiç. Anneannem dedem filan severdi ama onları hiç hatırlamıyorum. Ben o yüzden çocuğum ile az zaman bile olsa güzel vakit geçirmeye çalışıyorum. Anne ve babanın gözünden aldığı sevgi çok önemli çocuğun’’ (E4).

“İlkokulda abim ölünce annem benimle ilgilenmedi. Ben kendi ayaklarım üzerinde durdum çocuklarımda öyle olsun istedim. Satranç, bisiklet, futbol derken sabahtan gece yarısına kadar onlarla kurslara katılıyorum. Onların sorumluluklar bende’’ (E11).

Katılımcı ebeveynlerimizden bir kısmı (f=8) *aile ortamlarında zararlı alışkanlıkların* (içki, kumar, madde bağımlılığı gibi) olduğunu ifade etmiştir ve önemli bir kısmı bu alışkanlıkların değer kazanımında olumsuz etkilerinden bahsetmiştir.

Alkol, uyuşturucu ve madde bağımlısı kişilerin genelde huzursuz, hoşnutsuz bir ruh haline sahip, hayatın zorlukları karşısında zayıf ve uyumsuz davranan, doyumsuz, kaygılı, özgüven problemi olan kişiler olduğu dikkat çekmektedir (Peker, 2013). Avcı (2010) tarafından yapılan çalışmada, anne ve babası alkol kullanan öğrencilerin ahlaki tutum düzeylerinin diğerlerine oranla daha düşük olduğu görülürken, bu öğrencilerin alkol kullanmayanlara oranla okulda daha fazla şiddet eyleminde bulunduğu tespit edilmiştir.

Buğdaycı (2008) tarafından “Üniversite Öğrencilerinin Sigara Alkol ve Madde Kullanımı ve Madde Kullanımını Etkileyen Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Süreçler” adlı yüksek lisans tezinde ise annenin veya babanın alkol kullanması ile öğrencinin alkol kullanması arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sonuçlara göre, annesi alkol

kullanan öğrencilerin %87,9'unun alkol kullandığı, babası alkol kullanan öğrencilerin %59,9'unun da alkol kullandığı tespit edilmiştir

''Eşim yaşadıklarından dolayı babasını suçluyor. Babası o çocukken alkol ve kumar işlerine onu gönderirmiş. O yüzden eşim içse dahi çocuklara fark ettirmez. Ara ara alıyordu artırır diye korkuyorum'' (E29) şeklinde görüş belirtmiştir.

''Eşim ve kayınpederim alkol kullanır. Karşılıklı oturup içerler. Ayrıca eşim madde bağımlısı. Oğlum bu ortamda büyüyor'' (E1).

''Aile değer kazanımında anne ve baba olarak örnek olmalı. Ne yazık ki mesela kızım babasının at yarışı oynadığını biliyor. Ganyan bayisi tam karşımızda ve eşim orada saatlerce oturup at yarışı oynadığında kızım da camın önüne oturup onu izliyor. Çok üzülüyor ve oynamasını istemiyor'' (E18).

Diğer katılımcılardan farklı olarak bir katılımcı (E17) ise, evde alkol kullanıldığını fakat bunun çocuğu için bir olumsuzluk olmayacağını düşündüğünü bildirmiştir;

''Babamın her akşam bir kadeh keyif içkisi olur. Bize hiç zararı yoktur. Annem yanımızda cami var çarpılacağız senin yüzünden der. Oğlum bence pek etkilenmez. Bilmem onunla bunu hiç konuşmadık. Babam içince zarar vermez zaten. Bence pek problem değil.''

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada çocuklarda görülen uyum ve davranış problemleri üzerinde ebeveynlerin değer algılarının rolü incelenmiştir. Çalışmada toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

Uyum ve davranış sorunları görülen çocuklara sahip olan ebeveynlerin değer olgusunu tanımlama ve açıklamada zorlandıkları gözlenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların tamamına yakını değer olgusunu başka bir değerle özdeşleştirme eğilimi göstermiştir. Çocuğuyla ve ailesiyle özdeşleştirilenler ise ilk sıralardadır.

Ebeveynler değerlerin oluşumunda çoğunlukla insan, aile, çevre, kültür gibi kaynaklar olduğunu düşünmektedirler. Bunlardan daha az sayıda görüşe göre değerlerin kaynağında din ve ahlak, sevgi, ihtiyaçlar ve kalıtım gibi unsurlar vardır.

Ebeveynlerin öncelikli değer algılarında evrensel değerler, entelektüel ve kariyer değerleri, sosyal ve maddi değerler ilk sıradadır. Diğerlerine göre daha az sayıda belirtilen manevi, ahlaki, insan onuru (namus ve şeref gibi) gibi değerler de onları takip etmiştir. Bununla birlikte değer önceliklerinde tutarsızlık ve arada kalmışlık görülmüştür.

Ebeveynlerin çoğunluğu (%70), değerleri ile çatışan durumlar karşısında ruh sağlıklarının olumsuz etkilendiği, tersi durumda ise değerlerin ruh sağlığı üzerinde olumlu yansımaları olduğu yönünde algı geliştirmiştir. Bir kısım katılımcı (%20) değerlerin ruh sağlığı üzerinde olumlu, bir kısmı (%10) da olumsuz etkileri olduğunu düşünmektedir.

Değerlerin insanı yönlendirici etkisine dair algılarda aynı yöndedir. Anne babaların tamamı değerlerin insanın düşünce, duygu ve davranışlarını yönlendirdiğini kabul etmiştir. Çoğunlukla değer algılarıyla örtüşmeyen durumlarda duygu ve düşüncelerinin negatif etkilendiğini, bu durumun tepki ve tutumlarına yansıdığını ifade etmişlerdir. Bundan dolayı özellikle ve sıklıkla çocuklarıyla ve çevreleriyle çatışma halindedirler. Küçük bir grup katılımcı ise değerlerin duygu, düşünce ve

davranışa olumlu etkileri olduğunu düşünmektedir. Ebeveynlerin değer algılarında fonksiyonel olmayan bilişler ve çatışmalar öne çıkmaktadır. Bu durum onların tutum ve tepkilerinde esnek ve gelişime açık olmalarını engellemektedir.

Ebeveynlerin tamamına yakını kendilerinin ve/veya eşlerinin çocuk yetiştirme ve değer kazandırma sürecinde bilinçli, dengeli ve tutarlı bir tutum sergilememesi konusunda genel bir özeleştiri ve memnuniyetsizlik içerisindedir.

Bulgulara göre, çalışma grubunda yer alan çocuklar olumlu ve sağlıklı anne baba örneğinden yoksundur. Bu çocukların çatışmalı, gergin ve huzursuz bir aile ortamında ve sağlıklı aile ilişkileri içerisinde oldukları görülmüştür. Bu durum bir yandan davranış problemlerini artırırken, bir yandan da değer kazanımına olumsuz yansımaktadır.

Ebeveyn görüşlerinin yarısından fazlasına göre, ailede anne babanın değer kazanımında ortak bir algı geliştirmeleri, buna göre tutum sergilemeleri ve bunu bir süreç halinde devam ettirmeleri oldukça önemlidir. Aynı ebeveynler bunu sağlayamadıklarından şikayetçidir.

Ebeveynlerin bir kısmının (%43) algıları, ailelerinde değer öğreticiliği hususunda sorunlar yaşandığı ve mevcut uygulamalarla değer aktarımının sağlanamayacağını yönündedir. Ebeveynlerin çocuklarına sadece telkin vererek değer kazandırmaya çalışmalarının yetersizliği ortaya çıkmıştır. Çalışma grubundaki ailelerde çoğunlukla duyarlı, bilinçli ve tutarlı bir değer öğreticiliğinden bahsetmek güçtür. Bununla birlikte ebeveynler içerisinde değer öğretiminde kendilerini yetersiz ve yalnız hissetme algısı yaygındır.

Ebeveynlerden bazıları (% 40) manevi değerlerin önemli olduğunu fakat ailelerinde manevi değerleri yaşama, özendirme ve teşvik etme noktasında olumsuzluklar ve eksikler olduğu yönündedir. Aynı ebeveynler ailelerinde bu anlamda ciddi eksiklikler olduğunu ve bu sorumluluğu tam olarak yerine getiremediklerini düşünmektedir.

Değer kazandırma sürecinde sadece katılımcıların %23'ü teknolojinin ve kitlesel iletişim araçlarının, %17'si de diğer çevresel faktörlerin etkisinin kontrolünden bahsetmiştir. Bu görüşler de dikkate alındığında, bu kontrolde anne babanın bilinçsizliği, yetersizliği ve çaresizliği ortadadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun görüşü, değer aktarımında kendilerinin ve/veya eşlerinin sağlıklı bir kişilik sergilemedikleri yönündedir. Bu doğrultuda çalışma grubundaki çocuklar en çok sinirli ve agresif, kıskanç ve güvensiz, ilgisiz, aşırı rahat, tutarsız, depresif, içe kapanık, aşırı titiz ve takıntılı, aşırı kuralcı, kavgacı, sorumsuz, inatçı ve sabırsız ebeveyn kişilik özelliklerine maruz kalmaktadır.

Çalışma grubundaki davranış ve uyum sorunları gösteren çocukların anne babaları kendi ifadeleriyle ve gözlemlendiği kadarıyla ruhsal problemler yaşamaktadırlar. Bu ebeveynler içerisinde psikolojik destek alanlar olduğu gibi ihtiyacı olduğu halde bu desteği almayanların sayısı daha fazladır. Genel olarak buhranlı, mutsuz, tahammülsüz ve kaygılı bu tablo çocukların değer kazanımına ve davranışlarına olumsuz yansımaktadır.

Her hangi bir sebeple (boşanma, geçici ayrılık vb.), tek ebeveynli olan ailelerin veya büyük ebeveynlerin olduğu geniş ailelerin çocuklarına değer kazandırırken yetersiz ve çaresiz kaldıkları, bu yüzden zorlandıkları görülmüştür (%53). Bu süreçte ebeveynler arasında çatışma, suçlama ve eleştirme öne çıkmıştır. Çalışma bulgularına göre, genel anlamda ailede büyük ebeveynlerin varlığı olumsuzluğa yol açan ve istenmeyen durum olarak ifade edilmiştir. Algılar genel olarak büyük ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde olumsuz etkileri ve müdahaleci olduğu yönündedir.

Anne babaların önemli bir kısmının (%43) algısına göre, kendi kişilik özellikleri ile çocuğun mizacı ve diğer özellikleri arasındaki uyum arttıkça değer aktarımı kolaylaşmakta aksi durumda zorlaşmaktadır.

Ebeveynlere göre, çalışma hayatı ve ekonomik durum değer kazandırmada dolaylı ya da doğrudan etkisi olan faktörlerdendir. Anne katılımcılara göre, stresli ve yoğun iş hayatı ya da ekonomik sıkıntılar içerisinde olan babalar ilgisiz, sorumsuz ve agresif davranmaktadır. Yoğunlukla ev hanımı olan ebeveynlerimizin önemli bir kısmın da çalışma hayatı içerisinde olma isteği öne çıkmaktadır. Çalışan annelerin bir kısmında ise yorgunluk, iş stresi, çocuğuna ve ailesine yeteri kadar vakit ayıramama gibi nedenlerden dolayı memnuniyetsizlikler görülmektedir.

Çalışma grubumuzdaki ebeveynlerimizin %40'a yakını ailenin ekonomik durumunun değer aktarımını etkilediğini düşünmektedir. Genel görüşler, maddi sıkıntıların ev ortamına ve aile ilişkilerine yansıdığı ve ayrıca ebeveynlerin ruh sağlığını da tehdit ettiği yönündedir.

Katılımcılara göre çalışma grubundaki ebeveynlerin %27 'si kumar, içki, madde kullanımı gibi birçok zararlı alışkanlığa sahiptir. Genel görüş bu durumun çocukların üzerinde olumsuz örneklem ve sonuçlar doğurduğu yönündedir.

Elde edilen bulgular çalışmamızdaki literatürü genel anlamıyla desteklemektedir. Sonuç olarak, çocuklarda görülen uyum ve davranış problemleri üzerinde ebeveynlerin değer algılarının etkili olduğu bulunmuştur. Bu durum değer algılarının diğer normlarda olduğu gibi ebeveynlik kurumu üzerinde de belirleyici ve yönlendirici olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çocuklarını önemsedikleri şüphe götürmeyen ve değer kazandırmada temel sorumluk sahibi olan ebeveynlerin bu sorumluluğu yerine getirebilme konusunda çeşitli hatalar, eksikler ve yetersizlikler içerisinde olduğu görülmektedir. Bunların yanında anne babaların bu süreçte ciddi derecede bilinçsiz, yalnız ve desteksiz olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda sıralanan bulgular çerçevesinde şu öneriler sunulabilir:

1. Çalışma bulguları, çocuklarda gün geçtikçe artan sorunlu davranışların ve uyumsuzların giderilerek sağlam karakterli bireylerin yetiştirilmesinde değer kazandırmanın zorunlu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çocuk yetiştirmede en büyük sorumluluğa sahip olan anne babaların değerlerin önemini ve gerekliliğini kavrayarak, hangi değeri ne şekilde kazandıracığı konusunda gerekli bilgi ve becerileri edinmesi gerekmektedir. Bu süreç içerisinde çocukların gelişim alanlarının göz önünde bulundurulması, onlarla inatlaşmadan, dengeli ve bilinçli bir tavır takınılması, olumlu bir rol model olarak sevgiye ve rehberliğe dayalı tutum sergilenmesi önemlidir. Ebeveynlerin bu bilinci ve becerileri kazanması için verilecek rehberlik, eğitim ve diğer destek çalışmaları kapsamında insani değerler eğitim programlarından yararlanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu programlar ve eğitimler okullarda rehberlik ve danışmanlık birimleri, halk eğitim merkezleri, üniversiteler ve ilgili alanda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları gibi birçok kanal üzerinden yapılabilir.

Yapılan birçok araştırma, anne babaların aldığı bu destek eğitimlerinin başarılı sonuçlar doğurduğunu ve yaygınlaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çalışma değer aktarımının ve öğretiminin okul öncesi dönemden itibaren başlamasının önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda

öğrenmenin kalıcılığı açısından kritik olan okul öncesi dönemden başlayarak çocuklarla birlikte yapılacak olan değer eğitimi çalışmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir.

2. Gün geçtikçe çocukların artan sorunları karşısında ebeveynlerin bilinçlendirilmelerinin yanı sıra okul öncesinden başlayarak eğitim müfredatlarında bireysel, ahlaki ve toplumsal değerlerin kazandırılmasına yönelik çalışma ve uygulamalara acilen yer verilerek gerekli destek sağlanabilir. Çalışmalarda yer alacak kurum ve birim çalışanlarına hizmet içi eğitimlerle gerekli bilgi ve yeterlilik kazandırılabilir.
3. Çalışma bulgularının eğitimciler dışında çocuk merkezli çalışan diğer uygulayıcı ve uzmanlar tarafından dikkate alındığında da fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Çocuk davranışlarındaki sorunları ve uyumsuzlukları kapsayan önleme, bilinçlendirme, destekleme ve tedavi yaklaşımlarında insani ve ahlaki eksenli değer algısı ve aktarımının çözüm geliştirici bir unsur olarak dikkate alınması önerilebilir.
4. İlgili bakanlık ve kurumlarca evlilik öncesi eş adaylarına bilhassa insani değerlerin evlilik hayatında ve ebeveynlik kurumunda önemi ve gerekliliği aktarılabilir.
5. Aile içerisinde sağlıklı ve huzurlu bir ortam için gerekli değerleri kazandırmaya yönelik eğitimler, programlar ve etkinlikler artırılabilir.
6. Bulgulara göre çalışma grubundaki ebeveynlerin önemli bir oranı kendini ve/veya eşini ruhsal olarak yeteri kadar sağlıklı bulmamaktadır. Bu durum çocukların sorunlu davranışlarını önleyecek ve engelleyecek değerlerin kazanımını zorlaştırmaktadır. Ayrıca çocuklar bu durumun aile ortamına yansıyan olumsuzluklarına maruz kalmaktadır. Ebeveynlerin çoğu ihtiyaç hissettiği halde çeşitli nedenlerden dolayı gerekli yardımı alamamaktadır. Bu yüzden aile danışmanlığı ve bireysel psikolojik hizmetlere ulaşma imkanının kolaylaştırılması sağlanabilir.
7. Çalışma bulgularımızda da olduğu gibi birçok çalışma teknoloji ve kitle iletişim araçlarının çocukların yetişme döneminde olumlu ve olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. Anne baba kontrolü yetersiz ve eksik

kalabilmektedir. Bu durum ailelerin teknoloji kullanımı ve bağımlılığı konusunda bilinçlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Okullarda, üniversitelerde, halk eğitim merkezlerinde, ilgili dernek ve vakıflar yoluyla düzenlenecek seminer, konferans ve eğitim faaliyetleri sayesinde bireysel ve toplumsal farkındalıklar artarken, teknolojik ve kitlesel iletişim araçlarının çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerin azalması beklenmektedir. Medyanın da bu bilinçlendirme ve farkındalık uyandırmada aktif rol alması önemlidir. Aynı zamanda değer erozyonuna neden olabilecek yayın anlayışından uzak durarak, değerleri özendirici yayınlar yapılması önemlidir. İlgili kurumların bu anlamda medya üzerindeki denetimleri artırılabilir.

8. Çalışmamızda olduğu gibi yapılan birçok çalışma annenin çocuk davranışları üzerindeki etkisini ve çocuk yetiştirmede ne denli önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden çalışan annelere sorumluluklarını yerine getirme ve çocuk yetiştirme yeterliliklerini artırabilme adına ilgili kurum ve kişilerce gerekli sosyal destek sağlanmalıdır. Bunun yanında kadınların eğitim düzeyi yükseltilerek ve üretkenlikleri desteklenerek ev hanımlığının itibarı artırılmalıdır.
9. Bu araştırmada çocuklarda görülen uyum ve davranış sorunları ile ebeveyn değer algısı arasındaki ilişki incelenmiştir. Belli bir çalışma grubuyla ve yoğun olarak anne ebeveynlerle çalışılmıştır. Örneklem grubunda daha fazla baba olması, farklı yaş grubu çocukların değerlendirilmesi gibi durumlar göz önünde bulundurularak ileriye yönelik nitel ve nicel benzer araştırmalar yapılması alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, M. ve Demir, Ö. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.

Adler, A. (1965). *Eğitimi Zor Çocukların Psikolojisi*. Uğurel, R. (Çev). İstanbul: Baha Matbaası

Adler, A. (2014). *Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Aiken, L. R. (1985). *Psychological Testing And Assesment Allyn And Bocan Bostan*. Library Journal, C.

Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Dyuşsal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim 2. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akfert, S. K., Çakıcı, E., & Çakıcı, M. (2009). *Üniversite Öğrencilerinde Sigara-alkol Kullanımı ve Aile Sorunları ile İlişkisi*. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 10(40), 40-47.

Akıncı, A. (2005). *Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü*. Değerler Eğitimi Dergisi, 3(9), 7-24.

Akkaya N. (2013). *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercihleri* (Deu. Buca Eğt.Fak. Örneği). Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17(2), 69-82.

Akkoyunlu, B. Ve Tuğrul, B. (2002). *Okulöncesi Çocukların Ev Yaşantısındaki Teknolojik Etkileşimlerin Bilgisayar Okuryazarlığı Becerileri Üzerindeki Etkisi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (23), 12-21.

Aktay, A. (2008). *Yönetici Ve Öğretmenlerin Değer Tercihleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Aladağ, S.(2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Alisinanoğlu, F. ve Özbey, S. (2011). *Okul Öncesi Dönemde Sosyal Beceri ve Problem Davranış Eğitimi Program Örnekleri*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Allport, G. W., Vernon, P. E., & Lindzey, G. (1960). *Study of Values*. Oxford, England.

American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 4th ed. (DSM-IV) Washington, DC: American Psychiatric Association

Apaydın, H. (2010). *Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış*. Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 10(2), 59-77.

Arabacı, İ. B. ve Akgül, T. (2013). *Elazığ İlinde Uygulanan Etkinlik Temelli Değer Öğretimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. Değerler Eğitimi Dergisi, 11(25), 7-31.

Arpacı, F. ve Bekar, A. (2013). *Çocukların Büyük Ebeveynleri ile Etkileşimlerine İlişkin Görüşleri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, 11-29.

Ateş, S. (2014). *Davranım Bozukluğu Tanısı Alan Ergenlerin Ebeveynlerinde Psikopatolojik Özellikler ve Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılması*, Tıpta Uzmanlık Tezi. İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Has. Eğt. ve Arş. Hastanesi, İstanbul.

Austin, V. ve Scierra, D. (2015). *Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar*. M. Özekes. (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları

Avcı, A. (2010). *Aile Yapı ve Atmosferinin Okul Şiddetine Etkisi*. Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 8, No. 19, 7-52, Haziran 2010

Ayan, S. (2007). *Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet* (Sivas İlköğretim ikinci kademe öğrencileri üzerine bir inceleme). Yayımlanmamış doktora tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, B. (1997). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı.

Aydın, M. (2011), *Değerler, İşlevleri ve Ahlak*. Eğitime Bakış Dergisi, 7.19 (2011): 39-45.

Aytar, A. G., Aksoy, A. B. ve Kaytez, N. (2014). *Anne Kişiliği ve Çocuğun Mizaç Özelliği*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7/3.

Bakırcıoğlu, R. (2002). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Uyum Bozuklukları*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Bal, E. (2016). *İletişim ve Değerler. Değerler Bilançosu*. Bircan, H. H.; Dilmaç, B. (Ed.). Konya: Sarı Kitap

Balat, G. U., Beceren, B. Ö., & Özdemir, A. A. (2011). *The Evaluation of Parents' Views Related to Helpin Pre-school Children Gain Some Universal Values*. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 15, 908-912.

Baş, V. ve Dilmaç, B. (2015), *Psikoloji Değer İlişkisi. Değerler Bilançosu*. Bircan, H. H. ;Dilmaç, B.(Ed.). Konya: Mavi Kitap

Baş, V. ve Hamarta, E. (2014). *Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki*. Değerler Eğitimi Dergisi, 13 (29).

Başaran, İ.E. (1991). *Örgütsel Davranış. İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Gül Yayınevi.

Baydar, N., Akçınar, B. ve İmer, N., (2012). *Kültür ve Ana-Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Baysal, N. Z. (2009). *Demokrasi Eğitimi İçin Karar Verme Modelinin Kullanılması: İlköğretim Üçüncü Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Örneklemesi*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 9(1), 53-84.

Beck, A.T. (1976). *Cognitive Therapy and The Emotional Disorders*. New York: International Universities Press.

Berg, D.H. (1985). *Reality Construction at The Family/society Interface: The internatization of family themes and value*. Adolescence, 20, 605-618.

Bijl RV, Cuijpers P, Smit F (2002). *Psychiatric Disorders in Adult Children of Parents with a History of Psychopathology*. Soc Psychiatric Epidemiol, 37: 7-12

Bilgin, M. (2001). *Üniversite Öğrencilerinin Değerlerinin ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İrdelenmesi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(8).

Bircan, H. B. ve Dilmaç, B. (2012). *Değerler Ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi

Bolay, S. H. (2007). *Askın Değerler Buhranı*. R. Kaymakcan ve diğerleri (Editörler), Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu içinde, 55-69.

Buğdaycı, G. (2008). *Üniversite Öğrencilerinin Sigara Alkol ve Madde Kullanımını Etkileyen Sosyal Kültürel ve Ekonomik Süreçler*. Yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Burke, J. D., Loeber, R., & Birmaher, B. (2002). *Oppositional Defiant Disorder and Conduct Disorder: a Review of the Past 10 Years, part II*. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 41(11), 1275-1293.

Burkhard, G. ve Peter, N. (2012). *The Role of Between-Parent Values Agreement in Parent-to-Child Transmission of Academic Values*. Journal of Adolescence, 35, 4, 809-821

Burroughs, J. E., & Rindfleisch, A. (2002). *Materialism And Well-Being: A Conflicting Values Perspective*. Journal Of Consumer Research, 29, 348–370.

Büyüköztürk, Ş. Çakmak, E.K, Akgün, Ö.E, Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Campbell, Donald T. (1963). *Social Attitudes And Other Acquired Behavioral Dispositions*.

Campbell, S. B. (1994). *Hard to Manage Preschool boys: Externalizing Behavior, social Competence and Family Context at Two Year Follow up*. Journal of Child Psychology, 22, 147- 166.

Carlton, E. (1995). *Values And The Social Sciences*. Great Britain, Trowbridge: Redwood Books

Cengiz, M. (2008). *Çocukların Aile İçi Şiddete Uğramasına Neden Olan Sosyo-Ekonomik Faktörler*, Yüksek lisans tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çoşkun, Y. ve Yıldırım, A. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Değer Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1).

Cüceloğlu, D. (2006). *İçimizdeki Biz “Kalite Bilincinin Temeli”*. İstanbul: Sistem .

Çakaloz, B., Akay, A. P., & Günay, T. (2007). Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğunun Eşlik Ettiği ve Etmediği Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Tanılı Çocukların Davranışsal Sorunlar, Ders Başarısı ve Akran İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi. *Yeni Symposium* 2007; 45: 84-92.

Çakmaklı, K.(2008). *100 Soruda Çocuk, Ergen ve Aile*. İstanbul: Nobel Yayınları.

Çalık, D. (2002). *İlköğretim Okullarında Demokrasi Eğitimi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Çalışkur, E. A. (2008). *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Değerleri İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul

Çorapçı, F. (2012). *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Dadds MR, Sanders MR, Morrison M, Rebgetz M.(1992). Childhood depression and conduct disorder: II. an analysis of family interaction patterns in the home. *J Abnorm Psychol* 1992;101(3):505-13

D' andrade, R.G (1984). *Culturalmeaning Systems. in R.A. Schweder and K.A. Levine (Eds). Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotion*. Cambridge University Press. Cambridge, U.K.

Demir, M. (2010). *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferans Bildirileri*, Meb. İstanbul: Damla Yayınevi.

Demircioğlu, İ. H. Ve Tokdemir, M. A. (2008). *Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik*. Değerler Eğitimi Dergisi, 6 (15), 69- 88.

Deniz, M. E. (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ankara: Ertem Basım.

Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Dilmaç, B. (2007). *Fen Lisesi Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitiminin Verilmesi ve İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya

Dilmaç, B. (2012). *İnsanca Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Dilmaç, B. ve Arıca, T. (2012). *Değerler Ölçeği Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması*. 2. Uluslararası Değerler Eğitimi Sempozyumu.

Dilmaç, B. ve Şimşir, Z. (2016). *Ailede Değerler Eğitimi. Değerler Bilançosu*. Konya: Çizgi Kitabevi

Dilmaç, B. ve Ulusoy, K. (2016). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi

Donovan, J., Jessor, R., Costa, F.M (1991). *Adolescent Health Behavior and Conventional Unconventionality: An Extension of Problem-Behavior Theory*. Health Psychology, 10,52-61.

Dönmezer, İ. (1999). *Ailede İletişim ve Etkileşim: Sağlıklı İnsan, Sağlıklı Aile*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Ekşi, H. (2006), ‘ ‘ *Din Eğitimi Gençlik Ve Kişilik* ’ ’, Hayati Hökelekli (Ed.), Gençlik Din ve Değerler Eğitimi Merkezi Yay., İstanbul, ss. 181-216.

Elder, G.H., Liker, L.K., Cross, C.E (1984). *Parent-Child Behavior in the Great depression: life Course and Intergenerational Influences*, Life Span Development and Behavior,6,109-158

Engin, E. C. (2015). *Bir Aile Hekimliği Bölgesinde Kayıtlı 6-18 Yaş Arası Çocuk ve Ergenlerde Görülen Davranış ve Uyum Problemlerinin; Bu Çocuk ve Ergenlerin*

Ailelerinin Demografik Özellikleri, Tutum ve Davranışlarıyla Olan İlişkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi

Erdem, A. R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 55-72.

Erder, G. (2010). *Work Family Conflict and Children's Externalizing and Internalizing Problems: The Mediating Role of Parenting*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.

Ersoy, E. (2006). *Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu (Malatya Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya.

Esmer, Y. (1998). *Ahlaki Değerler ve Toplumsal Değişme*. T. B. Akademisi içinde, *Türkiye'de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları* (s. 423). Ankara: TÜBİTAK

Fazlıoğlu, Y. (2009). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Fichter, J. (1994). *Sosyoloji Nedir*. Çelebi, A.(Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Galéra, C., Côté, S. M., Bouvard, M. P., Pingault, J. B., Melchior, M., Michel, G., ... & Tremblay, R. E. (2011). Early risk factors for hyperactivity-impulsivity and inattention trajectories from age 17 months to 8 years. *Archives of general psychiatry*, 68(12), 1267-1275.

Garner, H.E., Stein, J.A (1998). *Values and The family*. Youth and Society. 30 (1). 89-121.

Gazali, İ. (2000). *İhyau Ulumi'd Din*. Müftüoğlu, M. (Çev). Cilt:3. İstanbul: Çelik Yayınevi

Gazali, E. H. (2004). *İhya-Ulumid'd-din*. Beyrut: Daru's-Sadr.

Ginott, H. G. (2008). *Anne Baba ve Çocuk Arasında*. Tüfekçi, A. (Çev). İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık.

Goldthwait, J. T. (1996). *Values. What They Are & How We Know Them*. New York: Prometheus Boks.

Goodman SH, Gotlib IH (1999). Risk for Psychopathology in the Children of Depressed Mothers: a Developmental Model for Understanding Mechanisms of Transmission. *Psychol Rev*, 106(3):458-490.

Gordon, T. (2010). *Etkili Ana-Baba Eğitimi*. Tekin, D., Özkan, N.(Çev). İstanbul: Profil Yayıncılık.

Gökçek, B. S. (2007). *5-6 Yaş Çocukları İçin Hazırlanan Karakter Eğitimi Programının Etkisinin İncelenmesi*. Marmara üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gömlüksiz, M. N., Kan, Ü. A. ve Cüro, E. (2010). *İlköğretimde Demokrasi Eğitimine Bir Örnek: Okul Öğrenci Meclisleri* (Elazığ İli Örneği). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(2), 123-146.

Güler, G., Sungur, M. A. ve Kütük, M. Ö. (2017). *Suçta Sürüklenen Çocukların Klinik ve Sosyodemografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi*. Adli Tıp Bülteni.

Gündüz, M. (2010). *Ahlak Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.

Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat

Gürcan, A. (2010). *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferans Bildirileri*, Meb. İstanbul: Damla Yayınevi.

Güroğlu, İ. (2012). *Can the Supportnetworks Help Mothers with High Levels of Depressive Symptoms*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.

Haktanır, G., & Baran, G. (1998). *Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Anne Baba Tutumlarını Algılamalarının İncelenmesi*. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 5(3), 134-141.

Hallahan, D. P. And Kauffman, J. M. (2003).*Exception L Learners. Introduction to Special Education*. Ninth edition. Allyn and Bcon, USA.

Hammen C, Shih J, Altman T ve ark. (2003). Interpersonal impairment and the prediction of depressive symptoms in adolescent children of depressed and nondepressed mothers. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 42(5):571-577.

Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequence*. Beverly Hills CA: Sage.

Hökelekli, H. (1985). Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü. *Diyanet Dergisi*. 21(2), 16-28

Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi Ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

İskender, M., Akgül, Ö., ve Tura, G. (2016). "*Ruh Sağlığı Uzman ve Öğrencilerinin Kişisel Değerlerinin Hayat Amaçları ve Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi*". Değerler Eğitimi Dergisi (135-158).

JacQuin, G. (1964). *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*. Toprak, M.(Çev). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Jalongo, M. R. (1993). *Young Children and Picture books*. Literature from infancy to slx. NAEYC -USA.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1984). *Aile İçi Etkileşim ve İlişkiler: Bir Aile Değişme Modeli Önerisi. Türkiye'de Ailenin Değişimi (Toplumbilimsel İncelemeleri)*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları.

Kapı, H. (2001). *Orta Ve Güneydoğu Anadolu'da Yaşayan Girişimci/Yöneticilerin Yaşam Ve Girişimcilik Değerleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Karaca, Y., Pekyaman, A., & Güney, H. (2007). *Ebeveynlerin Televizyon Reklam İçeriklerinin Çocuklar Üzerindeki Etkilerini Etik Açısından Algulamalarına Yönelik Bir Araştırma*. Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2).

Kasser, T., & Ahuvia, A. C. (2002). Materialistic Values And Well-Being İn Business Students. *European Journal Of Social Psychology*, 32, 137-146.

Katz, D., & Stotland, E. (1959). A preliminary statement to a theory of attitude structure and change. *Psychology: A study of a science*, 3, 423-475.

Kaymakcan, R. (2007). *Bir Değer Olarak Hoşgörü ve Eğitimi*. Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi, 2(6), 114-119.

Kaymakcan, R. ve Meydan H. (2014). *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları

Keskin, U. (2014). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının İnsani Değerlere Sahip Olma Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Keskin, Y. (2016). Değer, İnanç ve Norm İlişkisi. Değerler Bilançosu. Bircan, H. H. ve Dilmaç, B.(Ed.). Sarı Kitap. Konya: Çizgi Yayınevi.

Keskin, Y. (2016). Din Eğitimi ve Değer Eğitimi İlişkisi. Değerler Bilançosu. Bircan, H. H. ve Dilmaç, B.(Ed.). Sarı Kitap. Konya: Çizgi Yayınevi.

Kim, J. & Cicchetti, D. (2004). A longitudinal study of child maltreatment, mother-child relationship quality and maladjustment: the role of self-esteem and social competence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(4), 341-354.

Kindi, (2002). *Felsefi Risaleler*. Kaya, M. (Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.

Kindi, (2012). *Üzüntüden Kurtulmanın Yolları*. Çağrı, M. (Çev.). İstanbul: İFAV Yayınları.

Knafo, A. and Schwartz, S. H. (2004). Identity Status and Parent-Child Value Congruence In A Dolescence. *British Journal of Developmental Psychology*, 22, 439-458.

Koca, A. İ. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Değerleri ve Bireysel Özellikleri ile Kariyer Tercihleri Arasındaki İlişki: Çukurova Üniversitesi'nde Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, , Adana.

Kochanska, G., Aksan, N., Knaack, A. ve Rhines, H. M. (2004). *Maternal Parenting and Children's Conscience Early Security as Moderator*. *Child Development*, 75, 1229-1242

Koç, B. (2009). *Okullarda şiddet (Lise Öğrencilerinde Şiddet Saldırganlık ve Dindarlık İlişkisi)*. Ankara: Araştırma Yayınları.

Kohen, E. (1989). *Anaokulu Çocuklarının Mizaç Özelliklerinin Anne ve Babaları Tarafından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.

Kovacs, S.M. (2010), *The Role of Mother-child Relationship Quality in the Link Between Maternal Psychological Control and Internalized Maladjustment in Early Adolescence*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Maryland

Köklü, N. (1995). Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 28(2), 81-93.

Köknel, Ö. (1981). *Ailede ve Toplumda Ruh Sağlığı*. İstanbul: Hür Yayınları.

Kuçuradi, İ. (1998). *İnsan ve değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kula, M.N. (2001), *Kimlik ve Din. Ergenler Üzerine Bir Araştırma*, Ayışığı kitapları, İstanbul.

Kula, N. (2006). *İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevi Desteğin Önemi: Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği*. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(2): 73-94.

Kulaksızoğlu, A. (1989). *Ergen-Aile Çatışmaları ile Annenin Tutumları Arasındaki İlişki ve Ergenin Problemleri*. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*; Cilt 1, Sayı 1 (1989); 71-87.

Kulaksızoğlu, A. (2015). *Farklı Gelişen Çocuklar*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Kumru, A. ve Öztürk, P. (2012). *Kültür ve Ana-Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Kuş, Z. (2012). *İlköğretim Öğrencilerinin Demokrasi Algularının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kuşdil, M. ve Kağıtçıbaşı, Ç.(2000). *Türk Öğretmenlerinin Değer Tercih Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı*. Türk Psikoloji Dergisi 15.45: 59-76.

Küçükcan, T. ve Köse, A. (2000). *Doğal Afetler ve Din*. İstanbul: TDV Yayınları

Latimer, K., Wilson, P., Kemp, J., Thompson, L., Sim, F., Gillberg, C., ... & Minnis, H. (2012). Disruptive behaviour disorders: a systematic review of environmental antenatal and early years risk factors. *Child: care, health and development*, 38(5), 611-628.

Maccoby, E. E. ve Mnookin, R. H. (1992). *Dhiding the Child: Social and Legal Dilemmas of Custody*. Cambridge: MA: Harvard University Press.

Martin, M. M., ve Anderson, C. M. (1998). *The Cognitive Flexibility Scale: Three validity studies*. Communication Repots, 11, 1-9.

Martin, P. and Tim M. C. (1985). On the functions of play and its role in behavioral development. *Advances in the Study of Behavior*, 15 (1985): 59-103.

Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. (Çev: O. Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

Meaney, M.H. (1979). *A Guide for Implementing Values Education in the Primary Grades*. Seattle university.

MEB.(2012). *Aile ve Tüketici Hizmetleri*: <http://www.megep.meb.gov.tr>. (Erişim tarihi: 14.04.2017).

Mcguire, William J.(1969). The Nature Of Attitudes And Attitude Change. *The Handbook Of Social Psychology* 3.2: 136-314

Michaelis, U. John (1988). *Social Studies For Children (A Guide To Basic Instruction)* (Ninth Edition) New Jersey: Prentice Hall Inc.

Mermer, Y. (2011). *Genç Kızların Evlilik Kurumuna İlişkin Değer Ve Tutumları: Kayseri İncesu İlçesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Mukaddes, N.M. (2015). *Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ve Eşlik Eden Durumlar*. İstanbul: Nobel Tıp Yayınevleri.

Naylor, D. T. And Diem, R. (1987). *Elementary And Middle School Social Studies*. New York: Random House

Neslitürk, S. (2013). *Anne Değerler Eğitimi Programının 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyine Etkisi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, İzmir.

Neyzi, O., Uğur, S. ve Zülfikar, B. (1993), *99 Soruda Çocuk Sağlığı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları .

Oruç, C., (2010). *Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi*. Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi, 1(2), 37-61.

Öç, Ö. Y., Şişmanlar, Ş. G., Ağaoğlu, B., Tural, Ü., Önder, E., & Karakaya, I. (2006). Anne Babalarında Ruhsal Bozukluk Olan Çocukların Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 9(1), 123-30.

Özbey, S. (2010). *Okul Öncesi Çocuklarda Uyum ve Davranış Problemleriyle Başa Çıkma Ailenin Rolü*. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 21(21).

Özden, Y. (2008). *Eğitimde Yeni Değerler*. Ankara: Pegema Yay.

Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2011). *Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. YYÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(1), 190-210.

Özen, G. (2010). *Karşıt Olma Karşıt Gelme Bozukluğu Olan Çocukların Ruhsal İşleyişlerinin Projektif Testlerle Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Özen, Y. (2011). Etik Mi? Ahlak Mı? Modernite Mi? Medeniyet Mi? (Değerler Eğitime Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım). Dicle Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5).63-87.

Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*,1(3), 217-

239.

Özensel, E. (2004). *Türk Toplumunda Çocuğun Yetiştirilmesinde Annenin Rolü: Konya ili örneği*. Değerler Eğitimi Dergisi, 2(6), 77-96.

Özgüven, İ. E. (1999). *Psikolojik Testler*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özgüven, İ. E. (2007). *Psikolojik Danışma Ve Rehberlik*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özkan, Y. M. (2008). *Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet: Muğla/Milas Uğurlu Özbilim dershanesi OKS öğrencileri örneği*. Yüksek lisans tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk Samur, Ayşe (2011). *Ayrıntılı Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimine Etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Peker, H. (2013). *Zor Çocuk Yoktur*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Peterson, K. D. ve Cosner, S. (2006). *Culture, School. Encyclopedia Of Educational Leadership And Administration*. (Edt: F. W. English). California: Sage Publications Ltd.

Rokeach, M. (1973). *The Nature Of Human Values*. New York: The Free Press.

Peterson, J. L., & Zill, N. (1986). *Marital Disruption, Parent-child Relationships, and Behavior Problems in Children*. *Journal of Marriage and the Family*, 295-307.

Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). *The Structure of Psychological Well-being Revisited*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 719-727.

Reid, W. J., & Crisafulli, A. (1990). Marital discord and child behavior problems: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18(1), 105-117.

Savaşır, I., Boyacıoğlu, G. ve Kabakçı, E. (1996). *Bilişsel Davranışçı Terapiler*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.

Saydam,R. G ve Gençöz,T,2005,”Aile İlişkileri,Ebeveynin Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Kendilik Değerinin Gençler Tarafından Belirtilen Davranış Problemleri ile Olan İlişkisi”,Türk Psikoloji Dergisi,20(55),ss 61-74

Seki, T. (2014). *Ergenlerin Sosyal Görünüş Kaygıları Ve Öznel İyi Oluşlarının Sahip Oldukları Değerler Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Seligman, M. E. (2007). *Gerçek Mutluluk*.(Çev: Semra Kunt Akbaş). Ankara: HYB

Seyyar, A. (2004). *Davranış Bilimleri Terimleri: Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Schowalter, M.-Murken, S.(2003), “Religion und psychische Gesundheit-empirische Zusammenhänge komplexer Konstrukte“, *Einführung in die Religionspsychologie*, Christian Henning, Sebastian Murken, Erich Nestler (Hg.), Schöningh UTB, Paderborn.

Skinner, B.F. (2001). *The Design Of Cultures. Behavior And Social Issues*. Vol.:11. No:1. Pp.4-13.

Skre I, Onstad S, Edvardsen J ve ark. (1994). A family study of anxiety disorders: familial transmission and relationship to mood disorder and psychoactive substance use disorder. *Acta Psychiatr Scand*, 90(5): 366-374.

Smith, Peter K., and Kevin J. Connolly. (1980). *The ecology of preschool behaviour*. Cambridge University Press.

Stadelmann, S., Perren, S., Von Wyl, A., & Von Klitzing, K. (2007). Associations between family relationships and symptoms/strengths at kindergarten age: what is the role of children's parental representations? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(10), 996-1004.

Şahin, R. (2006). *Ebeveyn Eğitiminin Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şen, A. S. (2015). *Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler İle Gelecek Beklentileri Ve Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterliği Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi , Konya.

Şengün, M. (2008). *Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Şişman, M. (2011). *Örgütler ve Kültürler*. Ankara: Pegem Akademi.

Tahiroğlu, M. ve Aktepe, V. (2015). *Değerler Eğitimi Yaklaşımlarına Göre Geliştirilen Etkinliklerin Demokratik Algı ve Davranışlar Üzerine Etkisi*. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 30, 309-345.

Tarhan, N. (2015). *Aile Okulu Mutlu Aile İçin Makul Çözümler*. Timaş Yayınları, İstanbul,

TDK. (2017). <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi 17.05.2017).

Telef, B. B., Uzman, E., ve Ergün, E. (2013). *Öğretmen Adaylarında Psikolojik İyi Oluş Ve Değerler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. *Electronic Turkish Studies*, 8(12).

Thomas, W. I. (2007). *Doğal Ahlak. Felsefe Yazarlarından Seçme Metinler*. İstanbul: Doruk

Thomas, W. I. And Florian Znaniecki (1927). *The Polish Peasant In Europe And America* (First Published Boston: Rg Badger), 1918-20; New York.

Thompson, A. (2002). *Role of Father's Love in child Development Deserves More Attention*.

Tolan, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Murat Kitabevi-Adım Yayıncılık.

Turecki, S., & Tonner, L. (2012). *Zor Çocuk*. Büyükbal, B.(Çev.). İstanbul: Optimist yayıncılık.

Türkbay T, Söhmen T (2001) Ayrılık Kaygısı Bozukluğunda Bireysel ve Ailesel Etmeler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 8: 77-78

Uluğtekin, S. 1976."Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana-Baba-Çocuk İlişkileri Ana-Baba Davranışları ile Çocuğun Saldırganlık ve Bağımsızlık Eğilimi Arasındaki İlişkilerin Araştırılması" Doktora tezi (basılmamış).Ankara Üniversitesi, Ankara.

UNESCO. (2005). *Learning to do: Values for learning and working together in a globalized world* (Eds., L. R. Quisumbing & J. Leo). Bonn, Germany: UNESCO-UNEVOC. Retrieved January 06, 2009 from <http://www.unevoc.unesco.org/fileadmin/userupload/pubs/LearningToDo.pdf>.

Uslu, M. (2003). *İlköğretim 2. Kademedeki Demokrasi Eğitimi Öğretmen ve Öğrencilerin Demokratik Davranışlar Sergileme Düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya

Uyanık, B., Beceren, G., Özdemir Beceren, Burcu ve Adak Özdemir, Atiye (2011). The evaluation of parents' views related to helping pre-school

Uysal, A. (2003). *Şiddet Karşıtı Programlı Eğitimin Öğrencilerin Çatışma Çözümleri, Şiddet Eğilimleri ve Davranışlarına Yansımaları*. Yayımlanmamış doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Ünal, C. (1981). *Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ünal, F. (2007). Çocuklarda Empatinin Gelişimi: Empatinin Gelişiminde Anne-Baba Tutumlarının Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 176, 134-148.

Vansteenkiste, M., Duriez, B., Simons, J., & Soenens, B. (2006). *Materialistic Values And Well-Being Among Business Students: Further Evidence Of Their Detrimental Effect*. *Journal Of Applied Social Psychology*, 36, 2892-2908.

Vygotsky, L. S. (1976). *Play and its role in the mental life of the child*. In J.S.

Whaley SE, Pinto A, Sigman M ve ark. (1999) Characterizing interactions between anxious mothers and their children. *J Consult Clin Psychol*, 67: 826-836.

Yağcı, E. (1997). *Sınıf İçi Demokratik Öğretimin Öğrenci Erişisi ve Akademik Benlik Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Yağmurlu, B. ve Kodalak, A. C. (2010). Bağlanma, Mizaç ve Anne-baba-Çocuk İlişkileri. Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi, T. Solmuş (Ed.), Sistem: İstanbul.

Yağmurlu, B. ve Yavuz, H. M. (2012), *Kültür ve Ana-Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Yapıcı, A. Ve Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercihleri Sıralaması Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206

Yalar, T. ve Yelken, T. Y. (2011). Değerler eğitiminin iyileştirilmesi ile ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi ve bir program modülü örneğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 38(38).

Yalom, I. D.(2007). *Okul-öncesi Çocuklarının Terapisi*. İstanbul: Prestij Yayıncılık.

Yaşar Ş. ve Çengelci T. (2009). *Views of Students' Parents Regarding Values Edution in Primary Education in Turkey*. Paper presented at International Conference on Primary Education, Hong Kong.

Yavuzer, H. (1995). *Anne-Baba ve Çocuk*, (8. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2011). *Çocuğu Anlamak ve Tanımak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2000). *Okul Çağı Çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazıcı, K. (2006). *Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış*. Türklük Bilimi Araştırmaları, 19(19), 499.

Yeşil, R. (2004). *İnsan Hakları Eğitiminde Yöntem*. G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(1), 35-41.

Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11.2: 65-84.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, A. (2000). *Eşler Arasındaki Uyum ve Çocuğun Algıladığı Anne-baba Tutumu ile Çocukların, Ergenlerin ve Gençlerin Akademik Başarıları ve Benlik Algıları Arasındaki İlişkiler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Yılmaz, A. (2001). *Eşler Arasındaki Uyum: Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çalışmalar*. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 4(4).

Yılmaz, K. 2006. *İlköğretim Okulu Yönetici Ve Öğretmenlerine Göre Kamu İlköğretim Okullarında Bireysel ve Örgütsel Değerler Ve Okul Yöneticilerinin Okullarını Bu Değerlere Göre Yönetme Durumları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara

Yılmazçetin, C. (2003). *The Relationship Between Father Involvement and Behavioral Problems of Preadolescents*. Unpublished master's thesis, Boğaziçi University, İstanbul.

Yörükoğlu, A. (1978). *Okul Öncesi Eğitim ve Ruh Sağlığı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yörükoğlu, A. (1980). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Yüksek-Usta, S. (2014). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Davranış Problemlerinin Anne-Çocuk ve Öğretmen Çocuk İlişkileri Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe üniversitesi, Ankara.

Zhang, X., Chen, H. C. & Zhang, G. F. (2008). *Children's Relationships with Mothers and Teachers: Linkages to Problem Behavior in Their First Preschool Years*. Acta Psychologica Sinica. 40(04), 418-426

Ziebertz, H. G. (2007). *Çok Kültürlü Bir Toplumda Değerler Eğitimi Modelleri*. R Kaymakcan vd. (Eds.). Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu. İstanbul: Dem Yay.

EKLER

EK-1: Görüşme Formu

1.Kısım

Yaş

Eğitim durumu

Çalışma Durumu

Ailenin Gelir Düzeyi

2. Kısım

1. Değer deyince aklınıza ne geliyor?
2. Sizce değerlerin kaynağı nedir?
3. Sizce hayatta olmazsa olmaz en önemli değerler nelerdir? (maddi, manevi, sosyal, kültürel, geleneksel, evrensel v.b. değerler)
4. Sizce değerler insanların;
Duygularını
Düşüncelerini
Davranışlarını nasıl etkiler?
5. Sizce değerler ruh sağlığını nasıl etkiler?
6. Değerlerin kazanılmasında ailenin rolü hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Açıklayınız?
7. Değerlerin kazanılmasında ailenin etkisi hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Açıklayınız?